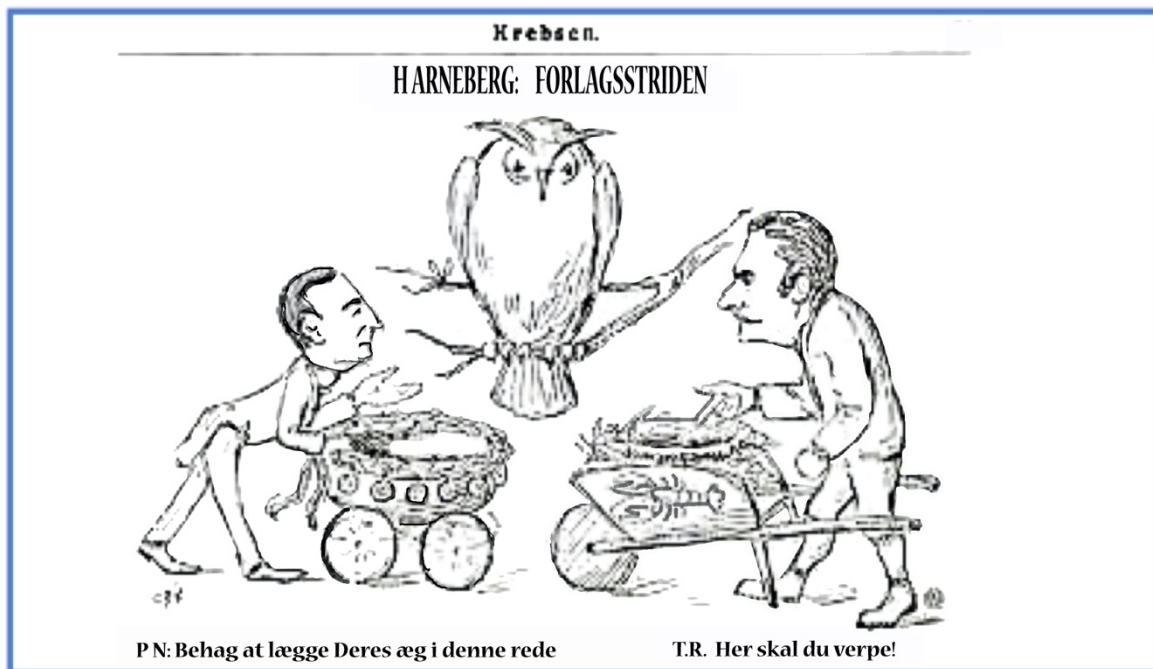

Norske forfattere på norsk forlag!

Veien frem til Hjemkjøpet av Gyldendal i 1924

Tor Hadrian Løvstad

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Høst 2019

FORORD

Jeg ønsker å rette en stor takk til alle som har vært til hjelp med å skrive denne oppgaven. En spesiell takk rettes mot tidligere veileder Ruth Hemstad, min far Ådne Løvstad, Gyldendal Norsk Forlag, samarbeidet med min nye eminente veileder Odd Arvid Storsveen, forlagssjef for skjønnlitteratur i Aschehoug Trygve Åslund, hjelpen og samarbeidet med forlagshistorikeren Erik Rudeng, de gode samtalene med medstudenter, Universitet i Oslo, alle tålmodige bibliotekarer på nasjonalbiblioteket som tok seg tiden til å lese oppgaven, finne kilder, komme med verdifull kritikk og gode råd, og til alle dere som har brukt tid på å lese gjennom denne oppgaven.

Sammendrag

Denne oppgaven handler om Hjemkjøpet og prosessen for å få norske forfattere over på norske forlag. Videre går oppgaven inn på hvordan en norsk forlagsbransje gradvis ble opprettet, ved å distansere seg fra dets litterære avhengighetsforhold til Danmark. Dette ble utført ved å bli en mer selvstendig og profesjonell bransje. Opprettelsen av nye norske forlag og organisasjoner var viktige i denne prosessen. Eierstruktur i kulturbransjen på forlagsiden var i denne konteksten en viktig indikator. Det samme var hvordan samarbeidet i Norden endret seg ut i fra de nordiske nasjonenes ulike nasjonale forutsetninger og erfaringer. Hjemkjøpet ses i denne sammenhengen som kronen på verket, der en den norske forlagsbransjen til slutt fikk eierskap til de gjenværende norske forfattere, som fremdeles var på utenlandske forlag over på norske forlag.

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord	3
Sammendrag	5
Kapittel 1.	11
<i>Innledning</i>	11
<i>Problemstilling</i>	11
Avgrensing	12
Bakgrunn for hjemkjøpet	13
Bakteppe	14
Gyldendal	14
De fire store inn i pensjonisttilværelsen. Hvem skal eie den norske litteraturarven?	15
Drømmen om et skandinavisk forlag	15
Et fristende tilbud	16
Nasjonale motkrefter versus ambisiøse forlagsplaner	16
Bokhandlerstriden	17
Forhandlingene	18
Kildesituasjon	18
Griegs biografier	19
Grieg memoarer	20
Aviser og tidsskrifter	20
Generell litteratur	21
Annen litteratur	22
Metode: Bruk av årsak og aktørforklaring i masteroppgaven	22
Kapittel 2	24
Bakgrunn	24
En bransje blir til - Det norske bokmarkedet 1814-1900	24
<i>Bokforeningenes barndom</i>	24
H. Aschehoug & Co.	25
<i>William Nygaard</i>	26
Den norske Forleggerforening	28
<i>Den store forfatterflukten - det danske bokmarkedet og norske forfatteres flukt til Kbh</i>	30
Innføring av et nytt begrep	30
Gyldendal	30
Norsk litterær storhetstid	31
Hvorfor emigrerte norske forfattere til Danmark? – De fire store	32
Litteraturen og nasjonen kommer på dagsorden	35
En vedvarende trend versus styrket norsk forlagsvirksomhet	37
<i>1900 - 1916: Forlagsstrid, spenninger og drømmen om: store germanske Kabel-Net</i>	39
Børskrakket i 1899	39
Oppkjøpet av Det Nordiske Forlag	40
Opprettelsen og overtagelsen av Kristiania-avdelingen	40

Peter Nansens Gyldendal; Et dansk, norsk, nordisk, germansk, europeisk eller verdensforlag?	41
<i>Det første forsøket på et Hjemkjøp</i>	42
Salget av Cammermeyer	43
Opinionen dannes: Studentersamfundet og opprettelsen av Krebsen	45
Forlagsstridens første fase: 1906-1915	46
Kapittel 3	49
Hjemkjøpsforsøket av 1910	49
<i>Motivasjonen bak hjemkjøpsforsøket av 1910</i>	49
Hadde Kristiania-avdelingen livets rett? 1910-1912	51
<i>Hjemkjøpsforsøket av 1910</i>	56
Avisdebatten	57
Hvilke årsaker kan forklare hvorfor Hjemkjøpet av 1910 ikke ble noe av og hvilke direkte paralleller finnes til hjemkjøpet av 1924?	61
Kapittel 4	62
Bokhandlerstriden – spørsmålet rundt Gyldendal blusser opp på nytt	62
<i>Ikke alle ekteskap varer evig</i>	62
Gyldendal på vikende front - i Norge?	66
Det nye salgssystemet	69
Aschehougs skjebne i Danmark	70
Litteraturkonkurransen i 1921	72
Et hel-norsk aksjeselskap?	74
Harald Grieg	75
Gyldendal styrker den norske administrasjonen	75
Bokhandlerstriden	78
<i>William Nygaard og Gyldendal – Det tredje forsøk</i>	80
Bokhandlerne kjemper tilbake. Striden eskalerer videre	83
Avisdebatten	86
Norske tidsskrifter	87
Bokhandlerstridens avslutning	88
Kapittel 5.	92
Hjemkjøpet av 1924	92
<i>Forhandlingspartene</i>	92
Forhandlingene i Klareboderne	92
<i>Proessen med å få de norske forfatterne hjem til Norge</i>	93
1924 – et tøft økonomisk og politisk år	93
Aksjetegningen	95
Den private kampanjen	96
<i>Den offentlige Kampanjen</i>	99
Avisdebatten	101
Norske og danske reaksjoner	105
<i>Hjem til Norge</i>	106
Et nytt norsk forlag	107

Hva skal navnet være? <i>Gyldendal Norsk Forlag</i>	108
Hva skjedde siden?	109
kapittel 6	110
Konklusjon	110
Kilder og litteratur	115
1. Utrykte kilder	115
2. Publiserte kilder	115
a) Bøker og artikler	115
b) Dokumenter	116
c) Brev	116
3. Litteratur	117
4. <i>Aviser og tidsskrifter</i>	120
a) Norske aviser	120
b) Danske aviser	121
5. Muntlige kilder	122
6. <i>Digitale kilder</i>	122
a) Digitale artikler	122
b) Digitale bilder	123
c) Appendiks	123

KAPITTEL 1.

INNLEDNING

Denne masteroppgaven omhandler Hjemkjøpet, fordi denne hendelsen illustrerer og problematiserer de tette båndene mellom de skandinaviske og nordiske landene historisk sett har hatt innen forlagsbransjen og hvordan økt nasjonal bevissthet i Norge var med på å bidra til at et *Hjemkjøp* fant sted. Eierstruktur i kulturbransjen på forlagsiden er i denne sammenhengen en viktig indikator på en slik sammenheng. Det samme er hvordan samarbeidet i Norden har endret seg ut i fra de nordiske nasjonenes ulike nasjonale forutsetninger og erfaringer.

Et spørsmål som er naturlig å stille er: hvor viktig har det vært å samarbeide over grensene i Norden, her representert ved Gyldendal som et selskap, kontra press utenfra? Slike problemstillinger sto man overfor ved Hjemkjøpet i 1924. De samme utfordringene opplever man i Norden når en går inn i spørsmålet om alenegang på den ene siden eller formelt samarbeid på den andre.

PROBLEMSTILLING

Hovedproblemstillingen: Hva var de viktigste årsakene til at Hjemkjøpet ble gjennomført?

Som underproblemstilling vil jeg spørre: Hva var den viktigste årsaken til at Hjemkjøpet fant sted i 1924?

Måler er altså å belyse hvorfor Hjemkjøpet ble gjennomført nettopp i 1924. Hvilke utløsende faktorer er det som best kan forklare hvorfor Hjemkjøpet fant sted da?

Hovedproblemstillingen åpner opp for et bredere tolkningsgrunnlag, som viser til dypere og bakenforliggende årsaker. Intensjonen er at hovedproblemstillingen skal gjøre det mulig å få et bredere analysegrunnlag, som igjen gir flere svarmuligheter. Ved å trekke inn flere mulige svarmuligheter blir det desto mer som må besvares og det igjen, gir rom for å se hvilke forklaringsmodeller som fungerer best.

Den primære grunnen til at jeg har valgt å ha en underproblemstilling, er for å ha flere svarmuligheter, noe som hovedproblemstillingen utelukker.

Min undertese vil være at innføringen av Gyldendals salgssystem i Norge i 1922, var den viktigste årsaken til at det ble et Hjemkjøp. Jeg vil videre belyse om salgssystemet kan ses som den utløsende faktoren, sett opp mot de mislykkede forsøkene på oppkjøp i 1905 og 1910-12.

Avgrensing

Hovedfokuset i denne oppgaven kommer til å være på tidsrommet 1921-1924. Årsaken er at det meste av de relevante hendelse i dette tidsspennet er direkte koblet opp mot Hjemkjøpet. Foreløpig har jeg en tese om at Salgssystemet som ble innført av Gyldendal var den viktigste årsaken til at det ble et Hjemkjøp. Det er nettopp denne tesen som påvirker avgrensingen mest. Samtidig må salgssystemet ses som grunnlaget for at det i første omgang ble en Bokhandlerstrid fra 1922 til 1924, som igjen førte til formelle forhandlinger mellom Kristiania-avdelingen og Gyldendals direksjon.

Videre har jeg tatt et grep med den hensikt å ikke bite over for mye informasjon, som ikke direkte er koblet til oppgavens problemstilling, også med tanke på at bakteppe strekker seg over så mange år. Med hensyn til oppgavens omfang, vil det være en uklokt å gå i dybden allerede fra 1850-tallet med tanke på tidsspennet og informasjonen som skal dekkes. Likevel vil jeg ta med sentrale hendelser fra *de fire stores* utvandring, som ses i et større perspektiv av norske forfattere som dro til Danmark i 1860-årene og frem til ca. 1922. En større tyngde blir lagt på forlagsstridighetene mellom de største forlagene i Norge og Danmark fra 1895 og frem til 1924, som ligger nærmere i tidsperspektiv til problemstillingens hovedfokus.

Forlagsstridene er med på å diktere premissene for Hjemkjøpet og hjelper til å se bransjens kompleksitet i et nytt lys.

Det er til stor del tidsforløpet som dikterer oppgavens oppbygging og struktur. Derfor har jeg valgt i hovedtrekk å skrive oppgaven kronologisk med et analytisk narrativt perspektiv.

Grepet er gjort for å få et mest mulig sammenhengende hendelsesforløp. Likevel fremgår det noen avvik fra denne kronologiske måten å skrive på. Et eksempel er kapittel 3, hvor jeg ser på Hjemkjøpsforsøket i 1910-12. Ulempen med en slik digresjon er selvfølgelig at man kan

miste flyten og få problemer mellom overgangene i kapitlene, samt at oppgaven kan miste noe av den narrative strukturen.

Bakgrunn for hjemkjøpet

Hjemkjøpet var et oppkjøp av Gyldendals norske forfattere og rettighetene til deres utgivelser i 1924. Dette betydde at Gyldendal ble delt i to. Hjemkjøpet sammen med Grønlandskonflikten og siden Arkivsaken, markerte et klart brudd i det tidligere nære, kulturelt avhengige forholdet Norge hadde hatt til Danmark og Norges nye trang til selvhevdelse etter 1905.

Prosjektet ble satt i gang av Kristiania-avdelingens ledelse gjennom en privat og en offentlig kampanje. Lange forhandlingsrunder pågikk følgende gjennom hele kalenderåret 1924. Resultatet av forhandlingene mellom Kristiania-avdelingen og moderforlaget, førte til en formell deling av moderselskapet Gyldendal. Gyldendal Nordisk Forlag i København, Danmark, på den ene siden og løsrivelsen av datterselskapet Gyldendal, Kristiania-avdelingen i Kristiania, Norge, på den andre siden. Fra 1925 ble forlaget hetende Gyldendal Norsk Forlag etter krav fra direksjonen i København om å bytte navn, for å unngå å forveksles med Gyldendal i Danmark.

Samtidig var dette et oppkjøp som sikret rettighetene til alle de norske forfatterne, som tidligere hadde utgitt sine litterære verk på Gyldendal Nordisk Forlag i Danmark. I etterkant har det blitt oppfattet som at det først og fremst var *de fire store*, Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og Jonas Lie, som ble utskilt fra Gyldendal og kjøpt hjem. Utklipp fra aviser som Aftenposten, Tidens Tegn, Morgenbladet mfl., tidsskrifter og plakater kan vise et annet bilde, hvor samtids og tidligere forfattere som Johan Bojer, Knut Egge, Knut Hamsund, Nils Kjær, Amalie Skram og Gabriel Scott, for å nevne noen, også var viktige å få hjem.

Den gjeldende oppfattingen frem til nå av Hjemkjøpet, har vært at det var et resultat som ble utløst av en nasjonalistisk holdning i Norge blant forlagene, bokbransjen, avisene og til dels også befolkningen. Et spørsmål som har blitt stilt er om hvor viktig nasjonalistiske holdninger faktisk var for utfallet.

Forlagsforeningen, *Bokhandlerforening*, Bokhandlermedhjelperforeningen, tidsskriftet *Krebsen* og til dels de riksdekkende avisene, var viktige pågangsdrivere for et norsk Gyldendal. Strukturelt hevder jeg at det nye salgssystemet til Gyldendal var den utløsende faktoren for at det ble en Bokhandelsstrid. Bokhandlerstriden fremskyndet Kristiania-avdelingens arbeid for å bli et selvstendig forlag. De mest sentrale personaktørene er William Nygaard, Torger Baardseth og Harald Grieg, og disse var de viktigste påvirkende aktørene rundt Hjemkjøpet av 1924. Oppgaven viser at *Krebsen* ledet av T. Baardseth, trolig hadde en viktigere rolle enn først antatt.

Bakteppe

Tilbake i 1860-årene opplevde Norge sin litterære storhetstid. Forfattere som Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og Jonas Lie ble alt tidlig omtalt som *de fire store*. Betegnelsen er noe omstridt og hvor tidlig dette faktisk var, hevder historikeren Jon Haarberg, først ble brukt i 1890 av Knut Hamsun. Siden tok det en god stund før begrepet ble innført i perioden frem mot Gyldendals 25årsjubileum i 1950.¹ Den dag i dag omtales disse fire herrer, fremdeles som *de fire store*. Hva som er fellesnevneren for firkløveren, er at de alle forlot norske forlag til fordel for utlandet. Alle havnet i Danmark, på hovedstadsforlaget Gyldendal. Forlagene i Norge hadde antageligvis frem til rundt århundreskiftet i stor grad ikke tilstrekkelig med kapital eller de rette nettverkene til å gjøre sine norske forfattere til store navn ute i Europa. For Ibsen og Bjørnson var det også viktig å komme på et stort dansk forlag i og med at de ønsket å få sine verk oppført på teatret i København.

Gyldendal

Siden Søren Gyldendal sin opprettelse av forlaget Gyldendal i 1770, hadde forlaget omsider etablert seg som et av de toneangivende forlagene i Danmark. Under ledelse av forlagets andre eier Jacob Hegel, klarte Hegel først å tiltrekke seg Bjørnstjerne Bjørnson, som snart kom til å anbefale dansken til sine norske forfatterkolleger. Årsaken til at Bjørnstjerne Bjørnson byttet forlag var fordi han selv var misfornøyd med hva hans norske forlag hadde utrettet. Derfor kan man hevde at Bjørnstjerne Bjørnson var en viktig drivkraft for at flere av

¹ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. Oslo: Universitetsforlaget, 2017. S. 94, 95, 96, 97, 98.

de større norske forfatterne som sto dikterhøvdingen nær, dro over sjøen. Forlagsbransjen i Norge styrket seg utover andre halvdel av 1800-tallet med Aschehoug, Cammermeyer mfl i spissen som ledende forlag. Disse forlagene maktet etter hvert å ta opp kampen i større grad mot Gyldendal og Det Nordiske Forlag, selv om de to danske forlagene fremdeles totalt sett var større.

De fire store inn i pensjonisttilværelsen. Hvem skal eie den norske litteraturarven?

Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Jonas Lie og Alexander Kielland begynte fra 1902 å forhandle med Gyldendals daværende forlagssjef, Peter Nansen, angående et salg av rettighetene til deres daværende og fremtidige litterære produksjon. Forhandlingene foregikk separat mellom forleggeren og hver forfatter. Alle ønsket seg en ordentlig pensjon på sine eldre dager. En konsekvens av rettighetssalget ble at et mulig fremtidig tilbakekjøp kom til å bli videre komplisert. Hvem som skulle eie rettighetene til Norges litteraturskatter kom til å bli et viktig spørsmål som resultat av forhandlingene.

Drømmen om et skandinavisk forlag

Gyldendal hadde opplevd en stadig vekst siden sin oppstart. I 1904 avsluttet Gyldendal og Det Nordiske Forlag forlagskrigen. I tur førte dette til at Ernst Bojesen sitt Nordiske Forlag ble integrert inn i Gyldendal og kom fra da av til å være hetende; Gyldendal Nordisk Forlag. Flere norske forfattere hadde tilhørt Det Nordiske Forlag, men ble nå dratt over i Gyldendals eierskap. Deres gamle kontrakter ble ikke terminert, men overført til deres nye arbeidsgiver.

Samme år tok Gyldendal over bokutsalget Det Nordiske Forlaget en gang hadde hatt i Kristiania og gjorde om bokutsalget om til en egen avdeling. Populært ble denne avdelingen kalt Kristiania-avdelingen. Avdelingen skulle fungere som et brohode for moderselskapet, med den intensjonen at Gyldendal nå skulle få en sterkere, mer direkte tilknytting til Norge og det norske forlags og bokmarkedet. Et annet poeng med at avdelingen ble opprettet, lå i at store deler av selskapets inntekter nettopp kom fra Norge. Deres norske forfattere hadde høy status og etterspørsel blant norske lesere og solgte godt. Dessuten var det to ulike bokkulturer i Danmark og Norge. Mens litteraturentusiastene i Danmark i stor grad helst lånte bøker, kjøpte norske konsumenter derimot heller bøkene de leste, fremfor å låne de. Dette betydde at

forlagene som hadde bedriftene sine i begge land, måtte ta forskjellene i de ulike markedene med i betraktning i sin helhetssatsning.

Et fristende tilbud

Aschehous direktør William Nygaard fikk i 1905 et tilbud fra Gyldendal forvalter Peter Nansen. Hva som var fristende ved dette forslaget var prospektet der William Nygård, etter Peter Nansen sitt tilbud, skulle få kjøpe rettighetene til de norske forfatterne i Gyldendal, mot at Gyldendal og Aschehoug fikk aksjer i hverandres forlag. I tillegg skulle William Nygaard personlig sette inn kroner 300 000 i et felles aksjeselskap som skulle være eid av begge forlagene. Årsaken til at William Nygaard skulle sette inn dette beløpet bunnet ut i at Gyldendal anså at sitt forlag var av mye større verdi enn Aschehoug, og at disse pengene skulle utjevne den økonomiske forskjellen mellom de to forlag.

Lange forhandlinger foregikk gjennom store deler av året 1905, men en avtale uteble. Da avtalen omsider falt igjennom, rettet Peter Nansen i stedet nesene sin mot det største forlaget i Sverige, Bonnier. Peter Nansen sitt store prosjekt på lang sikt, var å gjøre Gyldendal til det største forlaget i Skandinavia.

Hadde Peter Nansen fått viljen sin med Aschehoug, ville Gyldendal hatt nærmest full kontroll på det norske markedet. Samtidig var spenningene mellom Sverige og Norge sterke i 1905, som førte til uroligheter om en avtale mellom Gyldendal og Aschehoug overhodet kunne realiseres under datidens forhold.

Nasjonale motkrefter versus ambisiøse forlagsplaner

Siden Peter Nansen ikke fikk inngått en avtale med det største forlaget i Norge, anskaffet han seg i stedet det nest største: Cammermeyer. Rundt århundreskiftet var Cammermeyer et relativt stort forlag, som hadde blomstret sammen med en styrket norsk forlagsbransje de siste årene. Likevel sto det muligens ikke like godt til med Cammermeyer, som man først fra utsiden kunne anta. Aschehoug hadde prøvd å få hendene i forlaget ved flere anledninger, men hadde til William Nygaards skuffelse kommet til kort. Så da Gyldendals oppkjøp av Cammermeyer i 1906 ble fullført, var ikke mottagelsen i norske litteraturkretser overveldende

positive. Reaksjonene kom fort. Det nylig oppstartede tidsskriftet *Krebsen*, opprettet av daværende leder for Bokhandlermedhjelperforeningen Torger Baardseth, kommenterte salget. Kritikken gikk ut på at et av Norges største forlag, nemlig Cammermeyer, nå ble solgt til utlandet og attpåtil til et tidligere unionsland, noe som ifølge *Krebsen* var uakseptabelt.

Unionsoppløsningen kan ha endret mange nordmenns bevissthet og interesse for hva som var norsk, hva som kunne vært norsk, hva som burde være norsk og hva som skulle være i norske hender. *Krebsen* sammen med *Aftenposten* begynte å skrive om et aktuelt Hjemkjøp etter 1906. Igjen i 1910 var det nok en gang snakk om et nytt forsøk på et Hjemkjøp. Initiativet kom også denne gangen fra William Nygaard, med mulig økonomisk støtte fra den norske stat. Dette forsøket materialiserte seg heller ikke. Harry Fett prøvde også det samme uten videre hell.

Bokhandlerstriden

Bokhandlerstriden av 1922, var en strid som ble utløst av Kristiania-avdelingen sin søknad på vegne av Gyldendal, om å bli opptatt som medlem av *Den norske Bokhandlerforening*. Årsaken til søknaden lå i *Den norske Bokhandlerforening* mistro til det nye salgssystemet Kristiania-avdelingen ble bedt om å innføre av Frederik Hegel d.y. *Den norske Bokhandlerforening* besto av norske forlag og bokhandlere. Søknaden Kristiania-avdelingen hadde sendt ble avvist to ganger. Den samme begrunnelsen ble brukt begge gangene. Kristiania-avdelingen var en del av Gyldendal, som igjen var et utenlandsk forlag. Utenlandske forlag hadde ikke lov til å få medlemskap i *Den norske Bokhandlerforening* påpekte de, på det grunnlag av de ikke var et rent norsk forlag.

Avslaget førte til at Kristiania-avdelingen ikke fikk selge sine bøker hos norske bokhandlere og at de ikke fikk bli medlem av *Den norske Bokhandlerforening*. Dette førte til at det ble bestemt fra sentrale hold å jobbe med å innføre et eget salgssystem utviklet etter tysk modell av Gyldendal i Norge. Striden eskalerte igjen da Harald Grieg og Hagerup Bull, i Kristiania-avdelingen valgte å sette opp egne utsalg med bøker utlukkende fra Gyldendal. Hegel d.y. hadde gjort liknende forsøk med egne utsalg i Danmark før, med større grad av suksess. Debatten i media hetnet til, i større grad i Norge, enn i Danmark. *Den norske Bokhandlerforening* valgte å fryse ut Gyldendal i norsk bokbransje. I tillegg ble bøker hvor

forfatterne var norske, men under Gyldendal, fjernet fra bokhyllene over hele landet. Dette igjen ble en av grunnsteinene i diskusjonen om at Gyldendal nå måtte bli norsk.

Forhandlingene

Presset førte frem og Bokhandlerstriden ble avsluttet i 1924 og ledet til at det ble påbegynt forhandlinger mellom Kristiania-avdelingen og Gyldendals direksjon. Forhandlingene gikk gjennom hele kalenderåret. Lokalet der partene møttes var Gyldendals hovedkvarter, Klareboderne 3, i København. Kristiania-avdelingen var representert av Harald Grieg, Christian Kønig og Hagerup Bull. Gyldendal var representert av forlagssjef Frederik Hegel d.y., Gustav Philipsen, Georg Brandes, Edvard Brandes og Johan Werner.

Premissene for handelen gikk ut på at Kristiania-avdelingen skulle betale totalt kroner 2 350 000. Kroner 1 200 000 millioner skulle betales i kontanter, fordelt over tre avdrag. Den resterende summen skulle betales i årlige avdrag over en 20års periode.

En privat kampanje ble igangsatt av direktør Harald Grieg og hans nærmeste for å samle in den nødvendige kapitalen. Kampanjen var i første omgang rettet mot privatpersoner, bokhandlere og forlag innenfor norsk bokbransje, men pengene man fikk inn så ikke ut til å strekke til. Derfor ble det igangsatt en offentlig kampanje, for å få tak i midlene som trengtes, for å få kjøpt hjem de norske forfatterne.

Forhandlingene og pengeinnsamlingen ga frukter. Den 31. desember kunne Oslo aftenavis fortelle at Gyldendals norske forfattere hadde kommet i norske hender. Pengene som trengtes var betalt. Hjemkjøpet var fullført. Tilbake sto et helt norsk Gyldendal. Kristiania-avdelingen kunne i 1925 meddele at forlaget hadde tatt navnet: Gyldendal Norsk Forlag.

Kildesituasjon

Harald Grieg som er en av de sentrale aktørene, har selv vært aktiv som forfatter og skrevet bøker om sine egne erindringer som forlegger. En annen viktig aktør, Peter Nansen, har også skrevet noen liknende erindringer. Siden disse verkene blir karakterisert som erindringer/memoarlitteratur uten kildehenvisninger, må kildene derfor behandles deretter.

Aviser fra samtiden blir også viktige primærkilder, samtidig bør de anses som partsinnlegg i mange tilfeller. Noen vesentlige digitale artikler er også blitt benyttet.

Den mer generelle litteraturen om norsk forlagsvirksomhet, oppfattes som mer pålitelige sekundærkilder, selv om de ofte har et mer overordnet perspektiv. Noen av disse bringer både gode kildehenvisninger og ny kunnskap til problemstillingen. Spesielt vil jeg her nevne Jon Haarberg: "*Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen.*"² og Egil Tveterås og Harald L. Tveterås: "*Boken lever: norsk bokbransje etter 1900*", bd. 4 i Harald Tveterås. *Den norske bokhandels historie.*"³

Problematiske er det likevel at det er en stor overvekt av memoar- og erindringslitteratur. I tillegg er kildesiteringen i bøker som *Bak Kobberdøren*⁴ av Nils Kåre Jacobsen og *Gyldendal og Gyldendøler*⁵ av Sigurd Evensmo så og si totalt fraværende, noe som gjør at disse bøkene er lite egnede til direkte siteringer og kildehenvisninger i en vitenskapelig sammenheng som en masteroppgave. Mye arbeid har dermed bestått i å finne frem til primærkilder og annen litteratur som kan bekrefte eller avkrefte utsagnene fra disse forfattere.

Opgaven har også tettet mange av de hull som har oppstått der de tidligere forfattere ikke har benyttet kildehenvisninger i sine verk. Disse har nå på de fleste steder blitt erstattet av kildehenvisninger til samtidige og mer pålitelige primærkilder.

Griegs biografier

Den mest sentrale personen i Hjemkjøpet av 1924 er Harald Grieg, direktøren i Kristiania-avdelingen og den første forlagssjefen for Gyldendal Norsk Forlag.⁶ Tre biografier er skrevet

² Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen.* Oslo: Universitetsforlaget, 2017.

³ Tveterås, Egil og Tveterås, Harald L. *Boken lever: norsk bokbransje etter 1900, bd. 4* i Tveterås, Harald L. *Den norske bokhandels historie.* Oslo: Den norske Bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, kommisjon: J.W. Oslo: Cappelens forlag, 1996. og Oslo: Den norske Bokhandlerforening og den norske forleggerforening, 1996. (dig)

⁴ Jacobsen, Nils Kåre. *Bak kobberdøren.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1974.

⁵ Evensmo, Sigurd. *Gyldendal og gyldendøler.* Oslo: Gyldendal, 1974.

⁶ Kristiania-avdelingen blir referert til i kildemateriale med både stor og liten K. I denne oppgaven kommer jeg til å bruke en stor K.

om Harald Grieg. Den nyeste er av Nils Kåre Jacobsen: *En forlegger og hans hus: Harald Grieg og Gyldendal*.⁷ Til slutt har en rekke unevnte forfattere skrevet: *Erindringer om en forlegger: forfattere om Harald Grieg*.⁸ Bøkene er i hovedsak relativt like hverandre og gir ikke så mange nye perspektiver på hvem Harald Grieg kunne ha vært. De er også relativt ukritiske og mangler ofte kildesiteringer. På en mer positiv side er språket gjennomgående godt.

Grieg memoarer

Harald Grieg sine egne memoarer og erindringer finner man i: *Festskrift til Harald Grieg: ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk forlag 2. Januar 1950*.⁹, «Hjem til Norge: et kapitel av "en forleggers erindringer"»¹⁰, *En forleggers erindringer, bd. 1*.¹¹, *En forleggers erindringer, bd. 2*.¹², og *Taler i teatret*.¹³

Aviser og tidsskrifter

Det finnes også en mengde primærkilder i aviser som *Aftenposten*, *Arbeiderbladet*, *Bergens Tidende*, *Frida Folkeblad*, *Dagbladet*, *Morgenbladet*, *Nordisk Tidende*, *Oslo Aftenavis*, *Tidens Tegn*, *Verdens Gang* og tidsskriftet *Krebsen* i perioden 1905-1924/1925. Hvor mye av stoffet som er tilgjengelig er begrenset ut i fra hvor mye av årgangene som er digitalisert på Nasjonalbibliotekets hjemmesider.¹⁴ Enn disse kildene har vært til god hjelp for å stadfeste den offentlige debatten spesielt rundt bokhandlerstriden og Hjemkjøpet av 1924.

⁷ Jacobsen, Nils Kåre. *En forlegger og hans hus: Harald Grieg og Gyldendal*. Oslo: Gyldendal, 2000. (dig.)

⁸ *Erindringer om en forlegger: forfattere om Harald Grieg*. Oslo: Gyldendal, 1994. (dig)

⁹ Grieg, Harald. *Festskrift til Harald Grieg: ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk forlag 2. Januar 1950*. Oslo: Gyldendal, 1950. (dig)

¹⁰ Grieg, Harald. «Hjem til Norge: et kapitel av "en forleggers erindringer"», Oslo: Centraltrykkeriet, 1949. (dig) Trykt som manuskript. (med bl.a. korrespondansen Peter Nansen – William Nygaard 1905)

¹¹ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer, bd. 1*. Oslo: Gyldendal, 1958. (dig)

¹² Grieg, Harald. *En forleggers erindringer, bd. 2*. Oslo: Gyldendal, 1958. (dig)

¹³ Grieg, Harald. *Taler i teatret*. Oslo: Gyldendal?, 1949? (dig)

¹⁴ www.nb.no

Generell litteratur

De mest sentrale og pålitelige verkene om Hjemkjøpet er trolig skrevet av historikerne Harald L. Tveterås og hans sønn Egil Tveterås mfl. og deres bok: *Boken lever: norsk bokbransje etter 1900*, bd. 4 i Harald Tveterås. *Den norske bokhandels historie*.¹⁵ En annen sentral bok er hans bok om Aschehougs historie, som sentrale folk i Aschehoug klinger til som deres oppslagsverk: Harald L. Tveterås. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. (Oslo, Aschehoug, 1972)¹⁶ En annen ting som skal nevnes er at Harald L. Tveterås var forlagshistoriker og ansatt av nettopp Aschehoug.

Vi kommer ikke utenom Erik Rudeng. Han har skrevet en biografisk og kildekritisk bok om den sentrale aktøren William Nygaard: *William Nygaard: 1865-1952*.¹⁷ Erik Rudeng er den forlagshistorikeren som per nå er mest aktiv og besitter mye relevant kunnskap, ved interesse over temaet. Av tilgjengelig kildemateriale ser det foreløpig ikke ut til at det finnes noen biografiske bøker om Christian Kønig, Hagerup Bull og Torger Baardseth. Disse personene beskrives heldigvis likevel til en viss grad i litteraturen jeg har til rådighet.

Nylig utkom Jon Haarberg. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*.¹⁸ Denne boken gir leseren først og fremst et innblikk i norsk litteratur, men også forlagshistorie. I tillegg er det i kapittel nr. 4 tilegnet om lag 30 sider til Hjemkjøpet. Jon Haarberg bringer ny kunnskap om Hjemkjøpet og *de fire store* og evner å se hendelsene i et nytt lys.

¹⁵ Tveterås, Egil Tveterås og Tveterås, Harald. L. *Boken lever: norsk bokbransje etter 1900*, bd. 4 i Harald Tveterås. *Den norske bokhandels historie*. Oslo: Den norske bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, kommisjon: J.W. Oslo: Cappelens forlag, 1996. og Oslo: Den norske bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, 1996. (dig)

¹⁶ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. Oslo: Aschehoug, 1972.

¹⁷ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. Oslo: Aschehoug, 1997. (dig.)

¹⁸ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. Oslo: Universitetsforlaget, 2017.

Annen litteratur

Aleks Frøland har skrevet biografien: *Peter Nansen. Et forsøg på en vurdering.*¹⁹ Mens H. P. Rohde har bidratt med en bok om forlagssjefen Ernst Bojesen for Det Nordiske Forlag: *Ernst Bojesen. Storforlegger i humor, kunst og oplysning.*²⁰

Jubileumsverkene dukker opp på tilnærmet runde tall sett i lyset av at Hjemkjøpet var i 1924. Eksempelvis 1949, 1950, 1974, 1975, 1990 og 1994. Spesielt nevneverdig er jubileet i 1950 og i 1974/75 hvor mesteparten av bakgrunns litteraturen befinner seg. Av slike verk har vi: Sigurd Evensmo. *Gyldendal og gyldendøler.*²¹ Harald Grieg: *Festskrift til Harald Grieg: ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk forlag 2. Januar 1950.*²² Og som tidligere nevnt Nils Kåre Jacobsen: *Bak kobberdøren. Gyldendal 1925-1975.*²³

Metode: Bruk av årsak og aktørforklaring i masteroppgaven

Ofte trenger man flere modeller for å forklare hvorfor noe faktisk skjedde. Derfor vil jeg bruke både årsak og aktørforklaringer som forklaringsmodeller, fordi de sammen utfyller hverandre. Denne oppgaven har så mange karakterer med sine egne motiver. Derfor vil det være fruktbart å bruke aktørforklaringer. Det trengs samtidig et videre blikk på situasjonen, der strukturelle modeller har sin plass i forklaringen av det som skjedde. Aktørene påvirker den strukturelle modellen og den strukturelle modellen påvirker hvordan aktørene agerer, ut i fra hvordan premissene og strukturen for deres valg endrer seg. Dessuten vil jeg hevde at de strukturelle betingelsene spesielt i Bokhandlerstriden, tvang aktørene i Kristiania-avdelingen til å handle.

Når det kommer til aktørforklaringer på problemstillingen, må det påpekes at persongalleriet er stort og omfattende. Noen aktører er likevel viktigere enn andre. Peter Nansen, Ernst Bojesen, William Nygaard, Harald Grieg, Francis Bull, Torger Baardseth, Christian Kønig,

¹⁹ Frøland, Aleks. *Peter Nansen. Et forsøg på en vurdering.* København: Kbh. 1862?

²⁰ Rohde, H. P. *Ernst Bojesen. Storforlegger i humor, kunst og oplysning.* Kjøbenhavn. Kbh. 1958.

²¹ Sigurd, Evensmo. *Gyldendal og gyldendøler.* Oslo: Gyldendal, 1974.

²² Grieg, Harald. *Festskrift til Harald Grieg: ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk forlag 2. Januar 1950.* Oslo: Gyldendal, 1950. (dig)

²³ Jacobsen, Nils Kåre. *Bak kobberdøren.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1974.

Hagerup Bull, Knut Hamsun, Jacob Hegel, Frederik Hegel d.y. og Johan Bojer er nøkkelpersoner fordi de i større grad enn andre var innblandet i Hjemkjøpsforsøkene.

Det er finnes flere årsaksforklaringer som er viktige for problemstillingen. De er: nasjonalismen i Norge, spesielt i og etter 1905 med unionsoppløsningen som springbrett for nasjonaliseringsprosjektene i Norge. Forlagsstriden som vist mellom Aschehoug og Gyldendal, den norske avisdebatten omkring Hjemkjøpet, Frederik Hegel d.y. det nye salgssystemet, Bokhandlerstriden 1922-1924, tidsskriftskritikken fra Krebsen og vittighetsbladet Ringeren mfl, *Den norske Bokhandlerforening* egen politikk og Kristiania-avdelingens motiv for å bli et eget selvstendig forlag. I tillegg kommer jeg til å sammenlikne de tre Hjemkjøpsforsøkene opp mot hverandre, og se på hvorfor det ble et Hjemkjøp i 1924 kontra hva som ble gjort i 1905 og 1910-12. I dette tilfellet vil en sammenlignende metode trolig gi mange og godt avklarende svar i samspill med årsaks- og aktørperspektivet. Det skal avklares at dette er en empirisk undersøkelse og funnene som blir gjort påvirker hvordan oppgaven utformes.

KAPITTEL 2

BAKGRUNN

EN BRANSJE BLIR TIL - DET NORSKE BOKMARKEDET 1814-1900

BOKFORENINGENES BARNDOM

Norsk Bogtrykker- og Boghandlerforening ble stiftet i 1840, men ble alt nedlagt i 1845. Dette var av de første organiserte fagforeningene innen bokbransjen i Norge. Grunnen til at driften forble så kortvarig, skyldes trolig dårlig økonomistyring. Likevel skulle det ikke gå lang tid før dens arvtaker tok over, for i 1851 ble *Den Norske Bokhandlerforening* opprettet.²⁴

I siste halvdel av 1800-tallet skulle en rekke viktige organisasjoner bli stiftet, både før og etter kjølvannet av Bern-konvensjonen i 1886. Bern-konvensjonen i 1886 var en konvensjon der de mest sentrale forleggerne og bokhandlerne i Europa kom sammen og ble enige om blant annet hvordan forleggervirksomheten skulle drives, samt hvordan og hvor bøker kunne selges. Først ble *Den norske Bokmedhjelperforening* stiftet i 1886, etterfulgt av *Norsk Provins bokhandlerforening* i 1888 og kanskje den viktigste i norsk sammenheng, *Forleggerforeningen*.²⁵

Forleggerforeningen ble opprettet den 19. mars 1895 i Kristiania.²⁶ Før Bern-konvensjonen i 1886, hadde *Det norske Samlaget* sett dagens lys i henholdsvis i 1868, mens *Den norske*

²⁴ *Vore Formænd*. Oslo: Den Norske Bokhandlerforening, 1926. S. 12. *Den Norske Bokhandlerforening* (organisasjon)

²⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995* Oslo: Den norske forleggerforening. 1995. S. 19.

²⁶ Neraal, Anders og Rottem, Øystein. Sist oppdatert: 14. Februar 2019. (dig)
https://snl.no/Den_norske_Forleggerforening

forlagsforeningen ble stiftet i 1874, men ble i 1899 avviklet, mye på grunn av posisjonen *Forleggerforeningen* hadde fått.²⁷

H. Aschehoug & Co.

Firmaet H. Aschehoug & Co, åpnet sine dører for allmenheten med sin bokhandel 1. november 1872. Selskapet var etablert av Hieronymus, og Halvard Aschehoug, 26 og 21 år gamle.²⁸ På anbefaling av professoren T. H. Aschehoug skulle Hieronymus få mulighet til å gå i lære i bokhandelsfaget i København av ingen ringere enn Frederik V. Hegel.²⁹ som videre viser hvor tette bånd det var mellom dansk og norsk bokhandel. En søknad om å bli medlem av *Den norske bokhandlerforening* ble sendt den 7. juni 1872. Den 16. september kunne formannen for *Den norske bokhandlerforening*, Peter Tidemand Malling innlemme firmaet.³⁰

De tre herrer kom til enighet rundt det juridiske foretaket den 20. September 1872, og derfor kan man anta at dette var dagen firmaet legalt sett ble etablert. Alle eide en tredjepart hver.³¹ Samme år etablerte man sortimentsbokhandelen H. Aschehoug & Co. Lokalene lå på Egertorget med adresse Øvre Slottsgate 23. Overgangen fra å kun være en bokhandel til også å bli et forlag ble både markert med Arne Garborgs kritiske studie av Henrik Ibsens bok: *Keiser og Galilæer* året etter. Alexander Kielland var også tidlig ute med et verk hos Aschehoug. Den gradvise overtagelsen av restlagrene til forlaget til Johan Dahl, som han drev frem til 1875 grunnet dårlig helse, sementerte Aschehoug som både en bokhandel og et forlag.³² Hieronymus Aschehoug drev bokhandelen og forlaget frem til 1888 da også han måtte kaste inn årene på grunn av sviktende helse. Halvard Aschehoug hadde da alt trukket seg ut, og Thorstein Lambrechts hadde tatt hans plass, om noe uoffisielt.³³

²⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 19.

²⁸ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 11, 12. (H. Aschehoug & Co sitt fulle navn er: Herrer Aschehoug & Co.)

²⁹ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 14.

³⁰ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 14, 15, 16.

³¹ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 18.

³² Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 23, 24, 25, 28.

³³ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 49, 50.

WILLIAM NYGAARD

William Magnus Nygaard (1865-1952) kom til å påvirke norsk forlagsvirksomhet og da særlig fra 1890 og til Hjemkjøpet i 1924. Han drev et av Norges største og ledende forlag, Aschehoug, var formann for *Forleggerforeningen*, ledet fra 1895 til 1921 og fra 1924 til 1931)³⁴ aktiv som politiker for Frisinnede Venstre, satt som stortingsrepresentant, støttet opp om Paripolitikken i perioden (1921-1924) samt styremedlem i Nasjonalteatret. Med andre ord hadde William Nygaard mange jern i ilden. William Nygaard sin visjon og livsoppgave var:

*Min mission her i verden: at bringe Norge ud av den ydmygelse, at dets forfatteres bøger udgaar under dansk flag*³⁵

Det må ha vært hans kall å få alle de store norske forfatterne over på norske forlag. Som han selv uttalte:

*Norske forfattere på norsk forlag*³⁶

Offentlig kom William Nygaard til å fremstå som den fremste forleggeren i Norge, en nasjonal institusjon og pågangsdriver for nasjonsbyggende litteratur. På en annen side var han også en aktiv figur i internasjonale forleggerkonferanser og hadde en høy stjerne blant annet hos Peter Nansen, Jacob Hegel, Torger Baardseth, Harald Grieg, Thorstein Lambrechts og Jacob Dybwad, for å nevne noen.

William Nygaard var født i Kristiansand og vokste opp i en språkinteressert familie. Faren Marius Nygaard var rektor og språkmann fra Bergen. Det var kanskje lite overraskende at Nygaard kom til å velge litteraturens veg som forlegger. To av hans onkler drev hver sine forlagsbokhandlervirksomheter i Bergen. Marius Nygaard sine forbindelser med språklærde og forleggerbransjen i Bergen, påvirket nok også trolig Williams videre karrierevalg.

³⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 28. (Det at uttales *norske forlag* på **norsk forlag** og ikke *norske forfattere på norske forlag*, som man i utgangspunktet ville ha sagt.)

³⁵ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952* Oslo: Aschehoug, 1997. S. 2.

³⁶ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 118.

Skolegangen og planene om høyere utdanning ble avbrutt grunnet en stadig tilbakevendende migrene, som gjorde at William fikk store problemer med å fokusere når han leste. Mens William Nygaard og faren var på reisefot, møtte William Nygaard sin kommende hustru, Constance Wiel i Fredrikshald. Hun kom fra den velstående familien Wiel. Familiene Nygaard og Wiel kom til å samarbeide på forlagsfronten og det affekterte William Nygaard sitt fremtidige valg u å gå inn i forlagsbransjen, først som forlagsbokhandler i det etablerte og Kristianiabaserte fagbokforlaget Aschehoug. Mye av grunnen til at han fikk jobb i Aschehoug var nok antageligvis de tette familieforbindingene mellom disse to familiene.³⁷

William Nygaards langvarige kompanjong i Aschehoug og kollegiale venn Thorstein Lambrechts, (1856-1933) kom inn i forlagsbransjen gjennom sine studier i, Danmark, England og Tyskland. Thorsteins, og Halvards onkel T. H. Aschehoug, fant Lambrechts passende for familiebedriften, selv om Thorstein Lambrechts var konservativ og løs mens William Nygaard framsto som mer liberal og prinsippfast.³⁸ Thorstein Lambrechts og William Nygaard kjøpte ut rettighetene til Hieronymus Aschehoug, samtidig som Thorstein Lambrechts offisielt overtok tredjeparten til Halvard Aschehoug i 1888. Gjennom forhandlinger eide de da hver sin halvpart av Aschehoug & Co. Finansiell hjelp og råd fikk William Nygaard av sin onkel konsul A. M. Wiel og hans advokatsvoger Ingar Nilsen.³⁹

De skilte siden lag, ved at William Nygaard kjøpte selve forlaget, mens Thorstein Lambrechts kjøpte ut William Nygaard som innehaver av Aschehoug bokhandel. De var begge ledere for hver sin forening. Torstein Lambrechts i *Den norske Bokhandlerforening* (1903-1919) og William Nygaard som tidligere nevnt i *Forleggerforeningen*.⁴⁰ Dette skulle komme til å bli en fordel for dem begge, siden de kom til å støtte hverandre på tvers av foreningene. Til sist var Torger Baardseth, (1875-1947) leder for *Bokhandlermedhjelperforeningen*. Hva alle hadde til felles var at trekløveret ønsket et styrket norsk litteraturliv.⁴¹ Mulighetene for å styrke norsk

³⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 49. Konsul A. M. Wiel sitt fulle navn er Andreas Melchior Wiel.

³⁸ *Vore Formænd*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening, 1926. S. 55.

³⁹ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 52, 53.

⁴⁰ *Vore Formænd*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening, 1926. S. 55 - 62.

⁴¹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 49.

litteraturliv kom med konsul A. M. Wiels bortgang i 1901. En formue på kroner 666 000 til sammen ble fordelt mellom William Nygaard og Constance Wiel pluss en rekke aksjer og eiendom m.m. Dermed satt William Nygaard inn kr 100 000 i Aschehoug som formue. I tillegg hadde Constance Wiel oppsparte midler. Dette betydde at William Nygaard fikk en unik posisjon i norsk forlagsvirksomhet på grunn av hans tilgang til kapital.⁴²

Den norske Forleggerforening

Den norske Forleggerforening, ble stiftet 19. mars 1895 i Kristiania. Ofte blir denne foreningens navn forkortet referert til som *DnF*, *Den norske Forleggerforening* eller *Forleggerforeningen*.⁴³

Neeii!

Var hva den erfarne forleggeren Jacob Dybwad sa da han møtte opp i Aschehougs filialer under opprettelsen av *Forleggerforeningen*. Han var motstander av stiftelsen og trodde kanskje han hadde bokbransjen bak seg, siden Jacob Dybwad tross alt hadde vært med å stifte *Bokhandlerforbundet* i 1851 og samtidig hadde sittet som både leder og medlem i så godt som 30 år. Jacob Dybwad var som en institusjon og en pioner i norsk bokbransje å regne. Han var imot stiftelsen av *Forleggerforeningen*, sannsynligvis fordi han var redd for splittelse innad i *Bokhandlerforbundet* og for innflytelsen en slik forening kunne ha på norsk bokkultur. Til tross for Jacob Dybwads motstand ble *Forleggerforeningen* en realitet.⁴⁴

Åtte forlag og elleve menn sto bak stiftelsen. Initiativtakeren var William Nygaard, som også ble foreningens første formann. Styremedlemmene var Jacob Dybwad jr. Og J. W. Cappelen, som representanter for deres egne forlag. Aschehoug, Cappelen og Dybwad, endte opp med å bli representert dobbelt fordi, Thorstein Lambrechts, James Richie og Bertram Dybwad også underskrev protokollen. Av øvrige underskrifter finner man Georg Kr. Parmann (Malling), Nils Lund (Lutherstiftelsen), Carl Grøndahl, (Grøndahl), Theodor Steen (Steen) og Olaf Norli (Norli). Alle de øvrige var representanter for egne forlag og innflytessrike forleggere i *Den*

⁴² Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 150.

⁴³ Storsveen, Odd Arvid. *Bøkenes Fotfolk*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening. 2003. S. 15.

⁴⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 16.

norske Bokhandlerforening. Carl Grøndal og Olaf Norli var også formenn i *Den norske Bokhandlerforening* i ulike epoker.⁴⁵

Fra 1895 til 1910 ekspanderte *Forleggerforeningen* med elleve nye forlag som medlemmer. Først ut var Marius Lunds Forlag i foreningens oppstartsår i 1895. Hjalmar Bigler Forlag var også med fra 1895. Deres opphold i William Nygaards forening ble kort. Allerede i 1899 meldte de seg ut. I 1896 ble fire nye forlag med: Damm & Søn, Det norske Aktieforlaget, Fr. Nygaard og Ed. B. Giertsen.⁴⁶ De to sistnevnte var Bergensforlag og i den sammenheng var de viktige for *Forleggerforeningens* befestelse som en forening utover hovedstadens grenser. Det norske Aktieforlaget var medlem fra 1896 til 1906. Årsaken til at de opphørte som medlem i 1906, var at forlaget ble oppkjøpt av William Nygaard. Dette oppkjøpet henger sammen med Gyldendal sitt oppkjøp av Cammermeyer. Siden opererte Det norske Aktieforlaget som et forlag under Aschehoug.⁴⁷

Feilberg og Landmark var medlemmer fra 1898 til 1906, mens Alb. Cammermeyer forlag kun var medlem i to år 1898-1900. F. Beyer forlag fra Bergen ble med i 1900. Fabritius og Steensballe, to mindre forlag, ble siden medlemmer i 1910.⁴⁸

Blant de oppgavene William Nygaard arbeidet med i *Forleggerforeningen* var å få i stand et kontraktskjema, som alle forleggere i Norden skulle og kom til å benytte. Lønnsomheten i skolebøker var et annet tema etter 1900 og gjentatte forhandlinger med *Kirkedepartementet* ble gjennomført angående spørsmålet rundt offentlige skolebøker. Ikke minst jobbet flere i *Forleggerforeningen* for å øke sin egen innflytelse innad i *Den norske Bokhandlerforening*. Senere i 1916 ble også Royalty prinsippet vedtatt.⁴⁹ Blant dets motstandere var Olaf Norli, som foretrakk det gamle systemet, der han kunne sette ratene ned til kroner 30 per ark per

⁴⁵ *Vore Formænd*. Oslo: Den Norske Bokhandlerforening, 1926. S. 6, 49, 89.

⁴⁶ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 26.

⁴⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 26.

⁴⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 26.

⁴⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 28.

1000 eksemplar. Standarden ellers lå på fra kroner 40 helt opp til kroner 50 per ark, per 1000 eksemplar.⁵⁰

DEN STORE FORFATTERFLUKTEN - DET DANSKE BOKMARKEDET OG NORSKE FORFATTERES FLUKT TIL KBH

Innføring av et nytt begrep

For å forstå Hjemkjøpet, er det nødvendig å innføre et nytt begrep: *Den store forfatterflukten*. Det første spørsmålet blir; hvorfor dette var så viktig? Det andre er hva er det begrepet innebærer?

Den store forfatterflukten er viktig fordi den styrket det dansk-norske forlagssamarbeidet innenfor litteraturfeltet. Begrepet markerer en bevegelse der norske forfattere begynte å søke utenfor Norges grenser etter nye forlag og større markeder.

Dette forholdet kom til å legge rammene for hvordan forfatternes tilhørighet til de forskjellige forlag ble diskutert i sin samtid, spesielt i norske kretser fra 1902. Deretter gikk debatten inn og ut av den offentlige samtalen frem til 1925.

Tittelen reflekterer hvordan en stor intellektuell gruppe valgte å forlate Norge til fordel for Danmark og representerte i den sammenheng en massiv hjerneflukt. Det ble et stort hull som på en eller annen måte måtte kompenseres og fylles av for det meste, nye norske forfattere innenfor forlagsindustrien i hjemlandet.

Gyldendal

Søren Gyldendal opprettet i 1770 et mindre forlag i hjertet av datidens hovedstad i Norge og Danmark; København. Bedriftens navn, var tatt etter hans eget etternavn og på mange måter kom Gyldendal til å være en familiebedrift, i den forstand at forlaget gikk i arv fra far til sønn.

⁵⁰ Tveterås, Harald L. *Olaf Norlis Forlag 1890-1990*. Oslo: Aschehoug. 1990. S.18.

Jacob Hegel tok siden over som forlagssjef i 1850, etter et oppkjøp av forlaget. Familien Hegel fortsatte deretter Gyldendals fremgangsrike linje.⁵¹

Hegel kom til å bygge opp Gyldendal til å bli et forlag å regne med i Norden. Forfatteren og litteraturviteren Peter Nansen kom senere til å inneha en rolle som funksjonerende leder frem til Frederik Hegel kom av alder. Han ville bringe videre Hegel sin visjon for Gyldendals ekspansjon i perioden 1895-1916. Det er klart nok at disse individene hadde store ambisjoner på forlagets vegne. Tanken var at Peter Nansen, kun skulle håndtere forlaget når Jacob Hegel ble for gammel i overgangsperioden frem til Frederik Hegel d.y overtagelsesperiode i 1912-1916. Med andre ord ville det Hegelske dynastiet fortsette som før, med hjelp av Peter Nansens veiledende hånd.⁵²

Norsk litterær storhetstid

Den litterære storhetstiden i Norge, kan hevdes å ha vart fra 1860-tallet, frem til ca. 1924 og henger sammen med den nasjonale bevissthetsgjørelsen blant litteraturinteresserte i Norge. Storhetstiden ble avsluttet, hevder Jon Haarberg, med Hjemkjøpet av Gyldendal i 1924.⁵³ Påstanden ser ut til å være holdbar ut i fra det perspektivet at Hjemkjøpet fullførte det litterære norske prosjektet, som storhetstiden begynte. Nemlig å få en nasjonal forlagsbransje som kunne være sterk nok til å holde på de beste norske forfatterne. Naturlig å nevne i denne bunken forfattere er *de fire store*: Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og Jonas Lie. Ofte referert til som Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie. I tillegg bør Amalie Skram, Camilla Collett, Sigrid Undset, Johan Bojer og Knut Hamsun legges til denne gruppen av eliteforfattere. En påstand er at på grunn av at noen av disse forfatterne tilhørte forskjellige generasjoner og debuterte naturligvis senere, har de muligens blitt utelatt fra betegnelsen *de fire store*. Et annet poeng er Camilla Collett også har blitt ekskludert. Hun var jo en stor samtidig forfatter på samme tid som *de fire store*.

Hva som har gjort at *de fire store* har fått denne betegnelsen, kan ha en sammenheng med at de i sin samtid solgte store mengder bøker, og var velkjente navn. Likevel ser det ikke ut til at

⁵¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 50.

⁵² Tveterås Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 41, 42.

⁵³ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. S. 117.

betegnelsen *de fire store* ble ordentlig etablert i litterære kretser før Gyldendals 25-årsjubileum i 1950.⁵⁴ Første gang *de fire store* benyttes, er av Knut Hamsun i 1890 i samtiden til hans bok *Sult*. En annen sammenkobling mellom navnet *de fire store* ligger bak disse forfatternes store gjennomslagskraft i sin egen tid. Jon Haarberg har grundig gjennomgått bakgrunnen for navnetildelingen, og for de som ønsker å grave dypere i denne saken, er hans bok *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*, et anbefalt startpunkt å begynne letingen.⁵⁵

Hvorfor emigrerte norske forfattere til Danmark? – De fire store

Bøkene *de fire store* skrev, ble oftest skrevet i moderlandet og de utkom på morsmålet. Likevel kom ikke verkene til *de fire store* ut på norske forlag. Hvorfor de utkom på Gyldendal i Danmark kommer jeg til tilbake til. I mellomtiden er det naturlig å spørre; Hva var årsaken til at forlagsbransjen i Norge sto svakere i forhold til sine skandinaviske naboer og hvilke motiver lå til grunn for at så mange forfattere valgte å utgi sine bøker i utlandet, i stedet for norske forlag?

For det første hadde man i Danmark to dominerende forlag; Gyldendal og for en periode Det Nordiske Forlag. I Sverige var Bonnier størst. Derimot fantes det ingen forlag i Norge av denne størrelsen. Her til lands hadde vi en rekke mindre forlag. Nørvig Forlag var det eldste og lå i Bergen. Det var stiftet av Peter Nørvig i 1721.⁵⁶ Bergen hadde ikke bare det eldste forlaget i Norge, forlagsvirksomheten der var faktisk jevnstor med den i Kristiania, der Steenske var det største forlaget. Kristiania kom til å bli viktigere som forlagsby i norsk sammenheng.⁵⁷

For det andre tok det lang tid å etablere en sterk nasjonalt organisert forlags- og bokbransje i Norge. Forlagene var små og manglet i større grad kompetanse og kapital til å promotere og

⁵⁴ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. S. 115, 116, 117, 118.

⁵⁵ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*.

⁵⁶ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995* S. 20.

⁵⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995* S. 26.

selge sine forfattere utenlands. Dette hevder Harald Tveterås er det viktigste argumentet for at så mange forfattere havnet i det gamle unionslandet Danmark.⁵⁸

For det tredje var det viktig for norske forfattere som Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen å få sine stykker oppsatt på Det kongelige Teatret i København. Det viktig å komme ut på et forlag som kunne gjøre denne ambisjonen mulig. Gyldendal var derfor også i denne sammenhengen et naturlig valg med tanke på sin base og sin innflytelse på det danske bokmarkedet og dets relasjoner.⁵⁹

For det fjerde klarte i stor grad selv ikke de største forlagene i Norge som Aschehoug og Cammermeyer å konkurrere på honorarer og forskuddsbetaling, mot sine danske konkurrenter. Enda en faktor var at mange norske skjønnlitterære forfattere også oppfattet det som større prestisje å utkomme på danske forlag. Denne trenden skulle vedvare frem til 1890-årene da polfareren Fridtjof Nansen sin bok *Paa Ski over Grønland* utkom på Aschehoug, som tok Norge med storm både salgsmessig og popularitetsmessig.⁶⁰

Den første forfatteren som utvandret var sannsynligvis Camilla Collett. Hun var aktuell med den andre utgaven av *Amtmandens Døttre* i 1860 hos Gyldendal.⁶¹ Collett prøvde seg hos en rekke forskjellige forlag i Skandinavia senere. Likevel er det nok Bjørnstjerne Bjørnson som ofte har blitt kreditert som spydspissen av norske forfattere som dro til Gyldendal. Bjørnstjerne Bjørnson fikk selv kjenne på hvor utilstrekkelig hans eget forlag, Steenske kunne være. På råd fra Ole Bull, som selv kom fra Bergen, utga Bjørnstjerne Bjørnson et par mindre verk på noen lokale forlag i Bergen. Dessverre gikk hverken salget eller promoteringen av romanen *Synnøve Solbakken* som Bjørnson hadde trodd og ønsket.⁶² Det meste rundt denne boken, hvordan den hadde blitt håndtert, hadde gjort den høyreiste og temperamentsfulle

⁵⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900. B. 4: Boken lever norsk bokbransje etter 1900*. Oslo: Den norske bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, 1996. S. 28, 29, 30.

⁵⁹ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 56,

⁶⁰ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 63, 64, 66, 68, 69, 70.

⁶¹ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer. Hjem til Norge*. S. 184, 394.

⁶² Grieg, Harald. *En forleggers erindringer. Hjem til Norge*. S. 341.

Bjørnson fra bygda Kvikne, svært misfornøyd med sin egen forlagssituasjon og med forleggeren Johan Dahl.⁶³

Et smigrende brev fra den daværende forlagssjefen i Gyldendal, Jacob Hegel nådde Bjørnstjerne Bjørnsons skrivepult i 1857. I dette brevet ble både Bjørnson og hans kone Karoline invitert ned til København, til Hegels idylliske hjem, Skovgaard. Etter et lengre opphold hos Hegel, ble Bjørnson overbevist om å bytte forlag. De hadde tydeligvis et godt forhold dem i mellom og Bjørnson skrev til han i disse ordelag:

*allersødeste Papa Hegel og allerkjæreste Sukker-prins af en Forlægger.*⁶⁴

Kong Sverre utkom i 1861 og ble den første boken Bjørnstjerne Bjørnson utga på *allersødeste Papa Hegel* sitt forlag. Ryktene spredde seg raskt og snart hadde Bjørnson overtalt sine to venner Henrik Ibsen og Jonas Lie, om å også gå over til Gyldendal. Først Henrik Ibsen med *Brand* i 1866 og siden Jonas Lie med *Den fremsynte* i 1870. Åtte år senere i 1878 fulgte også Aleksander Kielland etter med *Novelletter*.⁶⁵

Blant annet Sigurd Evensmo og Harald L. Tveterås omtaler Jacob Hegel som en karismatisk, handlingskraftig og snill herremann.⁶⁶ Dermed var det kanskje ikke så overraskende at det var nettopp Hegel, med hjelp fra Bjørnson som skulle komme til å få overtalt førstnevnte til å endre forlag. Disse fire herremenn sammen med Camilla Collett hadde antageligvis både økonomiske motiver og et ønske om å nå ut til et større publikum som rasjonale for utvandringen til Gyldendal. De norske forlagene var enda ikke konkurransedyktige nok. Utvandringen hadde muligens skjedd uten videre bemerkninger i det offentlige lys. Denne holdningen kom imidlertid til å endre seg.

⁶³ D'Amico, Giuliano. Store norske leksikon. Publisert: 22.05.2019.

https://snl.no/Bj%C3%B8rnstjerne_Bj%C3%B8rnson

⁶⁴ Evensmo, Sigurd. *Gyldendal og gyldendøler*. Oslo, Gyldendal. 1974. S. 164. (dig)

⁶⁵ Tveterås, Harald, L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 54, 70, 73, 74.

⁶⁶ Tveterås, Egil og Tveterås Harald. L. *Boken lever: norsk bokbransje etter 1900, bd. 4* i Tveterås, Harald.L. *Den norske bokhandels historie*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, kommisjon: J.W. Oslo: Cappelens forlag, 1996. og Oslo: Den norske Bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, 1996. (dig) S. 38, 39.

Nå som *de fire store* hadde slått seg til ro i København, fikk Gyldendal blant norske forfatterkretser status som et eliteforlag for de beste skjønnlitterære forfatterne. Man bør ikke se bort i fra at det var en viktig faktor for at mange ønsket seg til Gyldendal og tidels til Det Nordiske Forlag. Det Nordiske Forlag var også et forlag med hovedbase i København, som fra 1895 var styrt av den driftige Ernst Bojesen. Selv om han ikke kunne skilte med å ha *de fire store* i sin katalog, var hans forlag et populært valg blant norske forfattere, mye grunnet dets størrelse og Ernst Bojesens personlige rykte.⁶⁷

Litteraturen og nasjonen kommer på dagsorden

Frem til 1879 hadde norske diktere som gikk over til Gyldendal, mer eller mindre gått under radaren. Bokbåten, dampskipet *Balder* fra Danmark var en fast og viktig økonomisk forutsetning for norske forleggere som ventet nede på bryggen i Kristiania, alle ventet på å først få tak i de danske utgivelsene. Disse bøkene var nyheter for det norske bokmarkedet. De som kunne få disse bøkene først ut i bokhyllene tjente derfor mest.⁶⁸ Samtidig viste denne båtlasten hvor sammensveiset den norske og danske litteraturbransjen var og hvor avhengig Norge fremdeles var av Danmark litterært.

Et nytt spørsmål oppsto: Hvis en forfatter drar utenfor sin nasjons grenser og utgir sin bok utenlands. Ville det være akseptert? Kom forbrukerne i fedrelandet til å kjøpe nevnte forfatters bøker i så tilfelle? Et tredje spørsmål; var det av noen betydning hvor boken ble utgitt?

De fire store var alle aktuelle med ny litteratur i 1879, der alt utkom på Gyldendal. Henrik Ibsen kom med *Et dukkehjem*, mens Bjørnstjerne Bjørnsons utga to skuespill *Det nye System* og *Leonarda*, pluss pamfletten det rene norske flagg. Jonas Lie var ute med *Adam Schrader*. Alexander Kielland var som sagt fremdeles aktuell med *Novelletter*.⁶⁹ Med andre ord var dette et produktivt år. Henrik Ibsen fikk kanskje mest oppmerksomhet med *Et dukkehjem*. Dermed

⁶⁷ Tveterås, Harald, L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 39, 41, 50.

⁶⁸ Storsveen, Odd Arvid. *Bøkenes Fotfolk*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening. 2003. S. 16.

⁶⁹ Tveterås, Harald, L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 55, 61, 73, 74.

lå rammene klare for den første debatten om den danske utgivelsen av norsk litteratur, noe som dro seg til høsten 1879.

Kristian Winter-Hjelm var i ferd med å skape storm i et vannglass. Selv var han forfatter og journalist. Det var rollen som journalist og redaktør som kom til å skape denne stormen. For i dette året 1879, anmeldte han nasjonalskatten Asbjørnsens *Norske Folke- og Huldre-Eventyr* på vegne av *Illustrert Tidende*.⁷⁰ Boken fikk god kritikk, Men det var bemerkningen mot slutten av kritikken som kom til å stikke seg ut; ...

*Til slut tror vi ikke at burde legge skjul på, at det inden de forskjelligste kredse har vakt en pinlig opsigt, at også et nationalverk som æventyrsamlingen er sendt til Danmark til udgivelse.*⁷¹

Det var altså pinlig at noe så nasjonalt anliggende som de norske eventyrene ble sendt til Danmark til utgivelse. Han fortsatte; ...

*Når nu noget af det nationaleste vi ejer, æventyrskatten, skal selje under dansk flag i over et halvt århundre, så bliver forholdet sandelig ikke bedre, især om også regjeringen vil lade de "offentlig understøttede" bøger så samme vej.*⁷²

Boken hadde fått offentlig støtte fra Regjeringen. Regjeringen hadde kanskje dermed et overordnet ansvar for at boken havnet hos et norsk forlag, fremfor et dansk. Følelsene rundt den tidligere unionen med Danmark og nasjonsbyggingen viste seg muligens å ikke være forenlig med hverandre. Eventyrene representerte en identitet og samlende kraft for hele det norske folk, som var viktige i det såkalte nasjonale prosjektet mot en selvstendig stat, mye på grunn av at eventyrene stammet fra norske folkefortellinger.

Selv var Peter Christen Asbjørnsen ikke i tvil. Fortellingene var hans eiendom og han hadde all rett til å tjene penger på fortellingene, samt stå fritt til å velge forlag uavhengig av hvor

⁷⁰ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952* Oslo: Aschehoug, 1997. S. 112, 296.

⁷¹ Winter-Hjelm, Kristian. *Striden om de norske forfattere og danske forlæggere..* Kristiania: Alb. Cammermeyer & Det Mallingske Bogtrykkeri 1880. S. 2.

⁷² Winter-Hjelm, Kristian. *Striden om de norske forfattere og danske forlæggere..* Kristiania: 1880. S. 5.

dette forlaget befant seg, var det det Danmark eller Norge. Prioriteringene lå derfor i det økonomiske foran det nasjonale. Videre ble det diskutert om norske forfattere tapte penger på å utgi sine bøker på norske forlag, siden Gyldendal kunne tilby bedre vilkår enn hva norske forlag kunne.

Winter-Hjelm tok initiativet til å innhente alle tilgjengelige avisartikler om sakens kjerne. Resultatet av arbeidet ble et verk på om lag 100 sider: *Striden om de norske forfattere og danske forlæggere*. (1880)⁷³

En vedvarende trend versus styrket norsk forlagsvirksomhet

Mot slutten av 1880-årene begynte det å vokse frem sterkere norske forlag. De største var Kristianiaforlagene Aschehoug, Cammermeyer og Cappelen. I Bergen hadde man Steenske som var av tilsvarende størrelse. Disse fire forlagene mfl. maktet i større og mindre grad å tiltrekke seg norske forfattere. Likevel, frem til 1924 var Gyldendal et populært alternativ.

Forfatterflukten var derfor ikke noe som kun kan beskrives som et engangstilfelle. Heller var det en vedvarende trend blant norske forfattere frem til opprettelsen av Aschehougs filial i København i 1914. Det var vanlig å gå rett til Gyldendal, eller på et tidspunkt, bytte til det største forlaget i Norden i løpet av sin forfatterkarriere, hvis muligheten bød seg. Likevel hadde man noe trafikk i retur. Bjørnstjerne Bjørnson hadde faktisk to bøker som utkom på Olaf Norlis Forlag. Den første var *Voldgift* i 1895 og den andre var en samling av brev fra 1898 kalt *Mine brev til Petersburgkija Viedomosti*. Frederik Hegel viste uvilje mot å publisere disse bøkene, på bakgrunn av at han mente Bjørnstjerne Bjørnson burde brukt tiden sin på noe mer verdifullt. Det skal sies at de to bøkene var av politisk karakter, noe som kan ha vært en årsak til at Frederik Hegel ønsket å unnsnippe å utgi dem.⁷⁴ Senere på den andre siden kom også danske forfattere fra 1914 og utover, til å gå over fra Gyldendal til Aschehougs filial i København - noe som er et interessant paradoks, siden strømmen historisk hadde vært motsatt.⁷⁵

⁷³ Winter-Hjelm, Kristian. *Striden om de norske forfattere og danske forlæggere*. Kristiania: 1880. S. 6.

⁷⁴ Tveterås, Harald. L. *Olaf Norlis Forlag 1890-1990*. Oslo: Aschehoug. 1990. S.15, 16.

⁷⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 146.

I 1890, utga danske forlag bortimot halvparten av all norsk skjønnlitteratur, pluss noen fagbøker. Med opprettelsen av *Forleggerforeningen*, under William Nygaards ledelse i 1895, skulle denne trenden komme til å snu. Som Nils Johan Ringdal påpeker, skulle *Forleggerforeningen* komme til å bety mye for norsk identitet samt for den norske bokbransjen mer generelt.⁷⁶ Det at det var Nygaard som samlet forleggerne rundt sin svære, gjorde det dessuten naturlig at det ble Nygaard som ble den første lederen i *Forleggerforeningen*, noe som styrket hans posisjon internt men også nasjonalt som en nasjonal forlegger.

Økning i norsk bokproduksjon pr. tiår (gjennomsnittstall)

År	I alt	Skjønnlitteratur	Teologi
1820	60	5	13
1850	220	15	60
1880	630	60	150
1890	760	85	190
1900	970	140	180
1910	1200	170	210

Tallene er hentet fra: Nils Johan Ringdal. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*.⁷⁷

Hva vi kan trekke ut av denne tabellen er først og fremst i hovedtrekk at norsk bokproduksjon økte kraftig, fra 60 bøker i 1820 til 1200 bøker i 1910. Dessverre forklarer eller forteller denne tabellen ingenting angående produksjon av fagbøker, men gir uansett en viktig og nyttig oversikt over produksjonen av skjønnlitteratur og teologilitteratur. Med en slik tabell er det mulig å argumentere for at norsk bokbransje var i medvind, med både Bergen og Kristiania som ledende byer på forlags og bokhandelssiden.

I tidsrommet mellom 1880 – 1905 hadde vi i Norge åtte forlag i forlagstoppen, hvorav seks var norske. Cammermeyer var størst med 245 utgitte bøker, etterfulgt av Aschehoug (162), P.

⁷⁶ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. Oslo: 1995. S. 20, 21, 22, 28.

⁷⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. Oslo: 1995. S. 34, 44.

T. Malling (143), Gyldendal (120), Dybwad (80), Steenske forlag (58), Philipsen/Nordiske Forlag (50) og Det Norske Aktieforlag med 47 utgitte bøker.⁷⁸ Statistikken er hentet fra Deichmanske bibliotek fra 1995, og er trolig i den forstand ikke lenger helt representativ, på grunn av manglende bokgrunnlag.⁷⁹ Jeg har valgt å utelate de mindre forlagene i denne sammenhengen, fordi de i denne oppgaven ikke spiller sentrale roller i forhold til problemstillingen, eller påvirker bakteppet eller grafen i betydelig grad.

1900 - 1916: FORLAGSSTRID, SPENNINGER OG DRØMMEN OM: *STORE GERMANSKE KABEL-NET*

Børskraket i 1899

I 1899 hadde forlagsbransjen i Norge og norsk økonomi mer generelt vært i en oppgangskonjunktur, en oppgang som hadde steget betraktelig gjennom 1890-årene. Det var en tid for eiendomsspekulering og Kristiania var den byen der spekuleringen var dristigst. Et børskrakk var i ermet og i 1899 skjedde det unngåelige. Som man vet går markeder i sykluser, enn det er en debatt man kan ta et annet sted enn her. Børskraket i 1899 gikk utover landet og hovedstaden økonomisk. Særlig gikk krakket ut over byggebransjen, men også det store hovedstadsforlaget P.T. Malling, som måtte stenge dørene. Også Cammermeyer måtte i 1891 selge til danske eiere, selv om Albert Cammermeyer prøvde å finne noen norske interesserte. Han ville ikke selge forlaget ut av Norge.⁸⁰ Bokindustrien over hele landet merket også fallet på Kristiania Børs, som resulterte i flere konkurser for norske bokhandlere.

Provinsbokhandlerforeningens styre hevdet at det var for mange bokhandlere sett opp mot etterspørselen av bøker. I motsetning til Torger Baardseth og *Bokhandlermedhjelperforeningens* syn, som mente at det heller var den utenlandske konkurransen fra danske bokhandlermedhjelpere, som utkonkurrerte nordmenn, på grunn av

⁷⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. Oslo: 1995. S. 34. Tallene er hentet fra Deichmanske bibliotek sitt arkiv i Oslo året 1995.

⁷⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 34.

⁸⁰ *Vore Formænd*. Oslo: Den Norske Bokhandlerforening, 1926. S. 41, 42.

deres ekspertise, i form av at det var flere nordmenn som foretrakk det litterære: *språk* – altså dansk.⁸¹

Likevel var det et norsk forlag som profiterte på børs-kollapsen. Året før var Det Norske Aktieforlaget blitt til gjennom en fusjonering mellom Johan Sørensen, De Tusen Hjemms forlag og Hjalmar Biglers forlag. Året etter kjøpte Det norske Aktieforlaget brorparten av P.T Mallings restlagre og ble i så måte et større forlag.⁸²

Oppkjøpet av Det Nordiske Forlag

I Danmark stod det en kamp mellom to kjemper. Gyldendal mot Det Nordiske Forlag. Peter Nansen mot Ernst Bojesen. Begge forlagene hadde vært i fremgang siden 1895 og Gyldendal var i en ekspanderende fase. Et dansk forlag, P. G. Philipsen fusjonerte med Ernst Bojesen sitt forlag og sammen skapte de Det Nordiske Forlag. Men, i 1904 ble Det Nordiske Forlag kjøpt opp av Peter Nansen. De hadde begge kjempet om å bli størst i Norden. Hva som dette kjøpet resulterte i var at forlagene fusjonerte inn i hverandre. Fra nå av skulle de sammen hete; Gyldendal Nordisk Forlag.⁸³

Opprettelsen og overtagelsen av Kristiania-avdelingen

Under Ernst Bojesen hadde Det Nordiske forlag i 1902 opprettet en egen provinsbokhandel, hvor de hadde et utvalg av forlagets bøker. Det fantes også norsk litteratur av deres norske forfattere som var kontraktfestet til forlaget. I 1904, etter fusjonen mellom Det Nordiske Forlag og Gyldendal, ble denne bokhandelen i Karl Johans gate omgjort til en filial for Gyldendal. Som Nils Johan Ringdal påpeker var dette en logisk utvidelse for forlaget, noe jeg

⁸¹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 54, 55.

⁸² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 48.

⁸³ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 48.

er enig i, fordi Gyldendal sto for en større skjønnlitterær produksjon enn noen andre forlag i Norge med 45 bøker i 1905.⁸⁴

Aschehoug var nærmest med 25 skjønnlitterære bøker, selv om det må påpekes at William Nygaards forlag fokuserte i større grad på fagbøker. Man kan spørre om Peter Nansen visste hvilken nasjonal stemning som var i Norge så nære unionsoppløsningen med Sverige. For en ting var nærmest sikkert. En fortsatt dansk filial ble hos flere sett på som en trussel blant norske forleggere og bokhandlere, mot norsk litteratur og forlagsvirksomhet. Filialen var visuelt tilstede som en påminnelse om den historiske forbindelsen mellom Norge og Danmark.⁸⁵

Peter Nansens Gyldendal; Et dansk, norsk, nordisk, germansk, europeisk eller verdensforlag?

Peter Nansen kom fra en jødisk slekt som het Nathansen. Slekten endret navn på 1800-tallet til Nansen, hvorpå mange i slekten gikk over til protestantismen. Interessant nok hadde både Peter Nansen og Fritjof Nansen de samme forfedrene. Familiært sett kom han fra en velstående familie med mange kontakter. Han var ambisiøs og Erik Rudeng hevder Nansen var besatt av en:

*umaadelig lyst til at færdes netop dér, hvor Rigdom og Velævre var tilstede.*⁸⁶

Fra 1895 fikk han en direktørstilling i Gyldendal, på bakgrunn av hans kompetanse innenfor litteraturfeltet i Danmark, hans forfatterskap og kontakter, i en tid hvor den aldrende Jacob Hegel sakte men sikkert trakk seg tilbake. Forfattere, både danske og norske snakket i høye ordelag om Peter Nansen.⁸⁷

⁸⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 48.

⁸⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 48.

⁸⁶ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952* Oslo: Aschehoug, 1997. S. 171.

⁸⁷ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952* Oslo: Aschehoug, 1997. S. 171.

At Gyldendal og dets forfattere blant danske borgere ble oppfattet som danske, var nok ingen overraskelse. Likevel, det at forlaget stadig ekspanderte utenfor landet grenser, viste et mer komplekst bilde. Med filialer i Norge, Sverige, Tyskland, England og en utpost i USA, markerte disse filialene, Peter Nansens visjon og ambisjoner om: ”*det store germanske Kabel-Net*”, som han selv kalte det.⁸⁸

Målet var at København skulle være i midten av det åndelige hjertet for litteratur i Skandinavia og Tyskland, hvor alle kablene fra Norge, Sverige, England, Tyskland og USA ble samlet i København – litteraturens sentrum. Gyldendal skulle bli et verdensledende forlag. Basen i Norge og det nære forholdet til mange av landets beste forfattere var essensielt for forlagets nærmeste utenlandske nedslagsfelt og vekst.

DET FØRSTE FORSØKET PÅ ET HJEMKJØP

Det lå en spent stemning i Skandinavia i 1905. Norge opplevde fortsatte økonomiske etterdønninger etter krakket i 1899 og hadde enda ikke kommet seg helt. Uvissheten rundt fremtiden for unionen mellom Norge og Sverige var tilstede. Likevel var dette faktorer Peter Nansen en dag i mars, valgte å se forbi. Først sendte han et telegram til sin venn og konkurrent William Nygaard i Norge, hvor han lurte på om det var mulig å sette av tid til et møte i Kristiania. Tid var noe William Nygaard hadde. Peter Nansen var klar over usikkerheten som fantes i nabolandet i nord og de nasjonale holdningene. Under møtet fikk William Nygaard et forslag fra Peter Nansen om at Gyldendal og Aschehoug kunne gå inn i et sameie forhold. Dette forslaget gikk ut på at Aschehoug skulle eie 50% av Gyldendals totale verdi og at Gyldendal skulle eie tilsvarende 50% av Aschehoug sin totale verdi.⁸⁹

⁸⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 53

⁸⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 49, 50.

I tillegg skulle William Nygaard få kjøpe rettighetene for de norske forfatterne på det danske forlaget, inkludert *de fire store* for en engangssum. Til slutt skulle det opprettes et aksjeselskap, hvor begge forlagene skulle stille kroner 300 000 kroner hver som kapitalgaranti.⁹⁰

For William Nygaard kan det kanskje muligens ha vært en liten utfordring å få tak i disse 300 000 kronene. Aschehoug hadde betydelig med penger. Selv hadde han en solid formue gjennom sitt ekteskap med Constance Wiel. Dessuten var han ikke helt solgt på ideen om et sameie forhold, siden han fryktet at i et slikt forhold ville Gyldendal med tiden, bli dominerende. Ikke minst var han muligens usikker på hvordan denne avtalen ville bli oppfattet blant befolkningen i Norge. På en annen side var fristelsen med å bli sittende med rettighetene til de norske forfatterne, medregnet *de fire store*, stor. Nærmere forhandlinger uten endelig resultat foregikk i flere runder - i København, i Drammensveien 99 og på William Nygaards landsted på Rishaugen ikke så langt fra Fredrikshald. Landstedet ble overtatt etter konsul Wiels bortgang i 1901. I mellomtiden ble William utkalt til å tjenestegjøre i den norske hæren, da spenningen mellom Norge og Sverige eskalerte.

Under oppholdet brakk han begge armene i en ulykke, og videre kommunikasjon mellom partene stagnerte. Derfor begynte Peter Nansen i stedet forhandlinger med det største forlaget i Sverige, Bonnier. Heller ikke disse forhandlingene førte frem til noe endelig resultat.⁹¹

Salget av Cammermeyer

Selv om det ikke ble noe av sameie forslaget til Peter Nansen mellom Gyldendal og Aschehoug, satt ikke Peter Nansen på gjerdet. Fremdeles hadde han ambisjoner i Norge. Med det mislykkede forhandlingsforsøket med Aschehoug friskt i minnet, festet han sitt blikk på Cammermeyer, muligens det nest største forlaget her i landet.⁹²

⁹⁰ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 219.

⁹¹ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 177-182.

⁹² Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 189.

Cammermeyer hadde opplevd fremgang under deler av 1880 og 1890-årene under ledelse av forlagets grunnlegger Albert Cammermeyer og siden Lars Swanström, som kjøpte opp forlaget i 1892, på bakgrunn av at Albert Cammermeyer følte seg utbrent. Forlaget var kjent for sin satsning både innenfor skjønnlitteratur og fagbøker og ble ansett som et av Norges ledende forlag sammen med Steenske og Aschehoug.⁹³ Som leder var svensken Lars Swanström regnet som en omgjengelig og til tider muligens *for* generøs type ovenfor sine forfattere, i form av forskudd på honorarer. Innenfor forlagsbransjen var Swanström en mindre likt person. Blant annet Otto Anderssen mente svensken drev urent spill.⁹⁴

Nygaard var dessuten til en viss grad skeptisk til å gi Swanström medlemskap i *Forleggerforeningen*, et medlemskap han fikk og senere mistet. Han ble også ekskludert fra *Den norske Bokhandlerforening* i 1915. Forfattere som Knut Hamsun og Camilla Collett likte imidlertid svensken for sin joviale stil. I vennlige lag ble han ofte kalt: *Swan*.⁹⁵

I en tid hvor Lars Swanström før hadde brukt mye penger, kom børskrakket i 1899, som en uvelkommen overraskelse og forlagets holdninger til honorarer samt pengebruk generelt måtte skjerpes.⁹⁶ Et salg av forlaget var sannsynlig, noe Peter Nansen fikk vite av sin mann i Kristiania, Knud Lassen, en tidligere ansatt i Det Nordiske Forlag. Han kom til Kristiania og ble bokhandler i deres bokhandelsbutikk på Karl Johan.⁹⁷

Samtidig som Peter Nansen hadde gjort fremstøt, foregikk det forhandlinger mellom Aschehoug og Cammermeyer. Disse forhandlingene gikk gjennom hele kalenderåret 1906. Nygaard var informert om at salget kunne glippe siden han fikk vite av Lars Swanström at de

⁹³ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 45.

⁹⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 45.

⁹⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 45.

⁹⁶ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 49, 50.

⁹⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 52, 53.

(Cammermeyer) foretrakk Gyldendal. Da han fikk vite dette trakk han sitt bud på kroner 200 000, som var en betydelig sum. Da budrunden kom, fikk Peter Nansen forlaget, med trolig velsignelse av Fredrik Hegel og Bjørnstjerne Bjørnson, av Lars Swanström for samme pris som William Nygaard sitt originale tilbud.⁹⁸ Protester fra William Nygaard hjalp ikke. Som følge av dette salget prøvde en trolig bitter og skuffet William Nygaard å skape en nasjonal opinion mot salget.⁹⁹

Opinionen dannes: Studentersamfundet og opprettelsen av Krebsen

Sammenslåingen av Gyldendal Nordisk Forlag og Cammermeyer førte til motstand. Etter protestmøtet i *Studentsamfundet*, som hadde blitt satt i gang av Torger Baardseth, ble det besluttet å opprette et tidsskrift som skulle hete *Krebsen* i regi av *Bokhandlermedhjelperforeningen*. Motivene bak protestmøtet var høyst sannsynlig Cammermeyers nylige innlemmelse i Gyldendal.¹⁰⁰

M. Eie Dacke mente nok at Torger Baardseth var rett mann til rett tid:

*Baardseth var spesialist på nasjonal forlagsstrid, mens jeg er spesialist i bokhandel.*¹⁰¹

Ikke bare var Torger Baardseth initiativtaker til protestmøtet mot salget av Cammermeyer, men også leder av *Bokhandlermedhjelperforeningen*. Han var personlig venn av William Nygaard, men også medarbeider på det norske forlaget Cappelen siden 1904.¹⁰²

⁹⁸ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. Oslo: Aschehoug, 1972. S. 29.

⁹⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 52, 53.

¹⁰⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 36.

¹⁰¹ Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. S. 234.

¹⁰² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 36.

Cappelen var eid av grunnleggeren J. W. Cappelen, et mellomstort hovedstadsforlag opprettet i 1843. J. W. Cappelen var dessuten *Bokhandlerforeningens* første formann i 1851.¹⁰³ Torger Baardseth fikk med tiden mye makt innad i forlaget og det kan hevdes at J. W. Cappelen egentlig ikke var så interessert i forlagsvirksomhet. Riktignok holdt det ikke å ha opinionen i Norge med seg mot salget av Cammermeyer. Det lyktes med derimot, å rette oppmerksomhet rundt Gyldendal som et aggressivt utenlandsk selskap med ekspansive ambisjoner. Nils Johan Ringdal påpeker at to faktorer stoppet Peter Nansen sine videre fremstøt i Norge: Det første var William Nygaard og Aschehoug og det andre var Torger Baardseth og *Bokhandlermedhjelperforeningen*.¹⁰⁴ Videre har Nils Johan Ringdal rett i at disse organisasjonen ikke var videre interessert i utenlandsk innflytelse i norsk bokbransje. Motstanden mot Gyldendal startet med salget at Cammermeyer.

Forlagsstridens første fase: 1906-1915

Perioden 1906-1915 har ofte blitt omtalt som *Forlagsstriden*. Stridens sentrum var rivaliseringen mellom Aschehoug og Gyldendal. Et annet tema i denne feiden var det kulturelle spørsmålet om hvor de norske forfatterne skulle skrive sine bøker. Hovedsakelig tre tidsskrifts og aviskarikaturer illustrerer denne feiden i varierende grad. Et vittighetsblad: *Korsaren* viste en karikatur med det passende navnet: *i blæksprutens Arme*. Karikaturen portretterte de norske forfatterne på Gyldendal: Vilhelm Krag, Jonas Lie, Henrik Ibsen, Jacob B. Bull, Knut Hamsun, Bjørnstjerne Bjørnson, Alexander Kielland, Jacob Hilditch og Nils Kjær, sittende fast i armene til en blekksprut. Blekkspruten skulle fremstille Gyldendal.¹⁰⁵ Kritikken baserte seg på Gyldendals tydeligvis uvelkomne eierskap av Norges litterære kulturskatter og dets uvillighet til å gi slipp på disse forfatterne.

Det var planlagt i 1905 at Aschehoug skulle utgi et stort nytt norsk leksikon. Første utgave kom i 1906, hvorav det var forberedt at resten av verket skulle utkomme med jevne

¹⁰³ *Vore Formænd*. Oslo: Den Norske Bokhandlerforening, 1926. S. 9, 10.

¹⁰⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 52, 53.

¹⁰⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 148.

mellomrom frem til 1913. Dette leksikonet kom sammen med Peter Nansen sin andre polfarerbok.¹⁰⁶ Disse bokverkene skulle videre befeste William Nygaard sitt omdømme som en nasjonalt og kulturelt aktiv aktør.

Etter oppkjøpet av Aktieforlaget i 1906 var William Nygaard på leting etter større lokaler for sitt stadig voksende forlag. Lokalene Aschehoug hadde i Karl Johans gate, var ikke lenger store nok. Derfor flyttet Aschehoug til Sehesteds plass i perioden 1910-1911. De anskaffet en svært vakker bygning som Aschehoug eier den dag i dag. Eiendommen sammen med ervervelsen av forfatterne Sigrid Undset og Johan Falkberget viste hvilken posisjon Aschehoug begynte å inneha.¹⁰⁷

Under bokkonferansen i Bergen i 1910 ble Gyldendal anklaget for å være unorske på bakgrunn av at forlaget hadde for få norske ansatte. En annen utfordring Gyldendal begynte å møte, var at det begynte å bli vanskelig å få støtte av den norske staten og en rekke museer, til bøker som ble oppfattet som nasjonsbyggende, på grunn av forlagets danske bakgrunn. Et eksempel var boken om Osebergskipet, hvor Gyldendal i utgangspunktet skulle være utgiver, men hvor deres nasjonalitet gjorde at et annet *norsk* forlag, fikk oppdraget. Flere aviser var dessuten i tvil om Kristiania-avdelingen hadde livets rett. Det kan hevdes at Torger Baardseth kan ha hatt en bakenforliggende rolle. Nils Johan Ringdal hevder at Torger Baardseth sto bak mye av opinionsbyggingen mot Gyldendal.¹⁰⁸

Karikaturen *Forlagsstrid* i Torger Baardseths *Krebsen* fra september 1911, viser Peter Nansen med trillevogn og Torger Baardseth med trillebår, med et rede oppe i trillebåren.¹⁰⁹ En ugle har et egg som skal klekkes. Uglen er for det første forlagsmerket til Aschehoug. Samtidig er uglen et tegn på visdom. I tillegg symboliserer ofte uglen visdom gjennom ervervet kunnskap – som bøker. Peter Nansen sa:

¹⁰⁶ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 167, 183, 184.

¹⁰⁷ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 191, 192, 193, 194.

¹⁰⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 54, 55, 57.

¹⁰⁹ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjelpere. Jubilæumsnummer. September 1911*. Kristiania: september, 1911. S. 73.

*Behag at legge Deres eg i denne lude rede.*¹¹⁰

hvorpå Baardseth kvast svarte:

*Her skal du verpe!*¹¹¹

Karikaturen stiller spørsmålet om hvor visdommen, det vil si hvor kulturen og tradisjonen skal ligge. I Danmark hos Peter Nansen, eller i Norge hos Torger Baardseth?

Jeg kommer ikke til å gå inn i detalj angående hva som har blitt kalt *de puniske kriger*. Uansett, her kommer en kort forklaring. Betydningen av disse *krigene* er at det fantes en splid mellom bokhandlere og forleggere. Striden pågikk i perioder. Årene; 1902, 1905 og i 1914 skilte seg ut. Bokhandlerne ønsket å ha så få bokhandlere som mulig, for å minske konkurransen og sikre deres posisjon mot forlagene. Forleggerne som blant annet William Nygaard derimot, ville ha flere bokhandlere, større konkurranse og lettere etableringsvei for bokhandlermedhjelperne til å bli bokhandlere. Dessuten ønsket flere at det skulle være mer enhet innad og utad i litteraturbransjen. Ikke minst handlet det om hvem som skulle ha makten i *Den norske Bokhandlerforening*. Dette var en strid mellom provins og by, bokhandler mot forlegger. Hvem kom seirende ut av *de puniske kriger*? Jo, William Nygaard, som vant frem i 1914 med sine *nygaardske prinsipper*, og forleggerne kom derfor også til å dominere *Den norske Bokhandlerforening*.¹¹²

¹¹⁰ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjelpere. Jubilæumsnummer. September 1911.*

¹¹¹ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjelpere. Jubilæumsnummer. September 1911.*

¹¹² Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 209.

KAPITTEL 3

HJEMKJØPSFORSØKET AV 1910

MOTIVASJONEN BAK HJEMKJØPSFORSØKET AV 1910

Da Bjørnstjerne Bjørnson, den siste gjenlevende av *de fire store*, gikk bort i 1910 under et lengre sykehusopphold i Paris, markerte det slutten på et kapittel i forholdet mellom norsk og dansk litteratur.

Helsesituasjonen til Bjørnstjerne Bjørnson hadde vært nedadgående siden februar 1910. Aftenposten hadde en spesiell stilling i deknningen av sykehusoppholdet til Bjørnstjerne Bjørnson. Telegrammer ble ofte sendt fra deres spesialkorrespondent fra Paris. Disse telegrammene utkom både som daglige notiser og som større artikler. I tillegg mottok ofte Aftenposten spesialtelegrammer gjerne personlig fra Bjørnstjerne Bjørnson selv, hvor han oppdaterte det norske folk om hans helsesituasjon.¹¹³

Dødsfallet hans og den forestående reisen hjem til Norge fikk svært stor mediedekning:

¹¹³ Bjørnson, Bjørnstjerne. *Bedring spores. Spesialtiltelegram til "Aftenposten"*. Aftenposten 02.02.1910.

Bjørnstjerne Bjørnson. Telegram til Aftenposten. Bjørnson døde stille og rolig kl. 8.45. Aftenposten 1910.04.27¹¹⁴

Bjørnsons sidste Sedningsfærd. Aftenposten 1910.04.27¹¹⁵

Bjørnstjerne Bjørnsons likferd gjennom Karl Johans gate i 1910¹¹⁶

Bjørnstjerne Bjørnsons betydning som en nasjonal, skandinavisk og europeisk dikter var stor, ikke bare for norsk og dansk litteratur.¹¹⁷ Han hadde vært et bindeledd for norske forfattere som ville etablere seg i Danmark, og for Gyldendal, som stadig var på utkikk etter nye fremadstormende forfattere.

Videre førte dødsfallet til Bjørnstjerne Bjørnson til debatt rundt omstendighetene og følgene dette ville få. Det var også noe uvisst om hvilke av hans arvinger som skulle arve hans formue. William Nygaard var uheldig og mulig uvitende om hvilke konsekvenser Aschehougs utgivelse av boken *Paradesengen* skrevet av Gunnar Heiberg, kom til å få.¹¹⁸

¹¹⁴ *Bjørnson, Bjørnstjerne. Telegram til Aftenposten. Bjørnson døde stille og rolig kl. 8.45. Aftenposten 27.04.1910.*

¹¹⁵ *Bjørnsons sidste Sedningsfærd. Aftenposten 27.04.1910.*

¹¹⁶ *Bjørnsons likferd gjennom Karl Johans gate* (1910) oslobilder.no Oslo byarkiv (dig)

<http://www.oslobilder.no/BAR/A->

[20031/Ua/0014/084?query=%22Karl+Johans+gate+31%22&count=629&search_context=1&pos=38](http://www.oslobilder.no/BAR/A-20031/Ua/0014/084?query=%22Karl+Johans+gate+31%22&count=629&search_context=1&pos=38)

Bjørnsons likferd gjennom Karl Johans gate (1910) oslobilder.no Oslo byarkiv (dig) Beskrivelse: Fra Bjørnstjerne Bjørnsons begravelse. Prosesjonen med kistevognen fremst svinger opp Karl Johans gate fra Rosenkrantz' gate. Store tilskuermasser langs ruten. Grand Hotel med sørgeflor til høyre.

¹¹⁷ Tveterås, Harald L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 63.

¹¹⁸ Heiberg, Gunnar. *Paradesengen*. Oslo: Aschehoug. 1910.

Boken skildret arvestriden innenfor Bjørnstjerne Bjørnson sin slekt. Selv om det i boken ikke ble nevnt direkte hvem fortellingen virkelig handlet om, var det klare tegn som viste at det sannsynligvis var Bjørnstjerne Bjørnson sin familie det handlet om. Nils Johan Ringdal hevder at majoriteten av den norske opinion oppfattet *Paradesengen* som en krenkelse av både Bjørnstjerne Bjørnson som person og individets rett til et lukket privatliv. Timingen på utgivelsen kunne heller ikke vært mer ugunstig - kort tid etter den store forfatterens død.¹¹⁹

Henrik Ibsen, og Jonas Lie hadde i likhet med Bjørnstjerne Bjørnson, som nevnt i kapittel to, fått store pengebeløp fra Peter Nansen mot at Gyldendal overtok forfatterens rettigheter, før de også takket for seg. Deres bortgang ble trolig ikke offentlig debattert på samme måte som tilfellet med Bjørnstjerne Bjørnson ut i fra min forskning i avisarkivene.¹²⁰

Mange litteraturinteresserte både i Danmark og Norge, begynte dessuten i større grad å reagere på at blant annet også Gyldendal og Peter Nansen sine forfattere hadde et stadig mer dristig språk. Dette språket var *familienedbrytende* og representerte sekulariserte meninger. *Paradesengen* fulgte denne nye *umoralske* trenden.¹²¹

Hadde Kristiania-avdelingen livets rett? 1910-1912

Motstand møtte Gyldendal også på andre fronter. Denne gangen var det Kristiania-avdelingens rett til å eksistere som ble dratt frem. Spørsmålet ble stilt på bakgrunn av *Forleggerforeningen* og *Bokhandlerforeningens* samarbeid, og deres antatte felles motiv om å legge Kristiania-avdelingen under press. Dette ble gjort ved å formidle misnøyen de hadde i en rekke av Kristianias aviser.¹²² Torger Baardseth, lederen av

¹¹⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 58.

¹²⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 58.

¹²¹ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 206.

¹²² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 55, 57.

Bokhandlermedhjelperforeningen, redaktør i *Krebsen* og medhjelper i forlaget Cappelen skrev engasjerte innlegg.¹²³

Nedenfor finner man utdrag fra debatten i jubileumsutgaven av *Krebsen*. Merk dere hvordan spesielt Gyldendals forlagssjef Peter Nansen og den norske forfatteren Johan Bojer, tilknyttet Gyldendal svarer på *Krebsens* oppfordringer og meninger om Gyldendal og norsk bokbransje. Johan Bojer virket skarp, mens Peter Nansen prøvde innledningsvis å helt unngå å svare spørsmålene som ble stilt. Andre forfattere og personer som for eksempel J. B. Bull var tydeligvis mye mildere i sin omtale. Hans. E. Kinck virket til å være spesielt opptatt av at norske forfattere skulle forholde seg til norske forlag. Videre bør det nevnes at Kinck tilhørte Aschehoug, William Nygaards forlag som kjempet mest for denne holdningen.

Johan Bojer mente *Krebsen* ikke ønsket at han skulle:

*Jeg ikke faa utgi mine bøker hos Gyldendal, og efter saaledes i aarekker at ha forfulgt mig og mit hus kommer de ganske freidig og spør, hva jeg mener om den.*¹²⁴

*Mine hjerteligste Lykoskninger bedes fremført til "Norske Boghandler-Medhjælpers Forening" i Anledning af Femogtyveaars-Jubilæet. Jeg ønsker Foreningen Fortsat Held i dens energiske Arbeide for Løsning af Standens ansvarsfulde Opgave; at være en forstandelsesfuld – og ofre raadgivende – Midler mellem Litteraturen og det store Publikum. Deres ærbødige J. B. Bull.*¹²⁵

Noen av Arne Garborg sine utsagn var ganske krasse. (han tilhørte H. Aschehoug & Co. Forlag.)

*Var berre ein Dansk kommisjonsbokhandel.*¹²⁶

*Han er ikkje norsk paa same Maaten som den danske er dansk, den svenske er svensk, den islandske islandsk, den tyske tysk, stend bare halvt paa sin eigin Grund.*¹²⁷

¹²³ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911.*

¹²⁴ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 73.*

¹²⁵ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 73.*

¹²⁶ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 74.*

¹²⁷ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 74.*

- so skulde baade Bokheimen og Bokhandelen daa ha vinni seg eit godt Stykke lenger burt fraa. Kommisjons Tilvære og nærare fram til sjølvstende – i nasjonal og ikke berre i geografisk og juridisk Mening. Og meir og meir skulde me krena jamnsides Danskæte att, og paa Høgd med oss sjølven fraa fyre vaar høge Provinstid.¹²⁸

at for eit lite Folk, som dertil held seg kløyvet, som ikkje kan sømjast med seg sjølv.¹²⁹

Lat oss samle oss!¹³⁰

- Lære at halde ihop i Folke-Livspørmaale; I det nasjonale!¹³¹

Jeg tar også med noen sitater fra Hans E. Kinck: (også tilhørende H. Aschehoug & Co. Forlag.)

*Norske bøger paa norsk forlag.*¹³²

*Det alene er paa det norske forlag jeg kan føle mig trygg.*¹³³

*Det danske trusts indtog.*¹³⁴

*Norske bøger paa norsk forlag”! Ja, er det ikke betegnende for landet at en slik udtrykkelig program-post ikke blir latterlig ved sin egen selvfølgelighet?*¹³⁵

*Hjælp til at rydde landet. Er de norske boghandlere selv opgave voksen, gar de der samlede, kæmpednde skjønitteratur i Norge tjeneste.*¹³⁶

¹²⁸ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 74.*

¹²⁹ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 74.*

¹³⁰ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 74.*

¹³¹ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 74.*

¹³² Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 75.*

¹³³ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 75.*

¹³⁴ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 75.*

¹³⁵ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 76.*

¹³⁶ Krebsen: *Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 76.*

Til slutt har jeg valgt å ta en bemerkning fra Peter Nansen i samme tidsskrift:

*Krebsens venlige iver for at have mig til medarbeider af sit festnummer har gjort mig ganske stum, jeg faar neppe mælet igen for festen er forbid. Med de bedste ønsker for de norske boghandlermedhjælpere. Ærbødigst Peter Nansen.*¹³⁷

Forleggeren og daværende leder for *Den norske Bokhandlerforening* (1903-1919) Thorstein Lambrechts, tidligere kompanjong til William Nygaard, gikk sammen med *Den norske Bokhandlerforening* for å lage et regnestykke på hvor mange skattepenger den norske stat hadde tapt på utenlandske bokoptrykk. Regnestykket regnet med utenlandsk kontroll over papirprodusentene og trykkeriene, som *Den norske Bokhandlerforening* mente burde ha ligget i Norge, som produserte de trykte bøkene på det norske bokmarkedet. *Den norske Bokhandlerforening* mente at litteraturen og den norske stat tapte penger på at den norske stat ikke hadde kontroll med trykkeriene.¹³⁸ Dette var inntekter som hadde gått til blant annet Gyldendal og Danmark, delvis gjennom Kristiania-avdelingen.¹³⁹

I 1910 ble det årlige møte til *Den norske Bokhandlerforening* avholdt i Bergen. Der ble det vedtatt en protest mot Gyldendals forsøk på å fremstå som mer norsk enn hva de kanskje var. Bakgrunnen for dette argumentet var deres nylig ervervede eierskap tilbake i 1906 av det norske forlaget Cammermeyer.¹⁴⁰

Videre ble det også vedtatt at Gyldendal burde:

*samle hele sin virksomhet i Norge under firmaets eget navn, og ikke delvis optræde under norsk maske, idet – efter forsamlingens mening – det hitillværende venskabelige samarbeid mellem norsk og dansk eller vil forspilles – til skade for begge parter.*¹⁴¹

Med andre ord en advarende oppmuntring om å flytte hele Gyldendals virksomhet til Norge.

¹³⁷ *Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. S. 78, 82.*

¹³⁸ *Vore Formænd, S. 55.*

¹³⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995 S. 55, 57.*

¹⁴⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995 S. 57, 58.*

¹⁴¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900. S. 122, 123.*

Gyldendal valgte å ikke svare eller følge *Den norske Bokhandlerforening* på denne oppmuntringen. Det var heller ikke enkelt å etterleve et slikt krav. Tonen var satt. *Den norske Bokhandlerforening* holdning var klar. De samme som satt i *Den norske Bokhandlerforening*, William Nygaard, Torger Baardseth, Thorstein Lambrechts, Sigurd Pedersen og Einar Dancke m.fl. kom til å fortsette å føre en bevisst nasjonal linje overfor Gyldendal frem til Hjemkjøpet i 1924.¹⁴²

Harald Grieg fikk muligens sitt første kjennskap med Gyldendal i 1910. Kanskje var dette gjennom *Den norske Bokhandlerforening* møte i Bergen? Grieg kom jo selv fra Bergen og familien hans hadde forbindelser innenfor litteraturfeltet gjennom hans onkels forlag, Johan Grieg Forlag.

Avstanden mellom *Den norske Bokhandlerforening* norske myndigheter og *Norges Rederiforbund*, kom til syne da Rederiforbundets komite i 1910, sammen med norske myndigheter og statsminister Gunnar Knudsen (hans rolle var formann), skulle velge et passende forlag til å utgi den norske skipsfarts historie. Komiteen besto ellers av skipsredere, historikeren Yngvar Nielsen og en advokat. Valget av utgiver falt på Gyldendal. Selv mente *Den norske Bokhandlerforening* at et slikt valg var uønsket, fordi Gyldendal var dansk og det var jo *Norges* skipsfartshistorie som skulle utgis. Derfor mente de at det i stedet ville være naturlig å velge et *norsk* forlag.¹⁴³

Nils Johan Ringdal hevder at Aschehoug i perioden 1905 til 1911 ble det ledende forlaget for norske skjønnlitterære forfattere, med navn som Sigrid Undset og Johan Falkberget.¹⁴⁴ Det er delvis riktig. Aschehoug fikk en sterkere stilling som et skjønnlitterært forlag, men var fremdeles hovedsakelig et faglitterært forlag. Samtidig var Gyldendal av minst samme størrelse og et reelt alternativ for norske skjønnlitterære forfattere. Aschehoug fikk nok heller flere ben å stå på. Aschehoug hadde først og fremst tradisjonelt blitt oppfattet som et faglitterært forlag. Dette vises med oppkjøpet av Det norske Aktieforlaget i 1906. Derimot hadde William Nygaards slagord og etterhvert kjente uttrykk: *norske forfattere på norsk forlag*,¹⁴⁵ en nasjonalistisk virkning og var sannsynligvis en faktor som gjorde det noe mer

¹⁴² *Vore Formænd*. S. 5.

¹⁴³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 129.

¹⁴⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 58.

¹⁴⁵ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. S. 115.

attraktivt for norske forfattere som for eksempel Sigrid Undset og Johan Falkberget å utgi sine bøker på norske forlag.¹⁴⁶ Det finnes konsensus for at William Nygaard først og fremst hadde nasjonalistiske motiver for at norske forfattere skulle komme ut på norske forlag.

HJEMKJØPSFORSØKET AV 1910

En heller varm sommerdag i hovedstaden året 1910 fikk William Nygaard en invitasjon fra Peter Nansen om å møte ham på Grand Hotell i første etasje, inne i et av de røykbelagte rommene, der sigarføringen var av det høye slaget. Hva invitasjonen gjaldt, var temaet først og fremst forretninger. Dansken var på tur med relasjonsbygging som intensjon og det var under dette møtet at de to herremenn, igjen tok opp tråden fra 1905. Et mulig Hjemkjøp var igjen i kortene. Konversasjonen vites ikke hvordan utartet seg, men vi kan forestille oss hvordan de to, stift pyntede forlagssjefene snakket om, mens de så alle menneskene som gikk forbi, utenfor på Karl Johan.

Harald Grieg oppfattet Peter Nansens nye forslag til Aschehoug som fordelaktig, fordi forslaget gikk ut på at William Nygaard skulle få gå inn i forhandlinger med Peter Nansen mot at et betydelig beløp fra William Nygaard allerede skulle ligge på bordet. Dette betydelige beløpet er ikke oppgitt av mine tilgjengelige kilder. Kanskje fordi at noen formelle forhandlinger aldri ble noe av. Uansett skulle pengesummen være et premiss for at forhandlingene kunne begynne. Men William Nygaard tok premisset om et pengebeløp som et hinder.¹⁴⁷ Forslaget til Peter Nansen var for innviklet. William Nygaard mente at man ikke kunne tvinge norske forfattere til å utgi sine bøker på norske forlag i Norge. Forfatterne kunne selv stå fritt til å velge forlag uavhengig av land.¹⁴⁸ Dette er i strid mot William Nygaard sin holdning om: *Norske forfattere på norsk forlag*.¹⁴⁹ Hvor prinsippfast William Nygaard var på dette utsagnet kan være vanskelig å fastslå.

¹⁴⁶ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 291, 292, 17, 170.

¹⁴⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 122.

¹⁴⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 122.

¹⁴⁹ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. S. 115.

Det var flere enn William Nygaard som vurderte et Hjemkjøp i 1910. Harry Fett ønsket også å kjøpe den norske delen av Gyldendal. Måten dette skulle bli gjennomført på var ved å involvere enkeltpersoner som godseieren Fritz Trefchow, Haalen Mathiesen (Eidsvold verk) og Johannes Georg Heftye. Sistnevnte hadde en sentral stilling i Centralbanken.¹⁵⁰ Det virker til at det ikke kom til noen formelle samtaler om å realisere kjøpet av Gyldendals norske forfattere fra Harry Fett sin side.

Samtidig i disse tider forpliktet William Nygaard seg til vervet som Frisinnede Venstres leder for lokallaget i Kristiania. Et verv som varte til 1916. I 1912 ble han også valgt som partiformann for samme parti, men denne gangen på landsbasis.¹⁵¹ Dette viser William Nygaards innflytelse og popularitet utover hans rykte som forlegger. Posisjonen han hadde i Frisinnede Venstre brukte han også til å påvirke den sittende regjeringen for å fremme et statlig forsøk på et mulig Hjemkjøp.

Avisdebatten

Ut i fra kildene jeg kjenner til finnes ingen offentlig avisdebatt i 1910 i de største norske avisene, fra den tiden som Morgenbladet, Dagbladet, Aftenposten og Tidens Tegn. I 1910 intervjuet Dagbladets redaktørsekretær, Chr Gierløff, William Nygaard på grunnlag av at Cammermeyer fikk statsstøtte på en rekke av forlagets bøker. Han erkjente at striden ikke skyldes uvilje mot dansk litteratur og bokhandel, eller mot Danmark. Dansk bokhandel hadde vært en mal for hvordan den norske bokhandel skulle drives.¹⁵²

Siden Cammermeyer fikk statsstøtte, mente William at Cammermeyer igjen måtte bli helt norsk, for å rettferdiggjøre støtten de fikk fra den norske stat. Dette utspillet åpnet for spørsmålet om Cammermeyer og Gyldendals Kristiania-filial skulle selges til et norsk forlag? Dagbladet henvendte seg til Peter Nansen og i april ga Peter Nansen en uttalelse, der han hintet til at han var positiv til et potensielt salg. Premissene måtte i tilfelle være at forlagets forfattere selv måtte ha et motiv for å bytte forlag, og det trodde ikke Peter Nansen at forfatterne nødvendigvis var som tidligere nevnt. Ut i fra hvilken motstand Gyldendal og Peter Nansen hadde møtt fra sentrale litteraturmiljøer i Norge, mente han at de ledende personene i disse miljøene måtte gå sammen og lage en komité, for å skaffe kapitalen som

¹⁵⁰ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 197.

¹⁵¹ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 237.

¹⁵² Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 119.

trengtes for å få gjennomført et oppkjøp av Cammermeyer og eventuelt de norske forfatterne på Gyldendal.

Dagbladet spurte om Peter Nansen hadde en kommentar til det hele, hvorpå Peter Nansen svarte i et brev:

*har været endog mere end sedvanlig optat i disse dager, men haaper en av de allerførste dager at kunde sende svaret.*¹⁵³

Om dette skyldes travelhet eller taktisk spill vites ikke.

Videre oppmuntret og spurte han i en artikkel i aftenposten med tittel: *Forlagsstriden* om:

*hvordan ser repræsentative og faglig interesserte mænd utenfor bokhanderverden paa enne dyptgripende og vidtrækkede strid?*¹⁵⁴

Hva han kanskje egentlig hintet til var at William Nygaard, Thorstein Lambrechts og Torger Baardseth mfl. behøvde sammen eller hver for seg å skaffe pengene som skulle til for at dette kunne bli noe av. Først når pengene var på plass kunne forhandlingene begynne.¹⁵⁵ Jeg hevder at det tyder på at et ”*krav om kapital fra den norske part*” for at forhandlingene i det hele tatt skulle finne sted, var et viktig premiss som ikke ble oppfylt.

Den 21. April svarte Peter Nansen med et svært interessant innlegg hetende *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust*.¹⁵⁶

Jeg takker Dem for Deres opfordring til at uttale mig om spørgsmaalet ”En utskillelse av dansk og norsk Indenfor bokhandlervedeneen.” **Peter Nansen**¹⁵⁷

Jeg moner at det i og for sig vilde tjene begge landenes aandsliv bedst, om der ingen anden utskillense behøvedes mellem dansk og norsk literatur end den. Som de to landes sproglige udvikling medfører. Men jeg forstaar meget, I at mange nordmend har

¹⁵³ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust*. Dagbladet. 18.04.1910.

¹⁵⁴ *Forlagsstriden*. Aftenposten. 21.04.1910.

¹⁵⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 122.

¹⁵⁶ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust*. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁵⁷ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust*. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

vanskelig for at se saken saadan. Det har i Norge samlet sig bitterhet over, at en stor del av den bedste norske literatur utkommer paa dansk forlag. **Peter Nansen**¹⁵⁸

Den norske literatur er nemlig overfor Danmark og dansk forlag absolut ikke i noget trykkende avhengighetsforhold. Tvertimot. I kraft først og fremst av sin egen verdi og betydning, men i nogen grad ogsaa i kraft av den styrke, det gir at et stort dansk forlag har ofret norsk literatur mindst samme interesse i Danmark som landets egen literatur, har den norske literatur været og er stadig den dominerende i Norden. **Peter Nansen.**
159

Ibsen og Bjørnson har betydet likesaa meget i Danmark som i Norge, hvorimot ingen av vore aandelige stormænd, hverken Simon Kierkegaard eller Georg Brandes eller L. P. Jacobsen har spillet en tilsvarende rolle i Norge. **Peter Nansen.**¹⁶⁰

Naar der derfor nu brukes saa sterke ord fra norsk side om det ydmygende for Norge ved at en betydelig del av norsk litteratur utkommer paa dansk forlag, saa er det delvis agitasjon og kampord. **Peter Nansen**¹⁶¹

Vi tok det standpunkt, at vi loyalt heller vilde bøie os for de norske ønsker, Vi svarte, saasart spørsmålet blev brændende – endda for, thi det er ikke vor skyld, at saken ikke forlengst er ordnet -, at vi ikke stadig og magthaverisk vilde holde gjort os den ære at søke til os, hvis norsk kapital vilde betales os et rimleig ækvivalent for at avslaa en saa indbringende del av vort forlag, hvis de norsk forfattere, som var hos os, billiget om saadan overdragelse kunde ske paa om saadan maate, at ikke mulighetene for at vedlikeholde den uvurderlige aandelige forbindelse mellem de to lande forskjertedes. **Peter Nansen.**¹⁶²

Jeg skylder ogsaa sandheten at så, at jeg ikke hos vore norske forfattere, som dog her har krav paa at være medbestemmende, har erfari nogen tilbøielighet til at forlate os. Mot Bjørnstjerne Bjørnsons i spid. Som har de alle –alle den mange, med hvem jeg har talt om saken – sagt: "For guds skyld, gjør det ikke" Bjørnsons ord tol mig lød ordret

¹⁵⁸ Den norske bokhandel og den danske forlagstrust. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁵⁹ Den norske bokhandel og den danske forlagstrust. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁶⁰ Den norske bokhandel og den danske forlagstrust. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁶¹ Den norske bokhandel og den danske forlagstrust. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁶² Den norske bokhandel og den danske forlagstrust. 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

jeg husker dem nøie: "Det maa i aldrig gjøre (altsaa skille vort norske forlag ut fra det danske). Thi det si Danmark og Norge har hat et stort og mechtig fællesforlag har betydet mer end noget andet for vor stilling utadtil. Det har gjort vore smaa lande større." **Peter Nansen.** ¹⁶³

Bjørnson svarte: Fordi I vilde bære jer dumt ad, behøvr vi vel ikke at gjøre det. Og netop nu har vi nordmænd en forpligtelse til at sørge for, at ikke mer end nødiggaaer i stykker her i Norden." **Peter Nansen.** ¹⁶⁴

Jeg sa: "Dette maa være et norsk spørsmål. Vi kan ikke i længden staa imot, hvis man fra norsk side ønsker utskillesen av norsk litteratur fra dansk forlag. Vi føler det som vor pligt loyalt, at gjøre som man fra norsk side ønsker. Men selvfølgelig maa de norske ønsker belægges med norsk kapital teo til saken. Ingen kan forlange, aat vi skal utlevere gratis de uhyre kapitalvænlier, som vor norske del av forlaget representærer." **Peter Nansen.** ¹⁶⁵

Det er klart, at overdagelsen maa skje med støtte av en alminnelig opinion ogsaa indenfor den norske forfatter-verden. Det vil sannsynligvis glæde os, om vore norske forfattere nødiggaaer skilles fra os. Men, hvis virkelig den store almenhets opinion er for utskillelsen, haaper vi paa, at de norske forfattere ikke vil tvinge os til at gaa imot den." **Peter Nansen** ¹⁶⁶

Vi kan legge merke til hans betenkninger rundt en utskillelse av den norske delen av Gyldendal, og hvordan den måtte gjennomføres gjennom et krav om kapital fra norsk hold. Ordene fra Bjørnstjerne Bjørnson om at den norske del av Gyldendal ikke måtte skilles ut, trekkes frem av Peter Nansen som et viktig poeng, under en samtale de hadde hatt. Bjørnstjerne Bjørnson følte kanskje skyld for hvordan nordmennene kan ha trådd frem. Nå skal de sies at Bjørnstjerne Bjørnson var både nasjonalist og skandinavist.

¹⁶³ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust.* 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁶⁴ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust.* 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁶⁵ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust.* 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

¹⁶⁶ *Den norske bokhandel og den danske forlagstrust.* 21.04.1910. Dagbladet. Innlegg fra Peter Nansen.

Hvilke årsaker kan forklare hvorfor Hjemkjøpet av 1910 ikke ble noe av og hvilke direkte paralleller finnes til hjemkjøpet av 1924?

For det første var det ikke noen langvarig politisk vilje fra staten til å støtte oppkjøpsforsøket av de norske forfatterne på Gyldendal Nordisk Forlag. Dette skyldtes delvis den ustabile situasjonen rundt hvilke partier som satt i regjering, dets reelle handlingskraft og vilje til å gjennomføre et Hjemkjøp i 1910. En annen årsak til at det heller ikke ble et oppkjøp i 1910, som William Nygaard også prøvde i 1905, var den manglende evnen blant forhandlingspartene til å i det hele tatt komme til forhandlingsbordet. Dette var også tilfelle ved Harry Fett sitt fremstøt, som virker mer som et ønske heller enn reell vilje til å drive et slikt prosjekt. Det hele ble samtaler om en mulig fusjon. En manglende villighet til å stille den nødvendige kapital som Peter Nansen krevde var kanskje den viktigste årsaken til at forhandlingene ikke en gang begynte i 1910. Den ulike oppfatningen over hvor mye de norske forfatterne egentlig var verdt var også vesentlig. Mediedekningen i de riksdekkende avisene var ikke i særlig grad tilstede, slik at en nasjonal opinion ble ikke utviklet. Bjørnstjerne Bjørnsons bortgang fikk store oppslag i norsk presse. Kanskje trakk oppmerksomheten rundt Bjørnstjerne Bjørnson bort fra interessen for William Nygaards prosjekt og Harry Fett sitt anfall?

KAPITTEL 4

BOKHANDLERSTRIDEN – SPØRSMÅLET RUNDT GYLDENDAL

BLUSSER OPP PÅ NYTT

IKKE ALLE EKTESKAP VARER EVIG

Peter Nansen hadde ambisjoner for Alb. Cammermeyer, da først og fremst som et underlagt forlag til Gyldendal. Som tidligere nevnt flyttet Peter Nansen sin oppmerksomhet til Bonnier og Cammermeyer da forhandlingene med William Nygaard brøt sammen i 1905.¹⁶⁷ Det hevdes at Cammermeyer led av dårlig organisering, begrenset økonomisk frihet og mangelfull ledelse. Dets nye forlagsstilling i Norge hadde muligens også ikke legitimitet juridisk sett i og med at deres nye overordnede forlag Gyldendal, var dansk og ikke medlem av *Den norske Bokhandlerforening*.¹⁶⁸

Et aksjeselskap med en verdi på kr 50 000 ble i 1908 opprettet i Cammermeyers navn. Overdragelsessummen lå på om lag kroner 200 000 i 1906. Siden kjøpte Lars Swanström tilbake forlaget for kroner 145 000 1. januar 1915.¹⁶⁹ Men; hvordan skulle forholdet mellom Gyldendals salgskontor og kommisjonsanstalten i Kristiania og Cammermeyer i utgangspunktet fungere? Det Nordiske Forlag hadde en gang et bokutslag i Karl Johan. Dette utsalget tok Gyldendal over i 1904 da de to forlagene forente sine navn til Gyldendal Nordisk Forlag. Utsalget ble hovedkontor for Gyldendals virksomhet i Norge. Oppkjøpet av Cammermeyer førte til at Cammermeyer ble en del av i Gyldendals norske organisasjon.¹⁷⁰

En god nyhet for Aschehoug rundt Cammermeyers overgang til Gyldendal, var at Aktieforlaget sa opp kontrakten den hadde med Cammermeyer. Dette ble høyst sannsynlig gjort i protest mot salget til Gyldendal. Det er naturlig å anta at dette skyldtes oppsigelsen av kontrakten støyet *Krebsen* hadde laget. Dessuten fikk William siden kjøpe opp Aktieforlaget

¹⁶⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 147.

¹⁶⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 148.

¹⁶⁹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 156.

¹⁷⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 52, 53.

videre, bit for bit i tidsperioden 1906-1912.¹⁷¹ Gyldendals interesse for Aktieforlaget, førte til at Aktieforlaget følte seg presset. Tanken på å gå til et norsk forlag kan dermed ha virket mer fristende. Nygaards bud på kroner 25 000 kom derfor sannsynlig på et gunstig tidspunkt.¹⁷²

I Cammermeyer hadde Lars Swanström ingen fullmakter. Heller var han nødt til å fremme sine forslag til Peter Nansen og hans medarbeidere.¹⁷³ Selv oppfattet Swanström seg fremdeles som leder av Cammermeyer sin filial og til dels også Kristiania-avdelingen.¹⁷⁴ Dessverre for Swanström sin del ble det ikke slik. Den første som meldte sin ankomst var Knud Lassen. I utgangspunktet var hans rolle tiltenkt under Lars Swanström, men Ernst Bojesen hadde en hånd med i bildet og sørget derfor for at de to ble likestilt. Årsaken til at Knud Lassen ikke ble underordnet ligger kanskje i at Knud Lassen tidligere drev Det Nordiske Forlags utsalg i Karl Johan.¹⁷⁵

Christian Kønig kom siden. Han var en av Peter Nansens og Ernst Bojesens egne menn og ble i 1907 ansatt som øverste leder i Kristiania-avdelingen. I tillegg ble Christian Kønig sideordnet sjef for Cammermeyer. Utad forble Lars Swanström forlagets gallionsfigur, men i store trekk kun det.¹⁷⁶ Hvem svarte man til som øverste sjef? De fleste forfatterne trodde at Lars Swanström var øverste overordnede.¹⁷⁷ Lars Swanström mente at Peter Nansen var den personen han skulle holde kontakten med og at han var lederen. Dette var nyanser som kan ha vært vanskelig å skille mellom for flere. De to hadde mye kontakt med tanke på driften og valg av utgivelser. Forholdet de to imellom var av betydning for Lars Swanström sin posisjon. De to utgjorde sammen en konstellasjon.¹⁷⁸

Psykisk begynte nok Peter Nansen etter hvert å slite og hadde mange spørsmål å hankses med. Mye av ansvaret ble derfor lagt på Ernst Bojesens skuldre. Favoriseringen sine egne fra det

¹⁷¹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 51-54.

¹⁷² Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 193, 194.

¹⁷³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 148, 149.

¹⁷⁴ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 149.

¹⁷⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 149.

¹⁷⁶ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 45.

¹⁷⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 152.

¹⁷⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 150, 155.

tidligere Nordiske Forlag var et karaktertrekk Ernst Bojesen hadde, når det kom til prestisjefylte posisjoner i Kristiania.

Både Christian Kønig og Knud Lassen var andre typer enn Lars Swanström. Lars Swanström var kjent som en sosial, entusiastisk og engasjert forlegger, som gjerne tok seg en øl med forfattere, uavhengig av forlagstilhørighet. Han hadde også et rykte for å være litt løs med pengepungen, kom ofte i pengemangel og ga gjerne forfattere forskudd på bøker. Dette var momenter som mennene fra København ergret seg over. Når Lars Swanström manglet penger, lånte han mang en gang penger fra forlagets kasse. Dette ble rapportert hver gang til Gyldendals revisor. Etter hvert fikk Lars Swanström en gjeld han ikke var i stand til å betale, som dårlige pengevaner ofte medfører.¹⁷⁹

Knud Lassen sto på god fot med revisoren og sammen lagde de to vanskeligheter for svensken. Selve driften av forlaget og det å lage kalkyler for bøker som skulle utgis, var viktig for Knud Lassen. Forholdet mellom Swanström og Kønig/Lassen ble forståelsesfullt kjølig. I 1907 ble Knud Lassen sendt hjem og tok siden over Gyldendals nyopprettede filial i USA.¹⁸⁰ Samme år hadde Bjørnstjerne Bjørnsons sønn, Einar Bjørnson på eget initiativ, gjort en undersøkelse av tilstanden til Kristiania-avdelingen. Fra sine funn var han klar i sin sak, og konfronterte Peter Nansen med hans betraktninger. Enten måtte Lars Swanström bli den ledende figuren, eller så måtte han forlate sin stilling. Dette mente Einar Bjørnson på bakgrunn av det han mente var en manglende, klar inndeling av lederroller. Kvalitetene til Lars Swanström egnet seg heller ikke til det økonomiske ansvaret en slik avdeling krevde. Et forslag som ble fremmet, var å kjøpe ut Lars Swanström fra Cammermeyer i sin helhet.¹⁸¹

Også Henrik Ibsen sin sønn Sigurd Ibsen tok initiativ til å interessere seg for svenskens personlige økonomi:

Det kan indvendes, at herr Swanström jo kunde sænke sin levestof. Men denne forekommer mig ikke utilbørlig høj, når det hensees både til hans fortid og til hans nuværende stilling. Man må jo dog tage i betragtning, at han i en årække var selvstændig leder af Cammermeyers forlag, hvad der uvilkårlig måtte medføre livsvaner, personlige forbindelser og sociale pligter, som ikke uden videre kunde

¹⁷⁹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 152.

¹⁸⁰ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 150.

¹⁸¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 151.

*slippes. Fornærværende er han ganske vist ikke leder, kun repræsentant, men vel at merke repræsentant for Gyldendal, for et firma som er højest betydelig ikke alene efter nordisk, men også efter europeæisk målestok.*¹⁸²

Nede i København sto endringer for tur i det historierike forlaget. Endringer og da også her på lederplass. Posisjonen Peter Nansen hadde hatt som ubestridt sjef, ble nå utfordret av Jacob Hegels sønn. Det hadde alltid vært meningen at Peter Nansen skulle ivareta Gyldendal i Jacob Hegels sted frem Frederik Hegel d.y. tiltrådte som sjef. Maktskiftet skjedde i 1912.¹⁸³

Bakgrunnen for denne ordningen var et grep som ble gjort på grunn av Hegel sin sviktende helse i sine siste leveår. Planen var at når Frederik Hegel d.y. kom av alder, skulle han overta familiedynastiet i Gyldendal. Slik sett kan det ikke ha vært noen stor overraskelse for Peter Nansen av hans posisjon nå ble utfordret. I tillegg kan det hende at Frederik Hegel ikke var noen tilhenger av hverken Peter Nansen eller Lars Swanström. Allerede i 1916 sto Peter Nansen utenfor portene, avskjediget og skviset ut av Skandinavias største forlag, av hva Erik Rudeng og jeg hevder, var en meget svakere forlegger enn sin forgjenger i form av Frederik Hegel, d.y.¹⁸⁴

Norsk Telegrambyrå kunne den 1. januar i 1915 melde at Lars Swanström ønsket å trekke seg ut av Gyldendal og personlig ta en mer tilbakeholden rolle.¹⁸⁵ I perioden 1915/1916 hadde Swanström overtalt Peter Nansen til å selge Cammermeyer forlag, tilbake til sin tidligere eier. Forhandlingene foregikk sent på høsten i november mellom partene. Avtalen var alt gjennomført 4. desember.¹⁸⁶ Cammermeyer fikk beholde sine norske forfattere og Gyldendal beholdt rettighetene til Cammermeyers skjønnlitterære del¹⁸⁷ Cammermeyer fikk sin frihet tilbake som et selvstendig forlag.¹⁸⁸ Etter salget var Lars Swanström i pengevansker og kanskje overraskende nok, fikk han til slutt lån hos Centralbanken med William Nygaard som kausjonist.¹⁸⁹

¹⁸² Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 152, 153, 154.

¹⁸³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 154.

¹⁸⁴ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 155.

¹⁸⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 154.

¹⁸⁶ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 155, 156.

¹⁸⁷ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 252.

¹⁸⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 157.

¹⁸⁹ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 252.

Hvis Lars Swanström ikke klarte å betale ut William Nygaards kausjonsbeløp på kroner 100 000 – som var over brorparten av hele lånebeløpet, ville William Nygaard stå fritt til å ta over Cammermeyer og integrere forlaget inn i Aschehoug.¹⁹⁰ Kjøpesummen lå på kroner 145 800, noe som betyr at Lars Swanström må ha hatt omtrent i overkant kroner 45 000 i egenkapital. Kjøpet av Cammermeyer hadde kanskje ikke vært så innbringende hverken rent økonomisk eller forlagspolitisk som Gyldendal først hadde sett for seg. Det kan være en forklaring på Peter Nansen sin villighet til å selge Cammermeyer.¹⁹¹

Et spørsmål som ble stilt var om Lars Swanström frivillig trakk seg ut av Gyldendal, eller om han hadde blitt avskjediget mot sin vilje. En oppfatning blant flere var at Gyldendal nå mistet sitt *norske* alibi. Erik Lie kommentere:

*den siste norske farvetone ble borte.*¹⁹²

Noe som kan oppfattes litt merkelig, siden Lars Swanström var svensk og ikke norsk. Likevel kan en forstå hvordan ordene var tilegnet i og med at han var en forlegger som hadde vært i norsk forleggerbransje i lang tid.¹⁹³

Mannen som overtok ledelsen av Kristiania-avdelingen var en som alt var inne i Gyldendals system, dansken Christian Kønig. En sentral personlighet i forlaget som ofte holdt seg borte fra det offentlige søkelys. Lars Swanström hadde vært synlig utad. Nå måtte Christian Kønig ta hans rolle. Samtidig begynte flere å undre. Var Gyldendal på veg til å avvikle forlaget i Norge?¹⁹⁴

Gyldendal på vikende front - i Norge?

Hvilke ambisjoner i Norge hadde egentlig Gyldendal? I utgangspunktet var det norske markedet et springbrett for Gyldendals posisjon som det største forlaget i Skandinavia i første omgang. Filialene i England, Tyskland og USA viste forlagets videre ønske om å bli et forlag

¹⁹⁰ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 252, 263.

¹⁹¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 156.

¹⁹² Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 155.

¹⁹³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 154, 155.

¹⁹⁴ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 155.

i verdensklasse. Drømmen ble først drevet av Peter Nansen, men når denne linjen i lengden ikke var mulig, skyldtes det flere momenter. Slaget av Cammermeyer i 1915 og Peter Nansen avskjedigelse i 1916 av Frederik Hegel d.y. varslet begynnelsen på tilbakegangen for Gyldendals innflytelse – ikke bare i Norge. Det nye styret sammen med Frederik Hegel d.y. kan ha hatt en oppfatning av at det ikke lønte seg å drive så stort som man hadde gjort under Peter Nansen.¹⁹⁵ Videre tiltak skulle imidlertid bli igangsatt for å styrke Gyldendal sin posisjon. I 1918 kom Knud Lassen tilbake til Kristiania, underordnet Christian Kønig, mulig på grunn svake resultater i Gyldendals filial i USA.¹⁹⁶

Gyldendals nye forlagssjef Frederik Hegel d.y. hadde en rekke egenskaper som var annerledes enn sine forgjengere. Blant annet likte han ikke å ta avgjørelser. Dette hadde vært en fordel, da Peter Nansen i grunn hadde vært den som tok de vanskelige avgjørelsene for ham.¹⁹⁷

Tradisjoner innen bokhandelen var heller ikke noe som unge Hegel foretrakk: ”*Hegels ideer var mangfoldige, skiftevis fremdragende, bisarre, uigennemførlige – i usortert blanding.*” Skriver Carl Bergstrøm-Nielsen om ham. Hva Frederik Hegel d.y. søkte var å gjøre Gyldendal til et mer tilgjengelig forlag for den gjenge leser: ”*de umiddelbare og usnobbete læsere.*” som han selv sa, derav hans tilnavn *analfatenes forlegger*. Ved å ha fokus på å selge bøker og ha det som premiss for forlaget, var det kanskje mer børs enn katedral å spore i Gyldendals retning under den unge nye forleggeren.¹⁹⁸

Endringer i forlaget kom muligens ikke så overaskende med større omveltninger. Ernst Bojesen gikk av i 1914. Lars Swanström gikk sine egne veier med Cammermeyer i 1915 og Peter Nansen måtte ta sin hatt og gå i 1916. Inn kom Alex Garde. Sammen med Frederik Hegel skulle Alex Garde jobbe for å innføre et nytt salgssystem, samt utvide og omlegge driften. En annen grunn til denne ervervelsen, var at de to hoder tenkte ganske likt om hvordan et forlag burde drives.¹⁹⁹

Utgangen av første verdenskrig bragte med seg en høykonjunktur. Det var fristende for ambisiøse forlagsmenn å investere i forlagsvirksomhet. I Frederik Hegels tilfelle ville han investere i forlagsvirksomhet i andre land. Her ser vi en videreførelse av Peter Nansen sin

¹⁹⁵ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 210, 211.

¹⁹⁶ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 150.

¹⁹⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 157.

¹⁹⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 157.

¹⁹⁹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 157, 158.

visjon om et stort forlag i Europeisk målestokk. Første byggekloss var å videre befeste Gyldendals posisjon i Norge. Derfor reiste Frederik Hegel i 1916 til Norges hovedstad for å promotere høstkolleksjonen av bøker for det norske publikum. Fokuset var på utgivelsen av Knut Hamsun sine samlede verker, én minne utgave av Thomas P. Krag samt nye opplag av alt utgitte bøker av Johan Bojer og Peter Egge m.fl. Noe overaskende er det kanskje at Gyldendal ikke kunne stille med en bredere, mer fristende katalog. Harald L. Tveterås spurte dermed også direkte retorisk om: ”forlaget var i tilbakegang?”²⁰⁰

Det unnværende utvalget av spennende nyheter kan vitne om mangel på aktualitet og salgsværdien av Hamsun sine verker, selv om han var en stor forfatter, var kanskje ikke av det friskeste slaget.²⁰¹

Blant flere kunne det virke som at Gyldendal ikke lenger var like interessert i det norske markedet. Nils Johan Ringdal kommer med påstanden om at avdelingen ikke var lønnsom på grunn av Aschehougs ekspansjon innenfor alle litterære felt.²⁰²

Både Harald Tveterås og Harald Grieg er samstemte i deres forklaringer. De bemerker at Gyldendal fra 1918 var på vikende front i Norge, mye på grunn av at forlaget ikke klarte å fornye seg og at salget av de avdøde *fire store* sammen med Knut Hamsun var på veg ned.²⁰³

Fra 1905 til 1925 var det faktisk Aschehoug som var størst her til lands, etterfulgt av Gyldendal, Norli, Cammermeyer og Steenske i stigende rekkefølge.²⁰⁴ *Forleggerforeningen* ønsket som sagt Swanström og hans, hos enkelte oppfattede *norske* Cammermeyer inn i varmen igjen og forlaget fikk en ny vår frem mot andre halvdel av første verdenskrig. Kontroversielt ble det da Swanström prøvde å selge et restopplag av eldre skjønnlitteratur Cammermeyer hadde eid og gitt ut før. Oppfattelsen var blandet. Bokhandlerne var fornøyde siden de solgte godt med bøker. Forleggerkollegene likte nok Swanström sitt trekk dårlig og

²⁰⁰ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 158.

²⁰¹ Dette var før Knut Hamsun hadde kommet ut med *Markens grøde* og i denne tidsperioden selger ikke Knut Hamsun så godt som han hadde gjort før og som han kom til å gjøre siden.

²⁰² Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 155.

²⁰³ Grieg, Harald.. *En forleggers erindringer*. S. 71, 139.

²⁰⁴ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 56.

denne linjen førte sannsynligvis til at han ble fryst ut av *Forleggerforeningen* igjen. - Foreningen han nylig hadde blitt tatt så godt imot av.²⁰⁵

Det nye salgssystemet

Prioritet nummer én for Hegel var å innføre et nytt salgssystem for Gyldendals bøker. Dette systemet var utviklet i Tyskland i byen Leipzig på slutten av 1700-tallet. Man kalte det for et cond. Eller kommisjons-system. Hva systemet gikk ut på var at alle bokhandlere i en forening mottok de fleste nye bøker i varierende antall eksemplarer fra forlagene. Utsalgene hadde rett til retur. Dette betydde at bøkene bokhandlerne ikke solgte kunne returneres uten videre tap for bokhandelen samt at man kunne ha et fleksibelt antall bøker til enhver tid.²⁰⁶ Dette var også en fordel for forlagene hevder jeg, siden man da kunne selge usolgte bøker ved andre anledninger på slag og dermed øke salget og fortjenesten til forlaget. Videre var målet å ekspandere salgsmulighetene via landhandlere og kjøpmenn, der forlagenes egne agenter satt premissene for ratesalg. Gyldendal trådte ut av *Bokhandlerforeningen* i Danmark året 1918, for å bygge sitt eget salgssapparat med egne utsalgsteder.²⁰⁷

Intensjonen videre var å gjøre det samme i Norge. Halfdan Sahlertz ble mannen som skulle gjøre dette til virkelighet. Hans ønske var å ha et mer fleksibelt salgssystem i bokhandelen. Aleks Frøland bekrefter at han blant forleggere og bokhandlere her til lands var lite populær. Helt kunne man ikke unngå han da han var: ”*Frederik Hegels forlængede arm.*”²⁰⁸

Flere forleggere i Norge mente at salget av verker og forsåvidt dyre bøker hemmet salget, når disse varene først gikk gjennom bokhandelen. William Nygaard var blant disse som ønsket et mer effektivt salgssystem. Hans metode var følgelig gjennom organisasjonene.²⁰⁹

Samme år hadde tre herremenn fra *Den norske Bokhandlerforening* ledet av Torger Baardseth vært på befarung i Danmark for å se dette nye salgssystemet i praksis. Da han kom hjem uttalte

²⁰⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 45.

²⁰⁶ Tvetvås, Harald L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 161.

²⁰⁷ Tvetvås, Harald L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 158.

²⁰⁸ Tvetvås, Harald L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 158, 159..

²⁰⁹ Tvetvås, Harald L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 159.

han til Verdens Gang at det ville være fordelaktig for den norske bokhandelen å holde på: ”*det gamle system.*”²¹⁰

Rundt 1922 ble Halfdan Sahlertz, Frederik Hegel sin høyre hånd, sendt til Norge for å se hvordan man her til lands ville stille seg til det nye salgssystemet man nylig hadde innført i Danmark. Halfdan Sahlertz forhørte seg med Sigurd Pedersen, *Den norske Bokhandlerforening* formann og Harald Grieg samt flere. Hva som kom ut av sonderingen var at det var en majoritet for at man måtte tenke seg om og drøfte saken innad. Ut i fra hvordan Halfdan Sahlertz så situasjonen sendte han et brev til Frederik Hegel der det sto: *Alle mangler fuldstendig begreb om handel. De lider av en panisk skræk for at sælge.*²¹¹ Dette virker som en kommentar om hvordan norsk bokhandel kunne se ut fra en person som arbeidet for en annen måte å selge bøker på.

Aschehous' skjebne i Danmark

For å motvirke Gyldendals innflytelse i Norge, bestemte William Nygaard seg i 1914 for å åpne en ny filial – i København, noen måneder før første verdenskrig brøt ut. Han mente at en slik filial var nødvendig for å utjevne konkurransen med den danske forlagsgiganten og for å lokke flere skjønnlitterære forfattere til Aschehoug.²¹²

Tradisjonelt var det ikke var noe nye nytt at norske forfattere hadde søkt seg utenlands. Morgenbladet skrev en artikkel om dette i 1916 med en ny vri. Flere danske aviser reagerte på utspillet, og snart kunne man lese: *De danske Forfattere paa norsk Forlag. Dansk Forlagskrig mot Norge.*²¹³

Var vinden i ferd med å snu?

²¹⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 63, 64.

²¹¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 161.

²¹² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 49.

²¹³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 144.

Den praktiske løsningen for Aschehoug ble å trykke fremst i sine bøker tiltenkt det danske markedet fra 1. januar 1918: ”Forlagt av H. Aschehoug & Co. (W.Nygaard) Kristiania” på norske forlagssaker og ”Forlagt av H. Aschehoug & Co. København” på danske bøker.²¹⁴

Hjemme i Norge var i det minste Dagbladet fornøyd med Aschehoug sin styrkede posisjon i kongens by: *Bogmarkedets Mænd*.²¹⁵ En slik posisjon kom ikke uten anstrengelser og kostnader. Med 394 bøker på samvittigheten i tidsrommet 1915-1924 var det imponerende, for et forlag som manglet nødvendig personell.²¹⁶ Etableringen tok et år. Det begynte godt, siden kom røde tall. Når 1925 var omme sto regnskapet kr 39 700 i underskudd. Ubalansen kan ha kommet av inflasjon og økonomiske kriser. Kulturelt sett var likevel Aschehougs København-avdeling, sett med norske katedralsforlagsbriller, en suksess.²¹⁷

Torger Baardseth var nok som Harald L. Tvesterås hevder, mostander mot både dansk forlagsvirksomhet i Norge og norsk forlagsvirksomhet i Danmark. Dermed mente han også at Aschehoug burde ta konsekvensene:

*Nu er det et norsk forlag som gjør strandhugg paa de danske kyster og trænger sig ind paa de danske forlags arbeidsfelt.*²¹⁸

William Nygaard oppfattet situasjonen annerledes. For å skape balanse mellom norske og danske forlag, var det helt avgjørende mente han, at Aschehoug også hadde en filial i Kongens by, for å jevne ut faktumet at Gyldendal hadde en filial i Kristiania.²¹⁹

Forholdene her hjemme endret seg da Gyldendal Norsk Forlag ble opprettet i 1925. Opprettelsen førte til at William Nygaard så seg nødt til å begynne en prosess der Aschehoug i Danmark ble et selvstendig forlag. Ikke bare skulle avdelingen bli selvstendig, all utestående gjeld ble også slettet. 25. november 1926, nesten et år etter at Gyldendal Norsk Forlag var på norske hender, var Aschehoug filial under dansk eierskap. M. Creutz, G. Steffensen og E. Rørdam ble de nye eierne. Det nye navnet ble: H. Aschehoug & Co. Dansk Forlag. Valget av navn var slående likt det som kom til å bli hetende Gyldendal Norsk Forlag.

²¹⁴ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 145.

²¹⁵ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 145.

²¹⁶ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 146.

²¹⁷ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 146.

²¹⁸ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 146.

²¹⁹ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 146, 147.

Kanskje var navnevalgene noe fantasiløse? Prisen de tre herrer måtte ut med var også lavere, kroner 416 000.²²⁰ Hva som er tydelig er at både Gyldendal og Aschehoug avvirket sine utenlandske filialer rundt samme tidsrom. Her ser vi en begrenset koordinert trend hvor store utenlandske forlag velger å fokusere på det nasjonale marked fremfor utenlandske ambisjoner, mulig påvirket av nasjonale holdninger.

Litteraturkonkurransen i 1921

I løpet av oktober 1921 inviterte Gyldendal norske og danske forfattere til å delta i en romankonkurranse i anledning deres 150 årsjubileum.²²¹ Vinnerbidraget av konkurransen kunne se frem til å motta kroner 100 000, samt at romanen ville bli utgitt på Gyldendal, kunne Aftenposten meddele den 11. September.²²² Juryen skulle bestå av to norske og tre danske medlemmer. De som fikk det ærefulle oppdraget å være jury var fra norsk hold var Francis Bull og Anders Krogvig. Kriteriene for romanen var:

Det er ikke gjort med at skrive en sjelden enestaaende Roman. Den maa ogsaa have Bud til Læsernes Mængde

Altså i Frederik Hegels ånd. Likevel var det noe som skurret for en del forleggere og forfattere når det gjaldt denne litteraturkonkurransen og da spesielt paragraf 6. I ordlyden lå det at Gyldendal hadde rett til å gi ut: ”ett eller flere av de upremierte manuskripter.”²²³

Forleggerne William Nygaard og Olaf Norli reagerte på dette utspillet. Dagbladet fanget det hele i denne artikkelen. Et av Nygaard sine utspill og habile tolkning var som følger:

*La oss si at der deltar 25 norske og danske forfattere som er knyttet til andre forlag. Så prisbelønner Gyldendal en av dem og utgir samtidig 10 av de andre.*²²⁴

²²⁰ Tvetås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 147.

²²¹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 63, 64.

²²² *Gyldendals Litteraturpris. Aftenposten. 11.09.1921.*

²²³ Tvetås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 162.

²²⁴ Tvetås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 162.

Forlagstilhørighet, kontrakter forfatterne hadde med forlagshusene og forretningsskikk var således viktige poeng for William Nygaard å trekke frem, som han her hevdet Gyldendals litteraturkonkurranse brøt.²²⁵

I mens var Olaf Norli sin reaksjon mer varsom:

*Vi er ikke vant til slikt her i landet. Jeg synes ikke det er smakelig.*²²⁶

På den andre siden later det til at aviser som Tidens Tegn, Aftenposten og Verdens Gang sammen med *Forfatterforeningens* formann Johan Bojer, var mer nøytrale.²²⁷

Under et ekstraordinært møte i *Forfatterforeningen*, trakk Anders Krogvig seg fra konkurransens jury, hvis ikke paragrafen ble fjernet. Et poeng Nils Collet Vogt fremmet var at nynorske forfattere som blant annet Olav Duun og Kristofer Uppdal ikke hadde noen muligheter til å vinne konkurransen, siden han mente at den danske juryen ikke ville forstå deres målforms språk. Et annet spørsmål som nå kom til syne var om hypotetisk sett Sigrid Undset skulle komme til å vinne. Måtte hun da i kraft av reglene utgi vinnerromanen på Gyldendal? Hva var Gyldendals motiver bak denne konkurransen? Å fremme et sunt konkurranseinstinkt mellom forfattere eller videre promotere Gyldendals interesser i Norge, gjennom å sikre seg norske forfattere?²²⁸

På vegne av Gyldendal Uttalte Harald Grieg seg:

*Det har selyfølgelig aldrig været vor mening at tvinge nogen av disse forfattere mod deres vilje at udkomme hos os.*²²⁹

Uttalelsen var i form av seg selv nøytral, men viste ikke videre innbydelse til forfattere om å melde seg på konkurransen, for å bli en del av Gyldendals forfatterkatalog. Paragrafen ble ikke endret. Kampen gikk videre i *Forfatterforeningen*. Johan Bojer måtte i tillegg gå av som

²²⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 63, 64.

²²⁶ Tveterås, Harald. L. Tveterås, Egil. *Den norske bokhandels historie. B. 4: Boken Lever: norsk bokbransje etter 1900*. Oslo: Den norske bokhandlerforening og den norske forleggerforening, 1996. (dig) S. 164.

²²⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 164.

²²⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 63, 64.

²²⁹ Tveterås, Harald. L og Tveterås, Egil. *Den norske bokhandels historie. B. 4: Boken Lever: norsk bokbransje etter 1900*. (dig) S. 164.

formann. Fristen for innlevering av manuskripter gikk ut den 1. April 1923. Inn var det kommet 100 danske og 50 norske manuskripter. Den danske Gyldendalforfatteren Johannes Anker Larsen kom seirende ut med romanen: *De vises sten*.²³⁰ I tillegg hadde ni andre romaner blitt utvalgt. Blant disse fant man et norsk bidrag av Andreas Haukland: *Nornerne spinder*. En overveldende del de valgte bidragene var danske der nordmennene i større grad glimtet med sitt fravær.²³¹

Et hel-norsk aksjeselskap?

I 1922 besluttet København-ledelsen å ta grep ved å opprette et eget aksjeselskap for Kristiania-avdelingen. Intensjonen var trolig å fremstille Kristiania-avdelingen som mer selvstendig. Aksjekapitalen var på kroner 1 000 000, fullt innbetalt. 11. februar kunne Verdens Gang meddele: ”Gyldendals norske Forlag løsrives fra Moderselskapet i Kjøbenhavn.”²³²

Harald Grieg ble forfremmet til meddirektør. Det ble bestemt at man skulle ha et styre bestående av syv styremedlemmer hvorav fem av syv i dette tilfellet var norske. Styremedlemmene var Francis Bull, Hagerup Bull, Frederik Hegel, Hroar Olsen, Ola Thommessen, Christian Kønig og Harald Grieg.²³³ Blant norsk presse ser det ut til at nyheten i utgangspunktet ble godt mottatt. Bildet ble noe mer blandet etter Torger Baardseth sitt utspill om at makten forble i Danmark og at aksjeselskapets kapital på 1 million kroner: ”satt vesentlig på danske hender.” og at: ”i et forlag betyr kapitalen nesten alt.”²³⁴

Torger Baardseth kunne åpenbare at den norske andel utgjorde beskjedne kroner 5 000, den danske: kroner 995 000.²³⁵

Etter 1905 og Norges selvstendighet var sikret, var det blant flere en frykt for at landets resurser bit for bit skulle bli kjøpt opp av utenlandsk kapital. Mange visste at kapitalen i

²³⁰ Store norske leksikon. 08.04.2019. (dig) https://snl.no/Johannes_Anker_Larsen

²³¹ Tvetvås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 164.

²³² *Gyldendals norske Forlag løsrives fra Moderselskapet i Kjøbenhavn*. Verdens Gang. 11.02.1922.

²³³ Tvetvås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 165.

²³⁴ Aftenposten. 14.02.1922.

²³⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 63, 64.

Gyldendal var dansk. De fem norske medlemmene hadde fått en aksje hver. Var det så enkelt at når Gyldendal etablerte et aksjeselskap og et forlag i Kristiania, at forlaget da var norsk?²³⁶ For noen kan det virke slik. *Den norske Bokhandlerforening* og Torger Baardseth så det annerledes.

Harald Grieg

Harald Grieg (1894-1972) ble født i Bergen. I sin barndom gikk han på Bergen Katedralskole og i 1912 førte vegen videre til Kristiania, da han søkte seg inn i filologistudier, der han oppnådde cand. Philol. Etter studiene var han som Nils Johan Ringdal hevder:

”*stjernejournalist i Tidens Tegn.*” frem til 1922, da en forespørsel fra Alf Larsen skulle endre Harald Griegs liv og karriere.²³⁷ Nordahl Grieg, Harald Grieg sin lillebror bemerket seg også som journalist. Senere har han blitt bedre kjent som forfatter og krigshelt.²³⁸

Gyldendal styrker den norske administrasjonen

Det kan hevdes at det var en mening hos flere at Gyldendals Kristiania-avdeling sin verdi ble forpurret, da den var avhengig av *de fire store* samt tid dels noen andre forfattere som solgte godt. William Nygaard delte denne slutningen. Harald Tvesterås hevder dette var en faktor som preget William Nygaard sitt syn rundt et *Hjemkjøp*, da dette spørsmålet dukket opp med jevne mellomrom. Christian Kønig mente at man måtte styrke norske interesser innad i Kristiania-avdelingen for å rette opp trenden. Frederik Hegel var av en annen oppfatning så langt og ønsket heller at Norge skulle ha en representant i Gyldendals direksjon.

Representantens oppgaver skulle i så måte være å informere om utviklingen i norske forhold. Videre henvendte Frederik Hegel seg til den tidligere statsministeren og professoren Francis Hagerup, en mann som også hadde ambassadørerfaring fra København, som nå befant seg i den norske ambassaden i Stockholm. Året var 1918 og det kunne forventes at de skandinaviske landene ville samarbeide på en rekke felt etter første verdenskrig. Det var et poeng at direksjonens sammensetning burde ha et nordisk preg. Man kan tenke seg at et slikt

²³⁶ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 165, 166.

²³⁷ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 65.

²³⁸ Grieg, Nordahl. ”*Til Ungdommen*” (September 1936: VEIEN FREM. 1. Årgang nr. 6) Dette diktet har blitt spesielt kjent i ettertiden. Hans krigsdikt var mer kjent i sin samtid.

tilbud var fristende for Francis Hagerup, samtidig hadde han nok sine spørsmål om de dansk/norske interessekonfliktene innen disse områdene. Derfor ønsket han å rådføre seg om de nasjonale forhold med hans forlegger, William Nygard, noe Frederik Hegel godtok. William Nygaard kom med et råd, basert på hvordan situasjonen var i hjemlandet, han frarådet nordisten Francis Hagerup mot å ta denne stillingen.²³⁹

Det kan virke som at Hegel ikke hadde det direkte travelt med å finne den riktige kandidaten som representant i Gyldendals direksjon. To år gikk før Christian Kønig fikk forespørselen om han kunne finne en representant og det viste seg at han hadde en sønn som studerte ved Universitetet, nemlig Francis Bull. Francis Bull hadde dansk slekt og var dermed en naturlig kandidat slik sett. Frederik Hegel gikk god for han etter forslag fra Christian Kønig og Francis Bull godtok stillingen umiddelbart.²⁴⁰

Så i 1922 fortsatte prosessen for den danske redaksjonen sammen med den daværende forlagssjefen i Kristiania-avdelingen, Christian Kønig i samråd med Francis Bull og forfatteren Alf Larsen, for å finne et nytenkende individ som kunne gå inn som forlagsdirektør i Kristiania-avdelingen.²⁴¹ Årsaken til at Christian Kønig ble valgt som midlertidig leder, lå trolig i hans erfaring i norsk og dansk bokbransje samt hans gode forhold til Frederik Hegel d.y. Tanken var å vende tilbake til København etter at prosessen med å finne en direktør for Kristiania-avdelingen var slutført. I mellomtiden var han villig til å lære opp vedkommende i posisjonens ansvar og gjøremål.²⁴² Alf Larsen hadde et betydelig forhold til Gyldendal og København i og med at han var forfatter for forlaget og bodde i Danmark i perioden 1903-21. Ved flere anledninger hadde han hatt oppdrag for Gyldendal som forlagskonsulent fra 1918 og ble hyppig brukt som rådgiver når det gjaldt å rapportere om norske forhold.²⁴³

Christian Kønig og Alf Larsen tok seg god tid til å finne den rette personen. Man kan jo tenke seg at et forlag som Gyldendal kunne få hvem enn man pekte på.²⁴⁴ Kanskje overraskende spurte de først Torger Baardseth, hvorpå Baardseth takket nei. Alternativ nummer to falt på

²³⁹ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 159, 160.

²⁴⁰ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 160.

²⁴¹ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer*. S. 64, 65, 66.

²⁴² Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 159.

²⁴³ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 160.

²⁴⁴ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer*. S. 63, 67.

William Nygaard. Selv var William Nygaard skeptisk på å ta på seg en slik rolle.²⁴⁵ Det er et interessant perspektiv å tenke over bakgrunnen for hvorfor Gyldendal spurte akkurat disse personene, med tanke på at de førte en norsk linje og dermed muligens ikke ønsket å være tilknyttet et forlag, som truet deres syn på den norske forlagsbransjen.

Til slutt endte Alf Larsen og Christian Kønig på den konklusjon om at de skulle forhøre seg med en ung journalist som jobbet i Tidens Tegn. Denne personen var den 26 år gamle Harald Grieg. Alf Larsen og Christian Kønig mente at de viktigste fordelene med Griegs kandidatur var at han var norsk, ung, hadde stort potensial og at han var energisk av karakter. På den andre siden hadde Christian Kønig sine tvil:

*... Om Grieg er Manden vet jeg ikke ...*²⁴⁶

Harald Grieg skrev selv i sine erindringer da han for første ble spurt av Christian Kønig om å bli forlagssjef for Kristiania-avdelingen dette:

*Det var intet jeg mindre kunne tenke meg. Det hadde aldri falt meg inn å ville bli forlegger, og jeg hadde ikke det fjerneste begrep om faget. Dessuten var jeg journalist med liv og sjel, og det ville jeg fortsette med. Jeg svarte altså bestemt nei.*²⁴⁷

Videre fortalte Harald Grieg at det ei var noe han mindre kunne tenke seg. Ikke hadde han erfaring innen forlagsfaget, og jobben som journalist i Tidens tegn var noe han brant for.²⁴⁸

Til tross for avslaget ser det ut til at Harald Grieg over tid hadde kommet på andre tanker. Etter en lengre tenkepause gikk han med på å si ja til en prøveperiode med forsikringer om at han skulle overta etter Christian Kønig i fremtiden. Dette var et krav han hadde og disse kravene ble i stor grad innfridd og dermed var det klart for at Harald Grieg byttet bransje. Han forlot journalistpennen i Tidens Tegn og tok på seg forleggerfrakken i Kristiania-avdelingen. Året etter var han blitt forfremmet til meddirektør sammen med Christian Kønig.²⁴⁹

²⁴⁵ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer*. S. 63, 67.

²⁴⁶ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer*. S. 68.

²⁴⁷ Grieg, Harald. *En forleggers erindringer*. S. 66.

²⁴⁸ Tvetvås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 160.

²⁴⁹ Tvetvås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 160, 161.

Disse ervervelse som Gyldendal hadde gjort i Norge, styrket Gyldendal sin administrative posisjon og ga mulighet for vekst.²⁵⁰ Det var lagt opp til feiring av Gyldendals 150 års jubileum i Danmark. Francis Bull skulle organisere markeringen i Norge gjennom artikler i norske aviser. Der kom journalistevnene til Harald Grieg til rette. Formålet var å fremstille Gyldendal som en dansk-norsk institusjon med stor betydning for norsk litteratur og kultur.²⁵¹

Bokhandlerstriden

Sahlertz sammen med Frederik Hegel bestemte seg for å innføre sitt salgssystem i Norge. Det betydde at Gyldendal begynte å selge bøker gjennom egne forhandlere. *Den norske Bokhandlerforening* oppfordret forlaget til å følge reglene *Den norske Bokhandlerforening* hadde satt for salg av bøker. Derav fulgte Gyldendal opp med å søke om opptak i *Den Norske Bokhandlerforening*. Svaret kom allerede 22. April.²⁵² Søknaden ble avvist på det grunnlag av at selv om selskapet var *norsk*, var aksjekapitalen og firmaet *AS Gyldendalske Bokhandel* ikke norsk og dermed var heller ikke Gyldendal norsk, siden aksjekapitalen i stor grad var på danske hender.²⁵³ Kun norske forlag og bokhandlere kunne opptas i *Den norske Bokhandlerforening* ble det argumentert for. *Den norske Bokhandlerforening* ønsket å vedlikeholde forretningsforbindelsen med Gyldendalske Bokhandel. Foreningen ville gi Gyldendals direktører adgang til generalforsamlingens møter. Stemmerett ville de derimot ikke få. Kristiania-avdelingen ønsket å forhandle, men de førte ikke til annet enn at partene kom lengre fra hverandre.²⁵⁴

Harald Grieg erindret om hvordan han tok avslaget fra *Den norske Bokhandlerforening*:

Det slag i ansiktet som Bokhandlerforeningens avslag måtte føles som, hadde imidlertid satt oss i kamphumør. Også styrets øvrige medlemmer, som kanskje i enda høyere grad måtte oppfatte avslaget som en personlig krenkelse, var nu blitt fyr og flamme, og følte seg, til tross for at de jo ikke var videre gamle i stillingen, helt solidarisk med firmaet. I

²⁵⁰ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 161, 162.

²⁵¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 162.

²⁵² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 64.

²⁵³ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 64.

²⁵⁴ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 166.

*harms over at den hånd vi beste mening hadde rakt ut, var avvist, syntes vi alle sammen at bokhandlernes steile holdning var urimelig.*²⁵⁵

Selv hvor urimelig Bokhandlernes holdning syntes å være, ble det forsøkt en gang til med en ny offisiell søknad om opptakelse i *Den norske Bokhandlerforening*. Også denne søknaden ble avvist.²⁵⁶

Samtidig fikk *As Gyldendalske Bokhandel*, Kristiania signaler fra moderforlaget om å utbygge salgssystemet videre og innføre det i Norge.²⁵⁷ Dette burde ses som en eskalering av konflikten fra Gyldendals side og en feilkalkulert skjebnesvanger vurdering fra Frederik Hegel. Harald Grieg og Christian Kønig var enige om at hvis Gyldendals norske avdeling sin posisjon og verdi ikke skulle forverres videre, ville de se seg tjent med å utvikle salgssystemet. Dette mente de var et nødvendig tiltak for å på sikt gjøre Kristiania-avdelingen uavhengig moderselskapet og bli en del av *Den norske Bokhandlerforening*.²⁵⁸

Harald Grieg tok initiativ til å reise rundt i Norge og jobbe for å etablere det danskutviklede salgssystemet. Et bokdepot i Trondheim ble etablert høsten 1922. Fra dette depotet sendte de agenter rundt i Norge, med intensjoner om å forhandle med bokutsalg, landhandlere og andre typer butikker. Man kan undre om Harald Grieg visste hva handlingene han gjorde ville lede til.²⁵⁹ Fremstøtet førte til at Gyldendals bøker ble å finne i de fleste butikker i det ganske land. Bøkene ble mer tilgjengelige for forbrukerne og var et forsøk på å komme unna reglene *Den norske Bokhandlerforening* hadde laget for bokhandel-systemet i Norge. Man kan jo tenke seg at fremstøtet ikke var spesielt populært hos *Den norske Bokhandlerforening*. Åpen strid ble resultatet.²⁶⁰

Torger Baardseth var en av de toneangivende skikkelsene bak avslagene. Han var både forlagssjef i Steenske og hadde jobbet lenge i Cappelen. Nygaard og Baardseth var venner,

²⁵⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 166.

²⁵⁶ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 64.

²⁵⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 164, 165.

²⁵⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 164, 165.

²⁵⁹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 166.

²⁶⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 64.

både på og utenfor forlagsbransjens svære og arbeidet for et styrket norsk forlagsliv. Han var heller ikke konfliktsky av statur og Erik Rudeng hevder han led av psykopatiske trekk. I 1921 ble Torger Baardseth valgt som formann i *Forleggerforeningen*, på bakgrunn av at William Nygaard nå satt på Stortinget for Frisinnede Venstre og fant det slik at han ikke hadde mulighet til å strekke seg til å fortsette å være leder i *Forleggerforeningen* attpåtil. Det sier litt i og med at William Nygaard hadde rykte for seg å ha tid til alt. Han var en resurssterk person. Valget av Torger Baardseth som formann, var kanskje heller ikke så overraskende med tanke på at disse herrer delte mange synspunkter og meninger.²⁶¹

Oppgaven Torger Baardseth hadde foran seg var å samle norsk forlagsbransje og bokhandel mot Gyldendals sitt fremstøt med det nye salgssystemet. Det var et flertall av bokhandlere som mislikte at Gyldendal solgte bøker uavhengig av bokhandlerne. Man var imidlertid ikke samstemte på hvordan man skulle opptre mot Gyldendal. Kundene var interesserte i deres innbringende forfattere og da spesielt, Peter Egge, Johan Bojer og Knut Hamsun. Bokhandlerne fryktet tapte inntekter hvis disse forfatterne ble fjernet fra deres sortimenter og bokhandlerhyller.²⁶²

Videre oppbygging av salgssystemet fortsatte i 1923. Det var registret mer enn to hundre utslag. 17 av utsalgene fant man i de største byene. Direkte salg var også en faktor. Historikeren Nils Johan Ringdal hevder at William Nygaard kom inn i bildet og en ny utfordring oppsto for Harald Grieg og hans kolleger.²⁶³

WILLIAM NYGAARD OG GYLDENDAL – DET TREDJE FORSØK

Over en bedre middag, en kald desember kveld i 1923 henvendte William Nygaard seg kanskje noe overaskende til Francis Bull. Hva han ba om var en samtale. Emnet det var snakk om var mulighetene for at Gyldendal og Aschehoug kunne slå seg sammen til ett forlag. Den

²⁶¹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 64.

²⁶² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 64. Kommentar: *Peter Egge gikk fra Aschehoug til Gyldendal*.

²⁶³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 167.

offisielle årsaken var at man ville stå sterkere sammen, i påvente av de dårlige tidene man antok at man var på vei inn i. Disse tidene er i norsk sammenheng kjent som *Paripolitikken*, der den norske sentralbanken kort forklart eksperimenterte med den norske valutaen og om de skulle holde den norske kronen opp mot gullstandarden, revaluere kronen eller separere seg fra den.²⁶⁴ Det ble bestemt at Francis Bull skulle være formidler blant partene. Forslaget gikk ut på at forlagenes navn skulle slås sammen. I Norge skulle forlaget hete Aschehoug-Gyldendal og i Danmark i motsatt rekkefølge, Gyldendal-Aschehoug. Selskapene skulle være selvstendige fra hverandre. Det var åpenhet om at begge kunne ha aksjer i hverandres selskaper om det var ønskelig, svarende til verdien av de to forlagenes filialer i Kristiania og København.²⁶⁵

Ikke var det første gang forslaget om en fusjon mellom disse to respekterte forlagene hadde kommet på banen. Forsøkene fra 1905 og 1910 hadde ført til videre samtaler. William Nygaard forhørte seg også med Lars Swanström om fusjonsmuligheter i 1912 og 1914, uten at det førte noe sted. Frem til nå hadde Francis Bull kun kontakt med Frederik Hegel om saken, som for tiden befant seg i Paris. De hadde en avtale om å holde samtalen lukket inntil videre. Et forslag om å integrere Aschehougs filial i København inn i Gyldendal var en mulighet William Nygaard foreslo. Frederik Hegel var ikke interessert og sendte følgende telegram til Francis Bull:

*Gyld. Norge værdifuldt. Aschehoug København uden Værdi.*²⁶⁶

Aschehougs filial sto seg faktisk relativt godt rent økonomisk samt litterært. Slik sett kan det se ut til at Frederik Hegel sin bedømmelse av Aschehougs filial var undervurdert og feilkalkulert.²⁶⁷

Videre inviterte Frederik Hegel, William Nygaard til København for å diskutere faglige så fremt som nasjonale spørsmål, før de gikk inn i samtalen om en reell sammenslutning mellom de to forlag. William Nygaard var fastbundet på Stortinget. Han valgte å sende Georg Møller, Aschehougs prokurist, for å innlede samtalen og samarbeidet med Frederik Hegel. Ofte ville nok William Nygaard ha dratt selv om han mente en slik avtale kunne dras i havn. At han

²⁶⁴ Thommassen, Eivind. *Paripolitikken*. 10.06.2014. Store norske leksikon. (dig)

²⁶⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 167.

²⁶⁶ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 167.

²⁶⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 167.

valgte å bli igjen viser at han trolig hadde få forhåpninger om at han kunne komme i mål med forhandlingene.²⁶⁸

Harald Tveterås hevder det var viktigere for William Nygaard at norske forfattere kom på norske forlag, enn at samarbeidet med Gyldendal materialiserte seg. Han hevder også at William Nygaard var åpen for å overta Gyldendals norske avdeling. Noe som stoppet ham var hans manglende vilje til å sette resurser på prosjektet. Resurser hadde ham, gjennom ekteskapet med Wiel-familien og overskudd fra driften av Aschehoug. En annen faktor Harald Tveterås trekker frem, var William Nygaards frykt for å skape et forlagsmonopol som var mer truende enn det monopolet Gyldendal alt hadde i Danmark, som ville skape et liknende monopol i Norge. Mange antok at Aschehoug var det eneste forlaget som faktisk kunne kjøpe opp Kristiania-avdelingen. William Nygaard var heller ikke villig til å kjøpe fri avhengigheten av dansk forlagsvirksomhet for enhver pris, siden det kunne få norsk forlagsvirksomhet til å fremstå som om den hadde et mindreverdighetskompleks.²⁶⁹

Et ønske om større konkurranse kan derfor også ha spilt en viktig faktor, for hvorfor det ikke ble noen sammenslåing i 1923. Ideen om at det burde dannes et selvstendig aksjeselskap, som kunne kjøpe de norske forfatterne hjem, var også noe William Nygaard så på som en mulighet og samtidig som en hindring, der han personlig ikke likte tanken på forlagshus som aksjer. Dette var også en hindring for forhandlingene i 1905.²⁷⁰ Et direkte bud kom aldri og noen pris ble heller ikke foreslått av noen av partene.²⁷¹

Harald Grieg forteller at da han fikk nyheten om William Nygaards forslag fra Frederik Hegel, ble han nærmest lammet. Fremtidsplanene var truet. Gyldendal var åpne for et salg, siden forlaget hadde tapt en del penger i USA, samt at de hadde bygd nye filialer i London og Berlin, som heller ikke presterte som forventet.²⁷² Frederik Hegel regnet sannsynligvis også med at et salg til William Nygaard virket usannsynlig, med tanke på resultatet av tidligere forhandlinger. Francis Bull og Harald Grieg grep muligheten. Sammen reiste de til København i februar 1924 for å høre om Frederik Hegel faktisk var villig til å selge den norske delen av Gyldendal direksjonen i A/S Gyldendalske Bokhandel Kristiania og det

²⁶⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 167, 168.

²⁶⁹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 168.

²⁷⁰ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 168.

²⁷¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 168, 169.

²⁷² Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 169.

kunne Frederik Hegel ikke nekte for.²⁷³ Dette ble starten på Kristiania-avdelingens oppgave; Å kjøpe hjem de norske forfatterne på Gyldendal.

Bokhandlerne kjemper tilbake. Striden eskalerer videre

Et brev kom i postkassen den 18. Februar 1924 da Harald Grieg og Francis Bull kom tilbake fra København. Brevet var undertegnet av formannen i *Norsk Provinsbokhandlerforening*, Jon E. Bye og formannen i *Kristiania Bokhandlerforening*, Nils S. Hauff. Da Grieg åpnet brevet kunne han lese:

Undertegnede to sortimentsbokhandlerforeninger, som ved denne henvendelse ved specielle fuldmagter repræsenterer hele landets bokhandel tillater sig at henstille til det ærede forlag at sindstille den efter vor formening for alle parter skadelige konkurrence, der paaføres de norske bokhandlere ved de specielle Gyldendalsutsalgs og gennem agenter, der sælger utenom de norske bokhandlere. Denne kolportage drives, efter principper og paa salgsvilkaar, som hva det ærende forlag maa vite og erkjende, efterhaanden vil umuliggjøre det almindelige, regulære bokhandlersalg. Det tør med tryghet paastaaes, at landets bokhandlerer er en stand av mænd og kvinder, som ved sit alvorlige og samvittighetsfulde arbeide i væsentlig grad har medvirket til at forlagene har opnaaet de betydelige resultater som de kan peke paa her i landet. Og det tør videre paastaaes, at dette arbeide er blitt utført efter sunde og gode forretningsprincipper, principper som er blitt utformet og knæsat efter 70 aars arbeide saavel fra bokhandellernes som fra deres organisationers side. Naar da et fremmed forlag bringer i anvendelse forretningsprincipper som de ovenfor antydede, og som efter den norske bokhandlerforstands opfatning er i strid med de av denne anerkjendte principper, agter landets bokhandlere, forlagernes egne naturlige kunder, at protestere derimot, idet de ikke rolig vil se paa, at resultatene av mange aars arbeide paa denne maate skal bli undergravet.²⁷⁴

Så den 22. Februar kom et nytt brev fra de to sortimentforeningene:

²⁷³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 169.

²⁷⁴ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 169, 170.

*Da vi paa henvendelse av 18.ds. har mottat et svar som ikke aapnet adgang til forhandlinger, har vi i dag meddelt vore medlemmer det ærede forlags holdning, og fastsat datoen for iverksettelsen av de forholdsregler hver enkelt har erklært at ville ta, til den 29.ds. iaar.*²⁷⁵

Fristen løp ut og snart ble Gyldendals bøker tatt bort fra bokhyllene og deres bøker ble ikke lenger vist i vindusrutene til bokhandlerne. Man måtte faktisk flere steder spørre betjeningen om man kunne få se Gyldendals aktuelle bøker. Dette minner om en ren boikott. Kristiania-avdelingen hadde et svar. Det frie salget ble aktivisert gjennom høyere rabatter. Bokhandlerne svarte med enda strengere regler for Gyldendals bøker i sine butikker. Striden eskalerte. Debatten raste videre rundt i avisene landet over, som vist senere i dette kapitlet.²⁷⁶

I en protest mot det hele, ble det samlet flere underskrifter og der kunne man finne navn som Sigrid Undset, Gunnar Heiberg, Nils Collett Vogt, Gerhard Gran, Hans E. Kinck, Kristian Elster, Jens Gleditsch og Arnulf Øverland m.fl. De fleste av disse forfatterne hadde kontrakt med Aschehoug.²⁷⁷ Man protesterte mot det nye salgssystemet og mot utenlandsk kapital. I denne sammenheng må det oppfattes som at man indirekte protesterte mot Gyldendal. De protesterte for bokhandelens plass og den kulturbringer de var for mindre forfatterne, samt de norske kulturinteresser. Hva de norske kulturinteresser var fremkommer ikke.²⁷⁸

Interessant nok hadde *Forfatterforeningen* ikke offisielt uttrykt hvilken side de støttet.²⁷⁹ Arnulf Øverland forfatteren og formannen i *Forfatterforeningen* derimot jobbet for den nasjonale linjen mot utenlandsk innflytelse og kapital og hadde i så måte absolutt tatt stilling til hvem han var på lag med.²⁸⁰

²⁷⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 170.

²⁷⁶ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 170, 171.

²⁷⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 170, 171.

²⁷⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 174.

²⁷⁹ Bjerck Hagen, Erik. *Store norske leksikon*. Øverland, Arnulf. 25.03.2019. (dig.)

https://snl.no/Arnulf_%C3%98verland

²⁸⁰ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 66.

I disse tider virket det som at Bokhandlerne var på veg til å finne seg selv. Det markerte de med et opprop: *til den norske almenhet* for å definere hva en bokhandel var, burde være og kunne være:

*Med hensyn til bokhandelen, saa maa denne for at fylde sin opgave være en specialforretning forsynt med katalogmaterialer, opslasbøger og fremforalt med den fagutdannelse hos indehaver og betjening, som kan sætte disse istand til at hjælpe publikum til i hvert enkelt tilfælde at finde netop de bøger, norske eller fremmede, som tiltrænges.*²⁸¹

Slik sett kan Gyldendals eget utslag ha bidratt til økt bevisstgjøring hos bokhandlerne og det norske publikum generelt, og dette er et argument jeg ikke ser historikere har trukket frem.

Harald Grieg forteller i sin memoar: *Hjem til Norge* at han mange ganger prøvde å få bokhandlerne til å godta og avfinnes seg med det nye salgssystemet, selv om det kom fra Danmark, frem til Hjemkjøpet kunne bli gjennomført. Bokhandlerne lot ikke høre eller følge disse rådene. Skulle stridshansken legges bort, måtte Gyldendal følge salgsreglene *Den norske Bokhandlerforening* hadde satt i stedet for å skape sitt eget salgssystem.²⁸² Dette gjorde Harald Grieg antageligvis for å få arbeidsro og for å trygge Kristiania-avdelingens økonomiske sikkerhet og aksjetegningen i en turbulent tid.²⁸³ Var Harald Grieg sine hender bundet av både sitt eget forlag og av *Den norske Bokhandlerforening*?

Selv mente Bokhandlerne at det var det danske Gyldendal man var i strid med og ikke Kristiania-avdelingen. Når det kom på bordet at man håpet at et Hjemkjøp kunne være fullført 1. Januar 1925, en hypotetisk dato, hva ville status være da? Bokhandleren Nils S. Hauff mente i så måte at Kristiania-avdelingen måtte informere Gyldendal at de nye salgsmetodene måtte innstilles til man fikk en avklaring, noe datterselskapet hevdet de ikke kunne kreve. På dette fremstøtet svarte Nils. S. Hauff:

²⁸¹ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 173, 174.

²⁸² Grieg, Harald. *Hjem til Norge. En forleggers erindringer*. S. 140, 200.

²⁸³ Tvesterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 174, 175.

*Jeg gjorde saa opmerksom paa, at siden de danske hadde git kjøp paa alle hold saa hadde altsaa de norske herrer sluppet at gi kjøp paa noen – undtagen på vore interesser.*²⁸⁴

Til sist stilte Hauff enda et spørsmål: Hvis bokhandlerne innstilte sine boikottende tiltak i påvente av at Gyldendal ble norsk fra 1. Januar 1925, hvilke tiltak ville så bli gjort hvis forhandlingen ikke førte frem? Bull svarte at direksjonen ville stoppe det danske salgssystemet i Norge, i ytterste tilfelle gjennom et kabinettsspørsmål. Harald Grieg tok avstand fra denne holdningen, fordi at han mente at de danske eiere ville gå med på et enstemmig ønske fra den norske direksjonen.²⁸⁵ Det må har vært vanskelig å navigere i en slik Situasjon.²⁸⁶ Selv erindrer Harald Grieg:

*Bokhandlerne nektet plent å innstille sin boikott før Hjemkjøpet var i orden. Og Hjemkjøpet ville (det trodde i vertfall vi) ikke gå i orden før boikotten var avblåst.*²⁸⁷

Avisdebatten

Bokhandlerstriden ble godt dokumentert i norsk media. De største riksdekkende avisene skrev selv en rekke innlegg. I tillegg var fremtredende skikkelser som Harald Grieg, Arnulf Øverland, Torger Baardseth mfl. aktive debattanter. Avisdebatten skildrer hvordan mediene så Bokhandlerstriden. Innleggene endrer seg over tid fra å primært handle om boikotten av Gyldendals bøker i hos norske bokhandlere, til å etter hvert gå over til hvordan Gyldendal sine forfattere kan bli kjøpt hjem. Dette er viktige poenger som viser til at man over tid i norsk mediasammenheng bli mer opptatt av hvordan man kunne løse utfordringen med å gjøre Gyldendal til et norsk forlag. Det var det nasjonale spørsmål som gjennom hele avisdebattperioden fra 1922 til 1924, som i stor grad var i sentrum.

Arbeiderbladet intervjuet Torger Baardseth og spurte om det nasjonale spørsmål:

²⁸⁴ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 175.

²⁸⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 175.

²⁸⁶ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 176.

²⁸⁷ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 176.

*Det er et rent salgsteknisk spørsmål. Men selvfølgelig er det et irritasjonsmoment at et fremmed forlag under norsk flagg forsøker å rive ned det som den norske bokhandel gjennom mange år har bygget opp.*²⁸⁸

Var det et slagteknisk spørsmål for bokbransjen eller gjaldt det dens eksistensielle fremtid, er det naturlig å spørre?

Aftenposten og Morgenbladet delte meningen om at det var nødvendig å forsvare *norske* interesser og forlaget Aschehoug. Tidens Tegn derimot støttet Gyldendal. Ola Thommessen var leder for Tidens Tegn og styremedlem i den norske direksjonen til Gyldendal. Harald Grieg hadde vært journalist der før. På en annen side var Tidens Tegn en avis for Frisinnede Venstre og indirekte støttet politisk William Nygaard.²⁸⁹ Det virker til at lojalitet mot avisens leder sto sterkere enn avisens politiske overbevisning.

Norske tidsskrifter

I mars 1924 hadde bokhandlerne sendt ut et blad med informasjon om konflikten med dansk Gyldendal. Det ble kalt: *Norsk Bokhandel. Meddelelser til landets bokhandlere*. Bladet var redigert av Jacob Dybwad jr. og Nils S. Hauff²⁹⁰

Harald Grieg og hans feller i Gyldendalske Bokhandel sendte ut et blad med samme tittel og utstyr. Det ble straks påtalt av bokhandlerne:

Mon dette er vel overveiet? Hva indholdet angaar ska vi kun uttrykke vor forbauselse over, at bladet ogsaa avtrykker netop de artikler og vers fra dagspressen hvis indhold og tendens maa falde enhver norsk bokhandler tungt for brystet.

Grieg og hans feller hadde brukt både den danske forlegger Henrik Koppel og den norske bokhandler P. Omtvedt til fordel for sitt syn. Men begge disse var allerede i klammeri med

²⁸⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 171.

²⁸⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 66.

²⁹⁰ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 173.

den norske bokbransje. Henvisningen til dem virket følgelig i dette tilfelle helt imot sin hensikt.²⁹¹

Norsk Bokhandel ga også Harald Grieg krass kritikk. Anklagelsene gikk i hovedsak inn på Grieg som løpegutt for Gyldendals danske hoved direksjon:

*Som man vi har set er det direktør Grieg som uavladelig forsøker at slaa fast at bokhandlerne søker at opnaa monopol utfra den smaalige sneversyn, og at de derved stænger for bokhandelens utvikling. Det er jo en smuk attest hr. Grieg gir en stor og alvorlig arbeidende stand av landsmænd. Saa stor er altså hr. Griegs iver for at tjene et dansk selskap.*²⁹²

Bokhandlerstridens avslutning

Bokhandlerstriden pågikk samtidig som forhandlingene mellom Kristiania-avdelingen og danske Gyldendal var i gang. Det kan hevdes at Bokhandlerstriden fremskyndet prosessen med å opprette et helt norsk Gyldendal på grunn av spenningene mellom *Den norske Bokhandlerforening* og den norske direksjonen.

2. September 1924, holdt direksjonen i den norske del av Gyldendal møte og det ble vedtatt å strekke seg noe lenger i retning av kravet fra bokhandlerne. Hvis bokhandlerne straks innstilte sin boikott og det likevel ikke ble mulig å gjennomføre kjøpet, var direksjonen villig til å avgi en erklæring:

hvorved vi forpligter os til straks over nytaar at opta en forhandling, som skulde føre til et for begge parter tilfredsstillende forlik.

Her gikk man langt for å imøtekomme Bokhandlernes krav. Noe uventet avslo Bokhandlerne også dette forslaget.²⁹³

Harald Grieg fikk så en idé. Ideen gikk ut på å mobilisere pressen, hovedstadsbyens redaktører. De skulle være meglere i konflikten. 6. September 1924 ble det foreslått av

²⁹¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 173.

²⁹² Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 173.

²⁹³ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 175, 176.

meglerne med lederen i Aftenposten Frøis Frøisland i spissen, å ha et møte hos Aftenposten. Invitasjonen som ble utsendt dagen før, ble godtatt av begge de stridende parter.²⁹⁴ Det ble besluttet at Gyldendals utsalg ville bli innstilt fra 15. September. Utsalgene skulle så avvikles etter 1. Januar 1925. Om Hjemkjøpet skulle komme til å mislykkes, skulle de norske medlemmene i Gyldendals direksjon sette sine stillinger på linjen.²⁹⁵ Her ser vi en aktør som Harald Grieg, kom på en god idé som igjen direkte bidro til at bokhandlerstriden kunne avsluttes. Fremover skulle Harald Grieg og resten av direksjonen gå inn i videre forhandlinger med Gyldendal.

²⁹⁴ Aftenposten, Kristiania 5. september 09.05.1924. *Forliksmøtet*.

²⁹⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 176.

Kristiania 5/9 1924.

Til

Styret for Gyldendalske Bokhandel,

Kristiania.

I anledning af arbeidet med at overføre Gyldendalske Bokhandel paa norske hænder tillader undertegnede redaktører sig herved at opfordre repræsentanter for det ærede styre til imorgen lørdag den 6te september at deltage i et møde med os og repræsentanter for den norske provinsboghandlerforenings styre og for Kristiania Boghandlerforenings styre.

Mødet finder sted kl. 12 i Aftenpostens redaktionslokale paa redaktør Diesens kontor.

Tilsvarende skrivelse er sendt de to andre institutioner.

Ærbødigst

Thorstein Diesell

Rolf Thommesen
Thorvald Sævi
Thorgeir Rognes

Frøis Frøisland.

Torvald Aksrud.
Olaf Gjølme

Aftenposten, Kristiania 1924.09.05. *Forliksmøtet*²⁹⁶

Dagen etter kunne Tidens Tegn meddele at bokhandlerstriden nå var slutt:

Bokhandlerstriden slut

²⁹⁶ Aftenposten, Kristiania 5. september 1924.09.05. *Forliksmøtet*.

Arbeidet for det norske Gyldendal

I anledning av arbeidet med at faa Gyldendalske Bokhandel over paa norske hænder er der mellem Norsk Provinsbokhandlerforening og Kristiania Bokhandlerforening paa den ene side og Gyldendalske paa den anden sluttet en overenskomst hvorvid den saakaldte "bokhandlerstrid" bringes til opphør.²⁹⁷

Meddelesen om, at bokhandlerstriden er slut, er det al grund til at hilse med glæde. Det vil sikkert lette arbeidet for, at Gyldendal helt kan gaa over på norske hender.²⁹⁸

Hvem Harald Grieg hadde mest respekt for, var hans kollega Francis Bull. Dette kommer frem i første del av *En forleggers erindringer (Hjem til Norge)* som kom ut fire år etter andre verdenskrig i 1949 og er tilegnet: "*Francis Bull, min venn og våbenfelle*".²⁹⁹

Hvem de sammen hadde trukket våpen mot, fremgår ikke. Det danske Gyldendal-forlaget var det iallfall ikke hevder Harald L. Tvetervås.³⁰⁰ Francis Bull var en av de Harald Grieg ofte forhørte seg med når det kom til å legge strategier og planer. Det kan tenkes at de to fikk det som de ville da bokhandlerstriden ble lagt død 6. september 1924.

²⁹⁷ Tidens Tegn 6. september 1924. *Bokhandlerstriden slut.*

²⁹⁸ Tidens Tegn 6. september 1924. *Bokhandlerstriden slut.*

²⁹⁹ Grieg, Harald. *Hjem til Norge. En forleggers erindringer.* S. 807

³⁰⁰ Tvetervås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900.* S. 172.

KAPITTEL 5.

HJEMKJØPET AV 1924

FORHANDLINGSPARTENE

Da bokhandlerstriden ble lagt død, begynte arbeidet for Gyldendals norske direksjon å forhandle om de norske forfatterne. De forhandlende partene var fra Kristiania-avdelingen representert ved; Harald Grieg, Francis Hagerup Bull og Christian Kønig. På motsatt side av bordet fant man Gyldendals hovedstyre, bestående av; forlagssjef Frederik Hegel d.y, Georg Brandes, Edvard Brandes, Gustav Philipsen og Johannes Werner.

Forhandlingene i Klareboderne

Noe av årsaken for at det kom til forhandlinger, skyldtes trolig Frederik Hegels antagelse om at en videre strid med *Den Norske Bokhandlerforening*, ville føre til mer skade enn nytte. Målet med forhandlingene med utgangspunkt for representantene i Kristiania-avdelingen; Harald Grieg, Francis Bull og Christian Kønig, var som de hadde vedtatt: Å gjøre alt i sin makt for å få på plass den norske aksjekapitalen, som måtte til for å overta forfatterrettighetene til de norske forfatterne, samt lokalene i hovedstaden, som tilhørte Gyldendal.³⁰¹

Johan Werner fremmet kravet for hvordan gildet skulle betales: ” *Mine herrer, jeg kender kun én Form for Betaling – cash kontant!*”³⁰² Ikke var det noen liten pengesum som måtte anskaffes heller; kroner 2 100 000. I 2018 hvis kroneverdi der inflasjon fra 1924 til 2018, tilsvarer det kroner 51 340 800.³⁰³ Kroner 1 200 000 skulle betales kontant innen 1.1.1925. Den resterende summen skulle betales med kroner 90 000 i årlige avdrag. Dette var mye

³⁰¹ Ringdal, Johan Nils. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 67.

³⁰² Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 287.

³⁰³ Smarte penger. Artikkel (sist oppdatert 11.01.2019) <https://www.smartepenger.no/div/777-inflasjonsstatistikk> (dig)

penger tilbake i 1924. William Nygaard oppfattet dette som en svært høy pris. Hvordan skulle finansieringen gjennomføres?³⁰⁴

Truslene fra bokhandlerne om boikott kan ha virket avskrekkende på forlagsledelsen. Peter Egge og Johan Bojer fikk i oppgave fra Harald Grieg å presse frem et salg før stillingen i Norge ble uholdbar. Peter Egge skrev så til sin forlagssjef:

*Jo, det er netop det de gjør og vil komme til at gjøre til Striden er vundet. Det er gaat – som sagt – Nationalisme i Striden. Og det står kraftige og vægtige Fanatikere bak.*³⁰⁵

Hvorvidt denne taktikken fungerte på forhandlingene forblir noe uviss.³⁰⁶ Hva som er klart er at det ble forhandlinger.

Det kan virke som om prisen på kroner 2 100 000, etter hvert som året gikk, var noe forhandlingsbar. Siden det ble vedtatt ved et nytt krisemøte den 29. desember 1924, at kjøpesummen skulle kuttes med kroner 100 000. Det vil si at totalsummen gikk fra kroner 2 100 000, til kroner 2 000 000. Kjøpesummen ble redusert fra kroner 1 200 000, til kroner 1 100 000.³⁰⁷ Sannsynligvis ble dette vedtatt på bakgrunn av at det gikk sakte med aksjetegningen.

PROSESSEN MED Å FÅ DE NORSKE FORFATTERNE HJEM TIL NORGE

1924 – et tøft økonomisk og politisk år

Økonomisk og politisk sett var ikke året 1924 den beste tiden for aksjetegning. Norge slet på flere fronter etter første verdenskrigs oppgangstider. En nasjonal og europeisk bankkrise oppsto i 1920, drevet i stor grad av spekulasjon og tilbakegang i industrien. Fra den spekulative siden spekulerte *Finmarkens Handelsbank* i rubelhandel. Avbrekket med handelssamarbeidet med Russland og dårlig fiske gjorde at banken kom i vanskeligheter. Det samme gjorde *Søndenlanske Handelsbank* i Kristiansand på grunn av for store investeringer i dets lokale nikkelfabriker, som ikke gjorde det så skarpt etter krigen, som følge av lavere

³⁰⁴ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 287.

³⁰⁵ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. (dig) S. 289.

³⁰⁶ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. (dig) S. 289.

³⁰⁷ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. (dig) S. 290, 291.

etterspørsel av nikkel. Et fellestrekk ved bankkrisen var at de fleste bankene i stor grad slet med kassekreditten. Norges Bank og andre store norske banker støttet bankene til liten nytte.³⁰⁸

1921 var heller ikke av den lette sorten. Flere banker ble rekonstruert. Stortinget bevilget også 15 millioner kroner til banker som slet, uten stor positiv virkning. Neste år ble enda 25 millioner kroner innvilget fra Stortinget. Heller ikke denne gangen oppnådde man et ønskelig resultat. Samme år i Danmark gikk en av landets største banker, *Landsmandsbanken* i oppløsning. Dermed kom *Sentralbanken* også i vanskeligheter, til tross for at det ble bevilget enda 50 millioner kroner fra Den norske bank, Staten, privatbanker og privatpersoner. Året etter gikk derfor *Sentralbanken* under.

En rekke sparebanker, pluss vanlige banker fulgte etter og måtte lukke dørene.³⁰⁹ En løsning som ble innført i 1922, var en *administrasjonsordning* for bankene som hadde gått overende, som gjorde det mulig å tilføre ny kapital. Staten stilte også innskuddsgaranti. 30 banker hadde gått under innen denne tid og 22 banker til ba om å komme under denne ordningen det første året.³¹⁰ Bankkrisen førte til at det ble innført nye banklover i 1924 der forretningsbankene ble underlagt offentlig kontroll, *Sparebankloven* ble avløst av *Sparebankens sikringsfond* samt at man fikk nye lovbestemmelser.³¹¹

Hyppige streiker var vanlig. Fra oktober 1923 til mai 1924 foregikk Jernstreiken.³¹² En strid mellom fagforbundene på den ene siden og Norsk arbeidsgiverforening på den andre siden, førte til at arbeidsgiverne igangsatte full lockout.³¹³

³⁰⁸ Korgsvold, Rolf Bjørge. *Bank og finansiering*. Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag, 1964. S. 20, 21.

³⁰⁹ Korgsvold, Rolf Bjørge. *Bank og finansiering*. S. 21.

³¹⁰ Korgsvold, Rolf Bjørge. *Bank og finansiering*. S. 21

³¹¹ Korgsvold, Rolf Bjørge. *Bank og finansiering*. S. 20, 21 22.

³¹² Digitalmuseum. Artikkel. Publisert: 10.07.2017 <https://digitaltmuseum.no/021017030796/jernstreiken-1923-24-en-stor-menneskemengde-samlet-seg-utenfor-politistasjonen>(dig.)

³¹³ Kjeldstadli, Knut. Norgeshistorie (UiO) Artikkel (dig.) Publisert: 25.11.2015. Sist endret: 13.11. 2018. <https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/teknologi-og-okonomi/1608-fra-gatekamper-til-faste-forhandlinger.html>(dig.)

Aksjetegningen

Ustabilitet her hjemme betydde at Harald Grieg fikk en tøff jobb med innsankingen til det som skulle bli Gyldendals norske forlag.

Sentralbankene i Norge slet. Blant annet Kreditkassen avsto en søknad om lån fra Kristiania-avdelingen. Ingen av disse bankene var villige til å låne Kristiania-avdelingen pengene Gyldendal krevde. Trolig fordi at bankene slet med likviditeten på den ene siden og oppfattet antageligvis dette som et risikabelt og økonomisk ugunstig prosjekt.³¹⁴

Aksjetegningen var derfor sannsynlig helt avgjørende for om kapitalen til Hjemkjøpet på kroner 1 200 000 kom i land. Skjedde ikke dette ville Hjemkjøpet ikke bli mulig å gjennomføre.³¹⁵

Til tross for motstand viste Harald Grieg og kristiania-avdelingen standhaftighet og tålmodighet i arbeidet gjennom hele året, noe som gjorde tanken om: *norske bøker på norsk forlag* som William Nygaard så kjent sa, mulig.³¹⁶

De siste aksjene ble tegnet formiddagen 30. Desember, like før fristen gikk ut. 414 uraksjonærer hadde tegnet seg. Det finnes enighet om det var et innslag av lærere, lærerinner, kunstnere, åndsarbeidere og andre kulturelt interesserte yrkesgrupper som stile som majoriteten av aksjonærene. Større private aksjonærer ser ut til å ha unnlatt å investere i et slikt prosjekt. Det virker sannsynlig at kapitalen også satt tettere mot brystet enn i oppgangstider.³¹⁷ Nordahl Grieg skrev i Tidens Tegn at pengeinnsamlingen var et symbol: ”*en tverrsosial folkebevegelse.*”³¹⁸

³¹⁴ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 289.

³¹⁵ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 176.

³¹⁶ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. (dig) S. 28.

³¹⁷ Aftenposten. 27.11.1924.

³¹⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 66.

Den private kampanjen

Hvor skulle aksjekapitalen komme fra? Harald Grieg mente i utgangspunktet at en privat kampanje med fokus på forlag, forfattere, foreninger, selskaper og høyt ansatte borgere i Norge, skulle være utgangspunktet for vervekampanjen. Første prioriteringen var å få på plass et knippe større aksjonærer. Valget falt på Knut Hamsun og Christian Michelsen. Hamsun var en ledende norsk forfatter på Gyldendal, mens Michelsen var bedre kjent for sine bedrifter i 1905. Disse personlighetene sto sterkt i den offentlige opinion og var kanskje et forsøk fra Harald Grieg sin side for å få kampanjen til å fremstå som et nasjonalt prosjekt. Christian Kønig hadde gode forbindelser med Knut Hamsun og fikk i oppgave å ta kontakt med ham. Ola Thommesen var en gammel venn av Christian Michelsen og tok dermed på seg det oppdraget.³¹⁹

Til tross for at Knut Hamsun ikke foretrakk at Gyldendal ble norsk, var han ikke vond å be. Kroner 200 000 ble tegnet i aksjer. En meget stor sum for 1924 å være. I Bergen derimot gikk det ikke like godt. Ola Thommesen ble invitert av Norges tidligere statsminister Christian Michelsen til sitt hjem på Gamlehaugen. Det skal ha vært et godt lag. Da spørsmålet om Christian Michelsen kunne tenke seg å tegne seg opp, ble svaret kontant nei. Det kan ha hatt en sammenheng med at beløpet det var snakk om, ble oppfattet for å være for stort. Noe videre forsøk på å overtale Christian Michelsen fra Ola Thommesen sin side ser ut til å ha uteblitt.³²⁰

Personlig tok Harald Grieg initiativ til å oppsøke alt av bekjenskaper fra sin fødeby, Bergen. Han hadde en stor omgangskrets. Hva mine kilder nevner, virker fremstøtet til å ha hatt liten oppslutting i form av nye tegninger. Hroar Olsen, Francis Bull og Hagerup Bull på den andre siden av kongeriket vandret fra kontor til kontor i Kristiania. Der fikk man tilslag med noen tegninger uten at det fylte behovet for kapital.³²¹

Harald Grieg fortsatte der Ola Thommesen slapp. Denne gang var han tilbake i Bergen. Formålet var igjen å besøke Christian Michelsen. Den meget velstående Christian Michelsen var absolutt ikke villig til å investere i Gyldendal – Hvis ikke Gyldendal fysisk ble flyttet til

³¹⁹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 176, 177.

³²⁰ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 178.

³²¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 178.

Bergen. Man må tenke på at Bergen på dette tidspunktet var en av Norges ledende forlagsbyer med forlag som Steenske, samtidig som mange pengesterke og innflytelsesrike borgere bodde i Bergen. Forståelig nok kunne ikke Harald Grieg garantere dette og investeringen fra Michelsen uteble. Den daværende kjente statsministeren og skipsrederen Johan Ludwig Mowinckel tegnet seg for en mindre sum som *reder*. Stor symbolsk verdi hadde nok likevel denne signaturen.³²²

Noe bedre gikk det med borgerskapet i Kristiania. Enda en reddende hånd kom fra Johan Bojer, Gyldendal profilen. Han var villig til å tegne seg for kroner 50 000, en fjerdedel av Hamsuns bidrag. Jacob Dreyer og Johan H. Andresen valgte også å bli hovedaksjonærer. Johan H. Andresen, eieren av Tidemann Tobakksfabrikk tegnet seg for kroner 20 000 - I følge Francis Bull en skuffelse.³²³

Syrlig rapporterte William Nygaard til sin eldste datter Constance:

*Nu er ogsaa Ellens ven Johan Andresen blit interessert i forlag (om end ikke i literatur), idet han er gaat ind i Gyldendals direktion.*³²⁴

Antallet av småaksjonærer var betydelig. De tegnet seg ofte for én aksje. Dvs. Kroner 1 000.

Bokhandleren Harald Lyche i Drammen kjøpte fem aksjer. Bokhandlerne ellers glimtet til Harald Grieg og Co's skuffelse ofte med sitt fravær.³²⁵

Aksjetegningen gikk tregt. I enden av oktober hadde kroner 100 000 kommet inn i tillegg til kroner 500 000 som alt var samlet inn. Totalt var kroner 600 000 av kroner 1 200 000 samlet inn. Med to måneder igjen gjensto det å tegne halve beløpet. Tiden var på veg til å renne ut. Hagerup Bull, Hroar Olsen og Ola Thommesen hadde mistet noe av motivasjonen. Francis Bull og Harald Grieg var fremdeles bestemt opptatt av å nå målet.³²⁶

³²² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 67, 68.

³²³ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 289.

³²⁴ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 289.

³²⁵ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 68.

³²⁶ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 178.

Interessant nok poengterte William Nygaard bruddvis i et annet brev til sin datter, en dag i november om den forestående bokhøsten for Aschehoug og hans bekymringer rundt Kristiania-avdelingens aksjetegning:

Det er jo næsten ikke konkurrence at tale om fra nogen kant iaar. Gaar det ikke nu heller – og det er ingenlunde sikkert at det gaar – blir det en national fadæse, som vil skaffe danskene et "billig grin" – og det under jeg dem ikke – nu. for offentlig kan eller vil jeg ikke si det. som er skrøpelig nok i sig selv.³²⁷

Harald Grieg forsto antageligvis at noe måtte gjøres og. 7. November kunne man lese at:

Den dag Gyldendalske Bokhandel kommer over paa norske hænder, vil det føles som en national vinding for vort land. Nu er muligheten tilstede, og med tanke paa hvad Gyldendal har betydd og i fremtiden kan og bør bety, vil undertegnede paa det varmeste anbefale almenheten at gi denne sak sin støtte.³²⁸

Aksjetegningen tok seg opp etter dette. Denne artikkelen markerte begynnelsen for den offentlige kampanjen.

³²⁷ Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 290.

³²⁸ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 178.

DEN OFFENTLIGE KAMPANJEN

Overenskomst.

Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag sælger sine aktier i A/S, Gyldendalske Boghandel, Kristiania, til en sammenslutning av norske aktionærer repræsenteret ved de herrer Francis Bull, E. Hagerup Bull, Harald Grieg, Hroar Olsen og O. Thommesen paa følgende betingelser I

1. Sælgeren overdrager aktierne i det norske aktieselskap for en kjøpesum av n.Kr. 1.200.000,00 fordelt paa 1.200 aktier á Kr. 1.000,- (pari kurs) at betale med en halvpart den 2. januar 1925 og den anden halvpart 1. april s.a.
2. I tillegg hertil har sælgeren betinget sig, at det norske aktieselskap skal betale 900.000 n.Kr. som blir at avgjøre ved at selskapet utsteder laanebevis for tilsvarende beløp. Til avdrag og forrentning utredes aktieselskapet aarlig 90.000 n.Kr., av hvilken sum der først dekkes renter utregnet efter Norges Banks diskontosats, medens resten gaar til avdrag paa gjelden. Det er en forutsetning, at det hele beløp skal være tilbakebetalt inden 20 aar.
3. Utbyttet for 1924, hvilket aars regnskap oppgjøres overensstemmende med tidligere befulgte regler, tilfalder de gamle aktionærer, saaledes at driften fra 1/1.1925 sker for de nyinteressertes regning.
4. Første rate paa det under no. 2 nevnte gjeldsbevis betales 1. april 1926. Renten av denne gjeld løper fra 1/1.1925.
5. De utgifter, som maatte paaløpe ved utbydelsen og overgangen av de solgte aktier vedrører de nyinteresserte aktionærer og debiteres derfor selskapet i 1925.
6. Sælgeren avgir overfor Centralbanken for Norge erklæring om, at han for sin under no. 2 nevnte gjeldsfordring staar tilbake for den i Centralbanken bevilgede kassekredit paa Kr. 600.000,00.
7. Det i overenskomst av januar 1923 omtalte kontokursant-mellensværende til et beløp av ca. 110.000,00 d.Kr. oppgjøres pr. 31. de-

Overenskomst. Aktiebrev³²⁹

³²⁹ Overenskomst. (Kjøpekontrakt, aksjebrev.) 24.09.1924.

ember 1924 i norske kroner og saaledes, at kursdifferencen falder med halvparten paa det danske selskab og den anden halvpart paa Gyldendalske Bokhandel, Kristiania.

Saldoen henstaar indtil videre som løpende kredit mot den bankrente plus provision som sælgeren svarer sin bank,

8. Det mellemløpende, som skrives sig fra varesalget mellem selskaberne i det forløbne aar, samt andre regnskapsmæssige mellemløpende opgjøres til sommeren som vanlig efter kurs pr. 31/12.1924, saaledes at betaling da sker uanset kursen paa betalingsdagen.

9. Sælgerens aktier beror i Centralbanken for Norge i separat box og stilles til kjøperens disposition, naar betaling er erlagt.

10. Sælgeren betinger sig, at det norske aktieselskab skal tilsvare - som ekvivalent for tilsvarende utbytte - 6% rente av den del av kjøpesummen, n.Kr. 600.000,00 som først betales 1. april 1925.

11. I overdragelsen medfølger de det danske selskab nu tilhørende norske forfatter-rettigheter, medens det norske aktieselskab paa sin side overtar den fremtidige u

pension og Irskan Clara Tschu
Med kontrakterne for d
kjøperne bekjendte.

Utfærdiget in duplo.

O s l o
For de no
A/S
GYLDENDAL
A

Francis Bull
forstikning A.

Nr. 22222	Kr. 1000,00
	
AKTIEBREV	
I	
AKTIESELSKAPET	
GYLDENDAL NORSK FORLAG	
<i>Da, som i kvittering for kjøp av Aktier i Aktieselskapet Gyldendal Norsk Forlag med</i>	
har betalt i alle i Aarrenter Aktier i Gyldendal Norsk Forlag med	
ET TUSEN KRONER	
<small>en skal ikke alle andre som ved lovlig transport blir overført til den eksisterende eller i de utgitte og underskrevne de kjøperne som selskapets love til enhver tid fastsettes.</small>	
<small>Selskapet er innrettet i Oslo den 25. september 1921. Det formaal er at drive forlagsvirksomhet eller annen bokhandels virksomhet.</small>	
<small>Vedkjøperen § 5 inneholder bestemmelser om at aktier ikke kan overdrages til andre end medlemmer. Derhos kan styret sette en godkjende aktieoverdragelse til nogen som indtaks, for en visselig del av interessent i eller kan antas at være avhengig av nogen med selskapet knyttede forening.</small>	
Oslo, den 24. september 1921.	
FOR STYRET I	
AKTIESELSKAPET GYLDENDAL NORSK FORLAG	
<i>Francis Bull forstikning</i>	

Overenskomst. Aktiebrev³³⁰

³³⁰ Overenskomst. (Kjøpekontrakt, aksjebrev.) 24.09.1924.

På foregående side kunne man lese at: ”*Aktier a 1000 kr, kan tegnes ...*”³³¹ Dette var første ledd i den offentlige aksjetegningskampanjen.

Jeg hevder det var av avgjørende viktighet at kampanjen endret art fra å være privat til å bli offentlig. Halvparten av summen hadde blitt tegnet. Fra 7. november 1924 frem til 30. Desember 1924, der den restendrende summen på kroner 600 000 ble tegnet. Arbeidet med å få inn denne kapitalen kan tenkes må ha vært meget slitsom og tidkrevende. De siste aksjene ble tegnet formiddagen 30. Desember, ikke lenge for fristen gikk ut. 414 *uraskjonærer* alt i alt hadde som sagt tegnet seg.³³²

31. desember 1924 rundt middagstiden, sendte Grieg trolig sliten, stolt, lettet og som han selv sa, en svært lykkelig mann, et telegram til København:

*Meddeler pressen at aktiekapitalen paa 1 200 000 nu er fuldtegnet og at overtagelsen dermed er i orden.*³³³

Hjemkjøpet var fullbyrdet.

Avisdebatten

Hvordan mediene førte den offentlige avisdebatten vises nedenfor. Den er representert ved primært riksdekkende og i noen tilfeller lokale aviser. Ofte vises det interesse for hvor mye av aksjekapitalen som er tegnet. Andre artikler går mer politisk til verks og er direkte en del av opinionens arbeid mot å få Gyldendal til å bli norsk. Motivene er ofte nasjonalistiske og man fremstiller forfatterne i stor grad som nasjonale klenodier. Avisene ser ut til å fokusere på det nasjonale spørsmål i den offentlige debatt, samtidig som de også viser interesse for den økonomiske siden og fremdriften ved et hjemkjøp. Dette tyder på at begge spørsmålene om nasjonalisme og økonomi var sammenvevd, ofte i en samlet argumentasjonsrekke.

Av de mer fremtredende avisene finner vi Tidens Tegn og dets kjente overskrift:

³³¹ Tveterås, Harald. L. *Den norske bokhandels historie: Norsk bokbransje etter 1900*. S. 177.

³³² Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 66.

³³³ Grieg, Harald. *Hjem til Norge*. S 269.

*Nu maa Gyldendal bli norsk.*³³⁴

Artikkelen var skrevet av Harald Griegs bror, Nordahl Grieg.

Arbeiderbladet skrev den 27. august om fremdriften i forhandlingene mellom Gyldendal og den norske direksjon:

Gyldendal på norske hender.

De danske døre går med på salg – aktieinnbydelse utsendes i disse dager.

Er bokhandlerstriden ute av verden?

*De forhandlinger som har vært gjort mellem Gyldendal i Kjøbenhavn og det norske styre har nu resultert i at Gyldendal erklært sig villig til å selge det norske forlag så det kan bli et helt norsk foretagende.*³³⁵

Samme overskrift hadde Aftenposten den 13. November, enn med et mye mer tydelig nasjonalistisk preg, hadde denne artikkelen. Legg merke til at Aftenposten aktivt oppfordrer sine lesere til å tegne aksjer, for at oppkjøpet skal lykkes.

Gyldendal paa norske hænder.

*Vi minder om den store sak, som nylig blev lagt frem til løsning – A/s Gyldendalske Bokhandel, Kristiania, paa norske hænder – vore klassikere hjem! Vi retter en opfordring til alle, som dertil har anledning, om at bidra sit til at naa dette maal, til at bringe denne nasjonalsak i havn. At tanken her hjemme omfattes med interesse og levende sympati, er en selvfølge – naar den ogsaa i Danmark har fundet forstaaelse, som det fremgik av den danske presseuttalelse, vi forleden gjengav, da finder man heri det beste bevis paa, hvilken æressak det er for os at realisere tanken. Sørg for det ved overtagelse av aktier!*³³⁶

³³⁴ *Nu maa Gyldendal bli norsk.* Tidens Tegn 8.11.1924.

³³⁵ *Gyldendal på norske hender.* Arbeiderbladet 27.08.1924.

³³⁶ *Gyldendal paa norske hænder.* Aftenposten 13.11.1924.

Kanskje den mest tydelige artikkelen for et norsk Gyldendal ble trykt i Tidens Tegn, 7. november. Viktige utdrag fra artikkelen er gjengitt nedenfor:

Nu maa Gyldendal bli norsk.

Der utsendes idag offentlig indbydelse til tegning av den fornødne Kapital.

Foretagendet vil bli en sikker og lønnende forretning. – man regner med 7 a 8 prosent aarlig til aktionærene.

De norske styremedlemmer i A/S Gyldendalske Bokhandel, Kristiania har utsendt offentlig indbydelse til overtagelse av de danske interesser.

Med hensyn til den rent forretningsmessige side av saken mener inbyderne at foretagendet vil bli helt ut rentabelt. Som fremtidig aarlig overskud mener man at kunne regne med 180-200,000 kroner. Hvilket utgjør 8 a 9 procent av den samlede kapital, 2,2 millioner.

Den store nationale betydning som ligger i at vor litteraturs første navne herefter helt og holdent kommer til et norsk forlag indeer sikkerlig de aller fleste. Imidlertid maa man ikke glemme sakens materielle side. Det nye selskap kommer nemlig til at overta betydelige økonomiske verdier.³³⁷

Avisene var i stor grad også veldig interessert i fremdriften av kapitalinnsamlingen:

Hjemkjøpet av Gyldendal. 800 00 kr. tegnet.³³⁸

To trediedele av det beløp som skal til for at bringe saken i orden er dermed sikret. Nu gjælder det at resten tegnes hurtig.³³⁹

³³⁷ *Nu maa Gyldendal bli norsk* Tidens Tegn. 7.11.1924.

³³⁸ *Hjemkjøpet av Gyldendal. 800 00 kr. tegnet.* Morgenbladet. 25.11.1924.

³³⁹ *Hjemkjøpet av Gyldendal. 800 00 kr. tegnet.* Morgenbladet 25.11.1924.

Den norske forfatteren Peter Egge på Gyldendal, var også svært opptatt av Hjemkjøpet. 27. november kunne man lese:

Hjemkjøpet av Gyldendal. Av Peter Egge. ³⁴⁰

*Nu staar der firen hundre tusen kroner igjen.” ”Kunstnere, lærere og lærerinder og andre aandsarbeidere ber om én aktie og ber om umskyldning for, at de ikke har rand til mere.” ”Men saa er forretningen til gjengjæld skirere.” ”Sist en nasjonal sak, som vi nå maa løse. Vi kan ikke være bekjent av andet – ikke overfor os selv og ikke overfor Danmark heller.”*³⁴¹

10. desember skrev Frøis Frøisland følgende i Aftenposten:

Nu seiler jeg – og vender mit ansikt mot Norge ³⁴²

Dette er kanskje den største norsk-nasjonale sak, som for tiden foreligger til løsning. Der trenges endnu 250 interesserte til. ³⁴³

En million tegnet i det norske Gyldendal. 5/6 av aktiekapitalen sikret. ³⁴⁴

Nu ser det heldigvis ut til at der er kommet virkelig fart i aktietegningen til Hjemkjøp av det norske Gyldendal. Arbeidskomiteen kunde allerede igaar sende ut melding om at millionen "ar naadd. Nu står der med andre ord bare knappe 200,000 kroner igjen for å få saken i orden. Der er ingen tvil om at ogsaa dette beløp kan skaffes tilveie. Men det må tegnes hurtig. I denne uke maa det ske. Haandgivelsesfristen utløper riktignok først med aarets utgang, men folk tegner nu engang ikke aktier i julen. ³⁴⁵

³⁴⁰ Egge, Peter. *Hjemkjøpet av Gyldendal*. Aftenposten 27.11.1924.

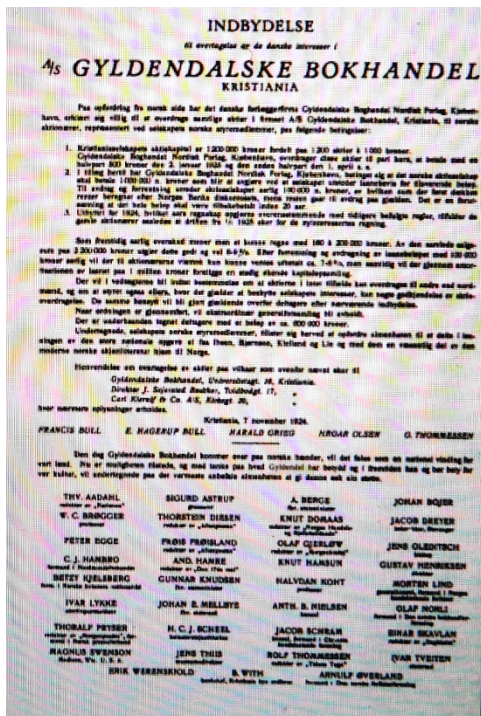
³⁴¹ Egge, Peter. *Hjemkjøpet av Gyldendal*. Aftenposten 27.11.1924.

³⁴² Frøisland, Frøis. *Nu seiler jeg – og vender mit ansikt mot Norge*. Aftenposten. 10.12.1924.

³⁴³ Frøisland, Frøis. *Nu seiler jeg – og vender mit ansikt mot Norge*. Aftenposten. 10.12.1924.

³⁴⁴ *En million tegnet i det norske Gyldendal. 5/6 av aktiekapitalen sikret*. Nationen 16.12.1924.

³⁴⁵ *En million tegnet i det norske Gyldendal. 5/6 av aktiekapitalen sikret*. Nationen 16.12.1924.

346

Store navn som Peter Egge, C. J. Hambro, Gunnar Knutsen, Frøis Frøland, A. Berge, Knut Hamsun, Halvdan Koht, Rolf Thommessen, Johan Bojer, Olav Norli og Arnulf Øverland for å nevne noen, fant man i Gyldendalske Bokhandels innbydelse.

Norske og danske reaksjoner

Fra hva som finnes i mine kilder, finnes det lite med danske reaksjoner. I Norge derimot er det skrevet noen artikler fra norsk presse som vist nedenfor. Frederik Hegel ønsket i midlertid lykkelig til med det nye forlaget, som det fremkommer i; *Festskrift til Harald Grieg. Ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk Forlag*.³⁴⁷

³⁴⁶) (OPPROPSLAPP MED STØTTE AV NESTEN ALLE INNENFOR LITTERATURSVÆREN I NORGE) INBYDELSE Til overtagelse av de danske interesser i A/S GYLDENDALSKE BOKHANDEL KRISTIANIA. 1924, dato uvisst.

³⁴⁷ Festskrift til Harald Grieg. Ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk Forlag. 1950: Gyldendal, Oslo. S. 57

HJEM TIL NORGE

2. Januar 1925. Oslo Aftenavis: *Hjem til Norge*³⁴⁸

Ovenfor ser vi en karikatur i Oslo Aftenavis der Harald Grieg egenhendig bærer *de fire store* forfatterne hjem. Tittelen på verket heter: *Hjem til Norge* og er tegnet av Jens R. Nilsen.³⁴⁹

Tittelen er også antageligvis opphavet til inspirasjonen til tittelvalget Harald Grieg benyttet på sin egen bok fra 1949.³⁵⁰ Jon Haarberg kommenterer at:

Jens R. Nilssen tegnet i januar 1925 forlagsdirektør Harald Grieg med floss og kalosjer, bærende på de fire store, to under hver arm. Skjønt "store"? Tegneren har intuitivt tatt poenget: Storheten kommer i og med forlagsdirektørens person. De gamle

³⁴⁸ Nilsen, Jens R. *Hjem til Norge*. Oslo Aftenavis. 02.01.1925.

³⁴⁹ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 66.

³⁵⁰ Grieg, Harald. *Hjem til Norge. Et kapittel av en forleggers erindringer*. Oslo: Gyldendal. 1949. S. 69.

*diktere ruver ikke mer enn knapt skolemodne smågutter. Grieg fremstilles som dramaets hovedperson, de fire dikterne som rekvisitter.*³⁵¹

En betraktning jeg er enig i. På den andre siden kan det logistisk bli vanskelig å bære disse forfatterne på noen annen fornuftig måte. Husk også å legg merke til klesvalget til Harald Grieg. Man får tydelige assosiasjoner til overklassen. Svetten i Griegs panne kan komme fra tyngden det er å bære disse forfatterne, eller bakrusen dagen derpå etter feiringen som trolig fant sted etter at Hjemkjøpet ble gjennomført denne nyttårsaften i 1924.

Et nytt norsk forlag

William Nygaards idé om norske bøker på norsk forlag ble 31. Desember 1924 til virkelighet. Om det var hans fortjeneste gjennom opinionen han hadde reist, forblir en påstand Erik Rudeng har. Han var en viktig pådriver direkte og indirekte for at et Hjemkjøp ble noe av, selv om det ikke ble han som kjøpte hjem de norske forfatterne.³⁵² Harald Grieg og kristiania-avdelingen hadde endelig fått sitt eget forlag. En ny norsk utfordrer til Aschehoug var kommet på banen.

Gyldendal fikk som følge av å bli et norsk forlag, medlemskap i *Forleggerforeningen* og *Den norske Bokhandlerforening*. Kriteriet om å måtte være et norsk forlag var innfridd. Harald Grieg kom med i styret til *Forleggerforeningen*. William Nygaard var imidlertid tilbake som formann etter flere års fravær.³⁵³

Utdrag fra artikkelen:

IDAG BLEV GYLDENDAL NORSK.

Kl. 12 var kapitalen 1.2 million fuldteget.

³⁵¹ Haarberg, Jon Nei, *vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen*. S. 89.

³⁵² Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. S. 291.

³⁵³ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. S. 68, 69.

”Gyldendal” blir antagelig bevaret i det nye firmasyn.

Idag blev Gyldendal norsk. Igaaraften stod bare 26.000 kroner tilbage, og som ventelig var disse tegnet i løpet av formiddagen.

Da vi ringte klokken 12 til direktør Grieg, kunde han meddele os, at han i det øieblik holdt den avgjørende aktietegning i sin haand, og allerede klokken 1 kunde det norske styre telegrafere til Kjøbenhavn at beløpet var fuldttegnet og at saken dermed var i orden.

Det betyr en nytaarsgave av rang til det norske folk.

Det vedtegne pris var 2.200.000 norske kroner, hvorav skuldes 1.200.000 kroner skaffes kontant, mens resten skulde betales i aarlige avdrag, ventet i løpet av tyve aar.³⁵⁴

Den 2. Januar 1925 var Aftenposten ute med overskriften: ***Gyldendal blev norsk nytaarsaften.*** Under overskriften var det en karikatur av de norske forfatterne, seilende inn i Oslofjorden, hjem til Norge. Aftenposten hadde også tatt seg tid til å skrive kort om Harald Grieg, Frederik Hegel og Christian Kønig.

Hva skal navnet være? *Gyldendal Norsk Forlag*

Blant annet Oslo aftenavis skrev om Norske Gyldendals generalforsamling og det forestående navnebyttet:

DEN FØRSTE GENERALFORSAMLING I DET NORSKE GYLDENDAL.

Etter en livlig debatt blev forlaget navn: Gyldendal, norsk forlag.

Allerede avergangsaaet bragte overskud.

³⁵⁴ *Idag blev Gyldendal norsk. Oslo Aftenavis. 31.12.1924.*

*Ifomiddag holdtes den første generalforsamling i Gyldendal, efter at forlaget er blit norsk.*³⁵⁵

Tidens Tegn var også ute med denne overskriften:

Generalforsamlingen i Gyldendalske forlag vedtar med overvældende majoritet at beholde Gyldendal i firmanavnet.³⁵⁶

Hva skjedde siden?

Gyldendal Bygde seg opp videre som det ledende forlag. Bjørnsons Samlede verker gjorde det godt. Forlaget hadde også suksess med *de fire store*, selv om Jon Haarberg har bevist at dette uttrykket først kom ordentlig i bruk rundt 1950.³⁵⁷ Forlagets gjeld ble raskt redusert. Harald Grieg befestet sin posisjon til å bli Norges viktigste forlegger i de neste tiår, mens William Nygaard fikk en noe mer tilbaketrukket rolle, noe som sannsynligvis skyldtes hans svekkede helse.³⁵⁸ Heldigvis hadde han ikke de samme forpliktelser når det kom til ulike verv og fra 1925 igjen fått en friere rolle. Aschehoug derimot hadde oppnådd en sterk posisjon i norsk forlagsliv både på forfatter og utgiversiden. Samme år omsatte forlaget for kr 3 000 000.³⁵⁹

³⁵⁵”DEN FØRSTE GENERALFORSAMLING I DET NORSKE GYLDENDAL.” Oslo Aftenavis. 05.07.1925.

³⁵⁶ *Generalforsamlingen i Gyldendalske forlag vedtar med overvældende majoritet at beholde Gyldendal i firmanavnet.* Tidens Tegn. Mandag, 06.06.1925.

³⁵⁷ Haarberg, Jon. *Nei, vi elsker ikke lenger Litteraturen og nasjonen.* S. 98.

³⁵⁸ Ringdal, Nils Johan. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995.* S. 65.

³⁵⁹ Tveterås, Harald L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år. Aschehoug 1872-1972.* S. 347, 348, 370.

KAPITTEL 6

KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg skrevet om hvordan fremveksten av den norske forlagsbransjen gikk fra å være avhengig av spesielt danske forlag og dansk bokbransje generelt, markert ved forfatterflukten med først Bjørnstjerne Bjørnson, etterfulgt av Hendrik Ibsen, Jonas Lie og Alexander Kielland og importen av danske bøker. Målet for norsk litteraturbransje var å bli mer og mer selvstendig og egenrådig. Dette ble markert av stadig sterkere organisering innen foreninger, hvor avhengighetsforholdet til Danmark ble avsluttet i 1924 med Hjemkjøpet av de norske forfatterne på Gyldendal. Her i Norge vokste det frem mot århundreskiftet større forlag som Aschehoug, Steenske, Cammermeyer og Cappelen hvor Aschehoug var det forlaget som mest aktivt konkurrerte med Gyldendal. Etter 1924 ble det nye Gyldendal Norsk Forlag, med sin opprinnelse i Gyldendals Kristiania-avdeling, også det toneangivende forlaget og fokuset fra Aschehoug ble dreid i retning av Gyldendal Norsk Forlag og dets fremtredende og dynamiske forlegger, Harald Grieg.

Hva var de viktigste årsakene til at Hjemkjøpet ble gjennomført?

Jeg oppfatter det slik at det var fire avgjørende årsaker til at Hjemkjøpet ble gjennomført, og disse er:

a) Profesjonaliseringen av norsk forlagsvirksomhet

Organiseringen av *Forfatterforeningen*, *Forleggerforeningen* og *Den norske Bokhandlerforening* bidro sterkt til at den norske forlagsbransjen i de viktigste ledd ble profesjonalisert. Dette var helt avgjørende, for å få en selvstendig bransje som evnet i større grad å stå på egne ben, uten å måtte lene seg sine danske kolleger.

b) William Nygaard og Aschehougs forsøk på å kjøpe rettighetene til det norske forfatterne på Gyldendal

En sterk pådriver med målet om å få de norske forfatterne på Gyldendal over på norske forlag, var William Nygaard. Den kontinuerlige dialogen med Gyldendals

forleggere, var en viktig årsak til at spørsmålet om at Gyldendal sine norske forfattere måtte bli norske, ble stilt og tidvis nådde den offentlige debatt. Aschehoug var den mest aktuelle kandidaten til å kjøpe disse rettighetene, på bakgrunn av deres tilgang til kapital, William Nygaards personlige nettverk og den rene størrelse av forlaget i norsk målestokk.

c) Den norske direksjonen, ledet av Harald Grieg sitt fremstøt mot Gyldendal om å kjøpe den norske delen av Gyldendal

Initiativet og fremstøtet mot forlagssjefen, Frederik Hegel d.y. fra Gyldendal sin norske direksjon var viktig fordi det åpnet opp for reelle samtaler mellom de to parter. Dialogen mellom de to partene var mer konstruktive enn samtalene William Nygaard hadde hatt med det danske forlaget. Så fruktbart var det at forhandlinger om å kjøpe rettighetene til de norske forfatterne kom på banen i 1923 hvor offisielle forhandlinger begynte i februar i 1924. Disse forhandlingene ledet til fullbyrdelsen av Hjemkjøpet av Gyldendals norske forfattere i desember samme år.

d) Bokhandlerstriden

De økende spenningene mellom Gyldendal og *Den norske Bokhandlerforening* i forkant av Bokhandlerstriden førte til en isfront mellom de to parter. Innføringen av Gyldendals salgssystem ble gjort på bakgrunn av deres to avslag om å bli medlem av *Den norske Bokhandlerforening*. Årsaken til avslaget lå i at forlaget var dansk og at utenlandske forlag ikke kunne få medlemskap i foreningen, til tross for at Gyldendal frontet seg selv som et norsk aksjeselskap, uten norsk aksjekapital. Da salgssystemet ble innført hvor Gyldendals norske direksjon hadde egne utslag, mot *Den norske Bokhandlerforenings* ønske, ble resultatet boikott av forlagets bøker. Denne boikotten ble begynnelsen på Bokhandlerstriden, som kom til å vare frem til 6. september 1924, markert ved forlikmøtet. Offentlig press, samt press fra *Den norske Bokhandlerforening*, *Forfatterforeningen* mfl. og debatt i norske medier fremskyndet prosessen med Kristiania-avdelingens arbeid for å bli et norsk forlag, avslutte Bokhandlerstriden, gjennomføre Hjemkjøpet og for å kunne bli medlem av *Den norske Bokhandlerforening*.

Hva var så den viktigste årsaken til at Hjemkjøpet fant sted i 1924? Jeg hevder at den viktigste årsaken til at Hjemkjøpet fant sted i 1924 er: **Innføringen av det nye salgssystemet.**

Med innføringen av det nye salgssystemet til Gyldendal, i Gyldendals norske direksjon på ordre fra Frederik Hegel d.y. førte dette direkte til en uholdbar posisjon for Kristiania-avdelingen. Den allerede skjøre posisjonen Gyldendal hadde i Norge etter deres to fremstøt for å bli en del av *Den norske Bokhandlerforening*, materialiserte seg ikke, noe som begrenset Gyldendals ønskende påvirkning i norsk bokbransje. I stedet for å bli et norsk forlag og rette seg etter *Den norske Bokhandlerforening*, ble det besluttet å innføre det nye salgssystemet, i et forsøk på å få monopol, som man hadde lyktes med i Danmark. Intensjonen var å skape en selvstendig salgskanal i Norge for Gyldendal og Kristiania-avdelingen.

Dette resulterte i at det ble full strid med *Den norske Bokhandlerforening*, der *Den norske Bokhandlerforening* medlemmer åpent boikottet Gyldendal sine bøker. Bokhandlerne rundt om kring i landet fjernet Gyldendals bøker fra sine bokhyller og det ble vanskelig å få tak i bøker generelt fra deres forfattere. Denne striden ble kalt Bokhandlerstriden. På grunn av denne boikotten så Harald Grieg og Kristiania avdelingen seg nødt til å utvikle systemet videre, noe som videre tilspisset fronten mellom de stridende parter. Innføringen av salgssystemet førte derfor direkte til Bokhandlerstriden. Posisjonen til Kristiania-avdelingen under Bokhandlerstriden viste seg å ikke være holdbar hverken politisk eller økonomisk.

Innen den hett debatterte avisdebatten oppsto det en splid blant litterære kretser, hvor om man var på Gyldendal eller *Den norske Bokhandlerforening* sin side. Dette igjen fikk Kristiania-avdelingen til å fremme et forslag til Frederik Hegel d.y. om å bli et selvstendig forlag. På den måten kunne Kristiania-avdelingen stå fritt. Ønsket var at det nye forlaget skulle bestå av Gyldendals sine norske forfattere. Jeg hevder dette kunne vært unngått fra sentrale hold, hvis Frederik Hegel d.y. ikke hadde insistert på å innføre hans salgssystem i Norge. Hadde ikke salgssystemet blitt innført, kunne man kommet utenom en Bokhandlerstrid. Kristiania-avdelingen følte seg antageligvis presset til å føre inn dette systemet fra sentrale hold på den ene siden og økonomisk fra den andre siden, da man var redd for å miste innflytelse i det norske bokmarkedet, ved å ikke være en del av *Den norske Bokhandlerforening*. Kristiania-avdelingen hadde søkt to ganger om å bli medlem av *Den norske Bokhandlerforening* i 1922, hvorav begge endte med avslag. Den eneste måten Gyldendal kunne bli helt norsk ville være å skille forlaget i to. Hjemkjøpet i 1924 oppnådde dette. Bokhandlerstriden fremskyndet dermed

prosessen for at Kristiania-avdelingen kunne bli et eget forlag, men det var Salgssystemet som ble den utløsende faktoren for at det ble et Hjemkjøp av Gyldendal i 1924.

Hvem vant mest på at de norske forfatterne på Gyldendal i 1924 ble helt norske av William Nygaard og Harald Grieg?

Mottoet og hjertesaken til William Nygaard om *Norske forfattere på norsk forlag*, ble fullbyrdet i 1924, da alle de norske forfatterne ble kjøpt hjem fra Gyldendal til Norge. Det forestående året ble selskapet hetende Gyldendal Norsk Forlag. Frem til Hjemkjøpet hadde Aschehoug posisjonert seg som det største forlaget i Norge. I tillegg hadde William Nygaard en svært sentral posisjon og innehadde viktige stillinger innen den norske forlagsbransjen. Selv om det ikke ble William Nygaard som til sist kjøpte hjem de norske forfatterne på Gyldendal, til tross for alle hans forsøk, vant hans visjon.

I 1905, 1910-12 og så sent som i 1923 prøvde William Nygaard å kjøpe rettighetene til de norske forfatterne på Gyldendal. Årsaken til at alle disse forsøkene strandet og det ikke ble noe Hjemkjøp, ligger delvis trolig i aktøren William Nygaard og hans kanskje manglende siste villighet til å strekke seg etter de forhandlede parts ønsker, til tross for at kapitalen var tilgjengelig, en luksus som Kristiania-avdelingen ikke kunne benytte. En annen faktor for at det ikke ble William Nygaard som kjøpte Gyldendal, var muligens et manglende offentlig press i media, som ikke fremkommer i kildene jeg har til rådighet.

Frykten til William Nygaard for at Aschehoug kunne få monopol, ble unngått da det heller ble den norske direksjonen i Gyldendal som endte opp som kjøperne. Nettopp at det ble den norske direksjonen som tok initiativet og fikk de norske forfatterne hjem, skapte en ny dynamikk i forlagsbransjen i form av Gyldendal Norsk Forlag, ledet av den unge energiske Harald Grieg. Nettopp denne nye konkurrenten til William Nygaard, kom til å drive Gyldendal Norsk Forlag frem til toppen av norsk forlagsbransje. Året 1924 ba på så mange utfordringer når det gjaldt å skaffe kapital grunnet bankkrisen og streikene i landet. At Kristiania-avdelingen klarte å gjennomføre Hjemkjøpet i løpet av 1924, viste hvilke kvaliteter som fantes ikke bare hos Harald Grieg, men hos hele direksjonen.

Harald Grieg kom til å bli den toneangivende forleggeren i norsk forlagsbransje de neste tiår, mens helsen til William Nygaard derimot var noe tilbakegående. Det betyr likevel ikke at

Aschehoug mistet sin sentrale posisjon i norsk forlagsverden. Forfattere som Sigrid Undset, Hans E. Kinck, Olav Duun og Johan Falkberget for å nevne noen hadde forlaget ervervet. Økonomisk sto Aschehoug særdeles godt. Dette betydde i praksis at etter 1924 hadde man i Norge to ganske jevnbyrdige forlag. Begge fikk en tydelig borgerlig-liberal profil på 1930-tallet, der forskjellen var at Harald Grieg personlig og Gyldendal Norsk Forlag generelt var mer kommersielt, ytringsfrihetsskridende og konkurranseorientert, mens William Nygaards Aschehoug heller oppfattet sin samfunnsoppgave i å formidle de forfattere som kom igjennom nåløyet, i et mer tradisjonelt syn. Ikke var det uten grunn at han ble kalt Sir William av Sigrid Undset, grunnet hans liberale viktorianske livssyn.

Noe av den økonomiske suksessoppskriften til Gyldendal Norsk Forlag, etter Hjemkjøpet lå i nytugivelser av *De fire stores* opplag, og i måten disse bøkene ble markedsført på. Man traff godt på ervervelsene av nye forfattere som også bidro til at den resterende gjelden til Gyldendal Norsk Forlag på kroner 1 100 000 ble betalt tilbake innen ni år.

Begge de to direktørene kan ses på som vinnere av Hjemkjøpet. Likevel vil jeg hevde at Harald Grieg var den som til slutt kom helt til topps, fordi han må ha vist en enestående evne til å ta en risiko og å gjennomføre prosjektet. Han klarte å se at her fantes det en mulighet for å opprette et nytt forlag hvis Hjemkjøpet lyktes, et forlag som i fremtiden ville være i stand til å konkurrere med de største norske forlagene som Aschehoug, Cappelen og Cammermeyer, og det fikk han til.

KILDER OG LITTERATUR

1. Utrykte kilder

Brev til Den Gyldendalske Boghandel fra Henrik Ibsen. Udatert, 1902.

Brev til Jacob Hegel fra Henrik Ibsen. Udatert, 1903.

2. Publiserte kilder

a) Bøker og artikler

Anderssen, Odd S. *Bilder av bokhandelens historie gjennom hundre år*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening, 1950.

Grieg, Harald. «*Hjem til Norge: et kapitel av "en forleggers erindringer"*», Oslo: Centraltrykkeriet, 1949. (dig) Trykt som manuskript. (med bl.a. korrespondansen Peter Nansen – William Nygaard 1905)

Grieg, Harald. *En forleggers erindringer, bd. 1*. Oslo: Gyldendal, 1958- (dig)

Grieg, Harald. *En forleggers erindringer, bd. 2*. Oslo: Gyldendal, 1958. (dig)

Grieg, Harald. *En forleggers erindringer*. Oslo: Gyldendal, 1971. dig)

Grieg, Harald. *Nordahl min bror: et kapittel av "En forleggers erindringer"* Oslo: Gyldendal?, 1958.

Grieg, Harald. *Taler i teatret*. Oslo: Gyldendal?, 1949? (dig)

Gyldendal Norsk Forlag. *Børs og katedral: taler ved et forlagsjubileum*. Oslo: Gyldendal, 1950.

Kultur og kulturpolitikk. *Norsk Kulturråd – fortid og framtid*. Oslo: Forlag?, 1985.

Norske Bokhandlerforening, *Den. 1851 – 10.januar – 1926*. Oslo: DNB, 1926.

Norske tidsskrifter. *Bibliografi over periodiske skrifter i Norge inntil 1920. Kronologisk utgave*. Oslo: Universitetsbiblioteket, 1984.

Onarheim, Berit. *For en dag!: klipp fra norske aviser for fredag 2. Januar 1925*. Oslo: Gyldendal, 1974. (dig)

Gustav E. Raabe. (red) *Vore Formænd 1851-1926*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening, 1926.

b) Dokumenter

Håndgivelsesdokumentet. 14. april 1924.

Overenskomst. (Kjøpekontrakt.) 1924, dato uvisst.

(OPPROPSLAPP MED STØTTE AV NESTEN ALLE INNENFOR LITTERATURSVÆREN I NORGE) INBYDELSE Til overtagelse av de danske interesser i

A/S GYLDENDALSKE BOKHANDEL KRISTIANIA. 1924, dato uvisst.

(PLAKAT) OG OPPSLAG I PROPAGANDA AVIS: HJEM TIL NORGE. 1924, dato uvisst.

Gjeldsbevis. 4. september 1925, Oslo.

Aktieselskapet: GYLDENDAL NORSK FORLAG. 4. september 1925, Oslo.

c) Brev

Brev til Jacob Hegel fra Henrik Ibsen. Udatert.

Brev til Jacob Hegel fra Susannah Ibsen. Udatert, 27.

Brev til Jacob Hegel fra Henrik Ibsen. Udatert, 27.

Brev til Jacob Hegel fra Henrik Ibsen. Udatert 2. november.

Brev til direktøren (Jacob Hegel?) fra Sigurd Ibsen. 21. mai 1906.

Brev til Jacob Hegel fra Sigurd Ibsen. 3. juni 1906.

Brev til Jacob Hegel fra Susannah Ibsen. 7. juli 1906.
Brev til Jacob Hegel fra Sigurd Ibsen. 8. juli 1906.
Brev til Jacob Hegel fra Sigurd Ibsen. 12. februar 1907.
Brev til Jacob Hegel fra Sigurd Ibsen 6. august 1913.
Brev til Jacob Hegel fra Sigurd Ibsen. 21. april 1914.
Brev til Jacob Hegel fra Sigurd Ibsen. 23. juni 1914.
Aftenposten, Kristiania. *Forliksmøtet*. Brev til styret for Gyldendalske bokhandel, Kristiania fra Thorvald Diesen, Frøis Frøisland mfl. 5. september 1924.

3. Litteratur

Andreassen, Trond. *Bok-Norge. En litteratursosiologisk undersøkelse*. Oslo: Forlag?, 1991.

Bing, Jon. *Forlagsavtalen*. Oslo: Forlag?, 1975.

Brochmann, Georg: *Den norske Forfatterforeningen gjennom 50 år. Et bidrag til norsk åndslivs historie*. Oslo: Forlag?, 1952.

Carlsen, Sigmund. (red.). *I arbeid for boken*. Ukjent sted, forlag?, 1961.

Carlsen, Sigmund. (red.). *I bokens tjeneste*. Ukjent sted: Forlag?, 1965.

(Ukjent forfatter) *Det norske samlagetshistorie 1868-1968*. Oslo: Samlaget, 1968.

Elvsås, Bjarne: *Om norsk bokhandel. Trykt som manuskript*. Bergen: NHH, 1952.

Erindringer om en forlegger: forfattere om Harald Grieg. Oslo: Gyldendal, 1994. (dig)

Evensmo, Sigurd. *Gyldendal og gyldendøler*. Oslo: Gyldendal, 1974.

Frøland, Aleks. *Peter Nansen. Et forsøg på en vurdering*. København: Kbh. 1862?

Fure, Oddbjørn. *Norges historie mellomkrigstiden*. Ukjent: ukjent, ukjent.

Grieg, Harald. *Festskrift til Harald Grieg: ved 25-års jubileet for Gyldendal Norsk forlag 2. Januar 1950*. Oslo: Gyldendal, 1950. (dig)

Gyldendal Norsk Forlag. *Gyldendal norsk forlag: 25 år: 1925-1950*. Oslo: Gyldendal, 1950. (dig)

Hamsun, Knut. *Knut Hamsuns brev. 4: 1915-1924*. Oslo: Gyldendal, 1997. (dig)

Jacobsen, Nils Kåre. *Bak kobberdøren*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1974.

Jacobsen, Nils Kåre. *En forlegger og hans hus: Harald Grieg og Gyldendal*. Oslo: Gyldendal, 2000. (dig.)

Jacobsen, Gunnar. *Norske Boktrykkere og trykkerier gjennom fire århundrer 1640-1940*. Oslo: Den norske bokhandlerforening, 1983.

Krogsvold, Rolf Bjørge. *Bank og finansiering*. Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag, 1964.

Lange, Halvard M., og Johansen, Per. *60 år for norsk bokhandel. Norsk Provins-Bokhandlerforening 1888-1948*. Oslo: Forlag? 1948.

Landro, Jan H. *Knut Hamsun*. Stabekk: De norske bokklubbene, 1997. (dig)

Naper, Cecilie. *Jakten på kvalitet. Om populærlitteratur og populær litteratur*. Oslo: Forlag?, 1992.

Norli, Olaf. *Et festskrift. 1883 – 10. Desember 1933*. Oslo: Olav Norlis Forlag, 1933.

Norsk Bokhandlerforening. *Vore Formænd 1851-1926, Norsk Bokhandlerforening, 1926*. Oslo: Norsk Bokhandlerforening, 1926.

Om å utgi bøker. Fragmenter til et bilde av norsk forlagsvirksomhet. Oslo: Den norske Forleggerforening, 1974.

Ringdal, Nils Johan & Larsen, Terje Holtet. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895-1995*. Oslo: Den norske forleggerforening, 1995. (dig)

Ringdal, Nils Johan. *Ordenes pris. Den norske Forfatterforeningen 1893–1993*. Oslo: Aschehoug, 1993. (dig)

Rohde, H. P. *Ernst Bojesen. Storforlegger i humør, kunst og opplysning*. København: KBH. 1958.

Rudeng, Erik. *William Nygaard: 1865-1952*. Oslo: Aschehoug, 1997. (dig.)

Skedsmo, Finn. *Narvesen: Vindu mot verden i 100 år*. Oslo: Ukjent, 1993.

Storsveen, Odd Arvid. *Bøkenes Fotfolk. Norsk bokhandel 1940-2003*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening, 2004.

Tanum, Johan Grundt. *En bedre bokhandel. Norsk bokhandels oppgave og framtid*. Oslo: ukjent, 1945.

Tveterås, Egil. *Bokhandelen bak Slottet. Carl Trier 1902-1952* Oslo: ukjent, 1952.

Tveterås, Egil Tveterås og Tveterås, Harald. L. *Boken lever: norsk bokbransje etter 1900*, bd. 4 i Harald Tveterås. *Den norske bokhandels historie*. Oslo: Den norske bokhandlerforening og Den norske forleggerforening, kommisjon: J.W. Oslo: Cappelen forlag, 1996. og Oslo: Den norske bokhandlerforening og den norske forleggerforening, 1996. (dig)

Tveterås, Harald. L. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år, Aschehoug 1872-1972*. Oslo, Aschehoug, 1972.

Tveterås, Harald. L. *I pakt med tiden. Cappelen gjennom 150 år 1829-1979*. Oslo: Cappelen, 1979.

Tveterås, Harald. L. *Olaf Norlis Forlag 1890-1990*. Oslo: Aschehoug. 1990.

Tveterås, Harald L. *Norske forfattere på danske forlag 1850-1890*, bd. 2, Harald Tveterås. *Den norske bokhandels historie*. Oslo: Norsk bokhandler-medhjelper-forening, 1964.

Øverland, A. O. *Festskrift til den norske Bokhandlerforening*. Ukjent: ukjent, 1909.

Gustav E. Raabe. (red) *Vore Formænd 1851-1926*. Oslo: Den norske Bokhandlerforening, 1926.

4. AVISER OG TIDSSKRIFTER

a) Norske aviser

Den norske bokhandel og den danske forlagstrust. Dagbladet. 18. april 1910

Forlagsstriden. Aftenposten. 21. april 1910.

Jonas Lie, samlede verker. Gyldendalske Boghandel. s. 3. Morgenbladet. 15. mars 1915.

Den aandelige juleføde. Aftenposten. 24. desember 1921.

Statsbudgettet for 1922-23 – en samlet nedgang paa 76.7 mill. Aftenposten. 20. januar 1922.

Gyldendals norske Forag løsrives fra Moderselskapet i Kjøbenhavn. Verdens Gang. 11. Februar 1922.

Baardseth, Torger. Aftenposten. 14. februar 1922.

He, Jo. *Manden som hjælper alle debutanter*. Aftenposten. 30. august 1922.

Bokhandelens hus. (karikatur, plakat) Morgenbladet. 13. september 1922.

H. Aschehoug & Co. 50 aars jubilæum. Arbeidet. 19. september 1922.

Brutus. *Gyldendal*. Tidens Tegn. 1. mars 1924.

Den nye forlagsstrid. Av en gammel kamphane. Dagbladet. 6. mars 1924.

Bokhandlerstriden – og norsk opfatning. Aftenposten. 6. mars 1924.

Den siste bokhandlerstrid. Tiden Tegn. 7. mars 1924.

Omtvedt, P. *Den norske Bokhandlerforening og Gyldendal*. Aftenposten. 7. mars 1924.

Fosheim, Olaf. *Krigen mellem bokhandlerne og Gyldendal*. Avis? 8. mars 1924. (3. Mars. Bø i Telemark.)

Grieg, Harald. *Gyldendals siste ord i dagspressen*. Aftenposten. 10. mars 1924. (Utspill fra Harald Grieg til Aftenposten, med tanke på trykk i avisen.)

M.M. *Forfattere, bokhandlere og bokkjøpere*. Arbeidet. (Udatert.)

Bokmann. *Bokhandelen*. "DEN 17ENDE MAI". (ukjent avis.) 12. mars 1924.

Gyldendals-feiden. Bergens Tidende. 13. mars 1924. (Karikatur)

Omtvedt, P. *Til norsk Bokhandlerforening formand, Hr. Dancke*. Verdens Gang. 18. mars 1924.

Gyldendal paa norske hænder? Tidens Tegn. 16. april 1924.

Bokhandlerstriden slut. Arbeidet for det norske Gyldendal. Tidens Tegn. 6. september 1924.

Gyldendalske Bokhandel i Kristiania gaar over paa norske hænder. Aftenposten. 7. november 1924.

Grieg, Nordahl. *Nu maa Gyldendal bli norsk*. Tidens Tegn. 8. november 1924.

(Karikatur) Tidens Tegn. 15. november 1924.

(Brosjyre) Oslo Aftenavis. 28. november 1924.

Hjem til Norge. Oslo Aftenavis. 31. desember 1924.

Idag blev Gyldendal norsk. Oslo Aftenavis. 2. januar 1925.

Sørensen, Øystein. *De fire store*. Aftenposten. 2. januar 1925. (Tegning)

Gulbrandson, Olaf. "Velkommen hjem!" Tidens Tegn. (Tegning) 3. januar 1925.

Baardseth, Torger. Dagbladet. 3. januar 1925. (Innlegg)

Baardseth, Torger. Dagbladet. 10. januar 1925. (Innlegg)

b) Danske aviser

"Bogmarkedets mænd" Dagbladet København. Julen. 1921.

Koppel, Henrik. "Dansk Boghandlertidende." *Nationale Krav? H(ENRIK) K(OPPEL)*. 20. mars 1924.

c) Tidsskrifter

1906. Kristiania. Korsaren. "I blæksprutens arme"

1909. Kristiania. Krebsen. "Cammermeyer gir den norske løve nådestøt"

september, 1912. Kristiania. Krebsen 25-års jubileumsugave "Forlagsstrid" – Karikatur.

17. mai 1913 Kristiania. Norsk Boghandlertidende.

1915. Kristiania. Ugens Revy. "Swanstroms avgang fra Gyldendal"

Høsten 1918. København. Danske Boghandlermedhjælpers Blad. (Om forleggenes ansvar)
Skrevet av Aleks Frøland.

1921. Tilskueren. Danmark.

1921. Kristiania. Julekalender i Gyldendalske Boghandel.

8. mars 1924. Kristiania. Norsk Bokhandel.

10. mars 1924. Kristiania. Norsk Bokhandel.

29. mars 1924. Kristiania. Norsk Bokhandel.

28. august 1924. Nationens ”hundre åring” (Tegning)

24. november 1924. Nationens ”hundre åring” (Tegning)

31. desember 1924. Nationens ”hundre åring” (Tegning)

(1924, dato uvisst) Blækspruten (Tegning)

(Dato uvisst, trolig desember 1924 eller januar 1925.) Karikaturen. Tegning av Jens R. Nilsen.

3. januar 1925. Nationen. (Satirisk tegning)

(1925. Antageligvis 5 juli) Oslo Aftenavis: *DEN FØRSTE GENERALFORSAMLING I DET NORSKE GYLDENDAL*.

5. Muntlige kilder

Samtale med Erik Rudeng

Samtale med Trygve Åslund

6. DIGITALE KILDER

a) Digitale artikler

www.digitalmuseum.no Artikkel. *Jernstreiken 1923-24. En stor menneskemengde samlet seg utenfor politistasjonen i Møllergata 19, da en del av de streikende jernarbeiderne skulle få sine dommer 8. februar 1924.* (dig.) Publisert: 10. juli 2017. Url: <https://digitaltmuseum.no/021017030796/jernstreiken-1923-24-en-stor-menneskemengde-samlet-seg-utenfor-politistasjonen>

D’Amico, Giuliano. *Bjørnstjerne Bjørnson*. Store norske leksikon. Publisert: 22. mai. 2019 (dig)
https://snl.no/Bj%C3%B8rnstjerne_Bj%C3%B8rnson

Hagen, Bjerck Erik. *Arnulf Øverland*. Store norske leksikon. Publisert 25. mars, .2019 (Dig.)

https://snl.no/Arnulf_%C3%98verland

Kjeldstadli, Knut. *Fra gatekamper til faste forhandlinger*. Norgeshistorie (UiO) Artikkel (dig.) Publisert: 25. november 2015. Sist endret: 13. November 2018. Forfatter: Knut Kjeldstadli. Ur:

<https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/teknologi-og-okonomi/1608-fra-gatekamper-til-faste-forhandlinger.html>

www.smartepenger.no *Inflasjonsstatistikk*. Artikkel. (dig) Sist oppdatert 11. januar 2019

<https://www.smartepenger.no/div/777-inflasjonsstatistikk>

Neraal, Anders. *Den norske Forleggerforening*. Sist oppdatert: 8. februar 2019.

https://snl.no/Den_norske_Forleggerforening

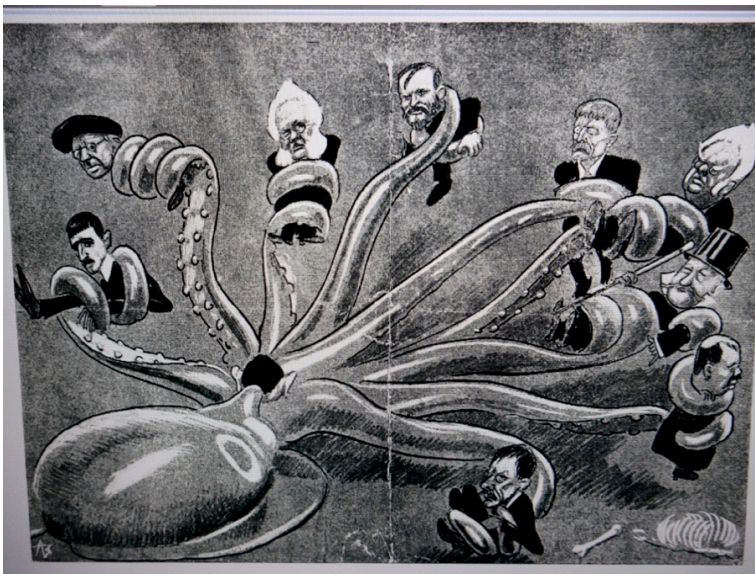
Rottem, Øystein. *Johannes Anker Larsen*. Store norske leksikon. Publisert: 14. april 2019 (dig)

https://snl.no/Johannes_Anker_Larsen

b) Digitale bilder

Bjørnsons ligferd. Mai 1910. www.oslobilder.no Oslo byarkiv (dig) http://www.oslobilder.no/BAR/A-20031/Ua/0014/084?query=%22Karl+Johans+gate+31%22&count=629&search_context=1&pos=38

c) Appendiks

Korsaren, 1906.³⁶⁰

"Forlagsstrid" Krebsen 1911.³⁶¹

Karl Johans gate 31. Grand Hotell ca. 1910.³⁶²

³⁶⁰ I Blæksprutens arme. Korsaren. (Oslo: Korsaren. 1906)

³⁶¹ Krebsen: Organ for De norske bokhandler medhjælpere. Jubilæumsnummer. September 1911. Kristiania, september, 1911. S.73.

³⁶² Karl Johans gate 31. Grand Hotell ca. 1910. Opphavsperson: Marthinius Skøien.

https://lokalhistoriewiki.no/images/Oslo_Karl_Johansgt_31_Grand_hotel_-_NB_MS_G4_0407.jpg

Aftenposten

Nr. 49 Aftennummer Lørdag 29de januar 1921 Aftennummer 62. aarg.

LEIPZIGER MESSE

Allgemeine, Technische u. Bau-Messe
wird abgehalten
vom **6. bis 12. Mærz 1921**

Alles Nähere durch:
H. Patt, Kristiania,
— Kirkegaten 20. Telefon 37780 —

BORGESTAD EPLER

Og hvem har nu hele sin arbejdskraft i behold, naar dugens alid med journalistik eller kontorarbejde er endt?

Meget faa. Meget faa forfattere er istand til at levere ordentlig arbejde. Meget faa har tid til at forbyde sig i sit arbejde og fuldføre det. Og siden hverken forlægger eller publikum forlanger mere af dem, rejser de sig desværre ofte mod at skrive en saakaldt "julebog".

Vor litteratur bestaar idag for størstedelen af "julebøger", en aandsfortærende masseartikel, en hodepine, som ikke kan bruges til nogen ting — uden til julepresent.

Savner vor litteratur noget? — Penge!

Botemidlerne? — Penge!

Siden de ikke kan skaffe sig ved handl. med bøger, faar Staten træde til, om man da i det hele taget vil have en litteratur. At opretholde litteraturens vilde alligevel ikke koste Staten mer end det koster at opretholde hver enkelt gren af videnskaben. Men man faar under alle omstændigheder lade være at lægge Forfatterforeningen vanskeligheder i vejen, naar den paa sine egne midler kan løse sine problemer. Men kære læser, syner viat, det er rart, at en mand, som helst skulde se til tilberne paa marken, bare snakker om penge. Men kunde mene, at det kunde et talent, som savnes, og det faar

man saa alligevel ikke kjøbt disse tider.

Men naar der spjorges om hørd midlet, saa det være for et navn som kan afhjælpe.

Kanske vi ikke har saa mange store digtere. Saa kunde alligevel, vi har, eller d. e., som kunde komme, skaffes anledning til at arbejde.

Men skulde huske paa en ting: Uden litteratur kan intet sprog bestaa, og uden sprog kan intet folk bestaa.

Hvorledes skal man helst og rigtigst modarbejde den store flod af strykere?

Lad dem bare blomme. Folk maa have lov til at læse underholdningslitteratur, naar de er trætte af sit arbejde og ikke orker en bog, som kræver en vaagen læser. Men man skal finde sig i, at der lægges en ubetydelig skat paa disse oversatte bøger til fordel for vor nationallitteratur. Analfabeterne skal ikke komme skrigende og fortælle, at digterne er kulturfjender.

Debatarbejdene? — Debatterne faar i nødsfald finde sig i, at deres bøger ikke honoreres. Vil alligevel ingen forlægger trykke dem, saa Staten træde til. Staten maa lægge et par literarske konsulter, som kan afgjøre, om bogen fortjener et pengebidrag til trykning. (Det er ikke ukjendt, at videnskabelige værker faar trykningen og et afbøgningsaf, af, af faa-gjengroretet vort gode forbehold til Tryklandet.

ingang tage skridtet fuldt ud og oprette et forlag, som kjænder pligter ikke bare mod sine egne aktionærer, men ogsaa mod vort lands litteratur.

Forresten er det slet ikke saa uendeligt, at en debutant har nogen vanskeligheder. Det er den vedvarende og uovervindelige misere, som holder paa at gjøre en alvordig forfatterrikdom paa norsk sprog til en umulighed.

Vor litteraturkritik? — Den har det vist ikke nogen bedre end litteraturen. Men den er rigtig snil og køslig. Det er forresten af norsk kritik. Den har ingen ting at indvende. De fleste af os er jo ogsaa i familie med hverandre.

Efter avisene er demme, ender vi os spjeldet til at skrive andet end meningsløse. Stor maa ved forudsættelse blive, naar verdensberømmelsen i enkelte til faldte udbiller.

Men det er jo altid en trist, at forfatteren slipper at bede kritikken selv.

Vor literarske stilling udtale! (Faar jeg i det hele taget lov til at udtale mig om den?) Hvad kan der gjøres for at oparbejde den i Udlandet? — Det vil sige i Tyskland. Frankrige har aldrig brudt sig om fremmed litteratur, og England har neppe nok brudt sig om sine egne.

Vor literarske stilling udtale! — Forresten hele vort kulturliv — af afhængig af, af, af faa-gjengroretet vort gode forbehold til Tryklandet.

Hvad fire af vore forfattere mener om vor litteratur for tiden.

Vinnsnes: Idealitet savner jeg ofte. Elster: Vi maa søge at naa det norsk-amerikanske publikum! Overland: Det er ikke altid god forretning at skrive gode bøger.

Elster:
I sin bog til jul-Strømme Sørensen giver Nils Kjær os sin mening om vor litteratur for tiden. Han sig r:
"I et selvs for litteratur findes der ikke mange egentlige individer igjen, og ungdommen i den synes at være en rosigret ung dem. Man kan blæse i bøger uden at vide, hvem de er af, om man ikke havde titelbladet. Man læser for et humør og iende gang den gamle historie om et eller andet søgt østear, som for længst blev forment under Jonas Liss' menneskeljærlige regimer. Kritikken betegner ifølge veltaget og overenskommet et saadant overflidig portræt til litteraturen som sanssom. Eller man faar en bog i hænde, ti bøger i hænde, en den moderne mandspas, store ingenierens med det store hjerte, de store glæder og de store ruder i sportstrømpene, epigontypen efter Bjørnsons bøger og realkadidater. Man skinner snart ikke industrien i landet tilræ mænde skær i bøgerne for bare ingenjører. Og forresten besøger de skrivende danser eretiken med en ensig og ekelig paastaaelighed, som er sagen værdig. Gud de bare og berede saa meget, at de fik mindste tid til at skrive!"

Vi har hervovet os til endel af vore forfattere med en række spørgsmål vedrørende vor litteratur for tiden.

Johan Frederik Vinnsnes svarer paa vort spørgsmål om hvad han mener om vor litteratur for tiden:

— Jeg mener, at vore spjaldt og vore digtere kanske er de bedste i verden.

— Savner den noget, og i tilfælde hvad?

— Idealitet savner jeg ofte.

— Botemidlerne?

— Religiositet.

— Hvorledes skal man helst og rigtigst modarbejde den store flod af strykere?

— Ved at tie den ned.

— Debatarbejdene?

— En god ny digter saar sig nok til at rekrutere digterlaget, saa her kommer nok. Tro forresten, at vi kjører nedover bakke, men det tror altid de ældre.

— Hvad er der at sige om litteraturkritikken hos os?

— At den er for tilfældig og sløv.

— Vor literarske stilling udtale! Hvad kan der gjøres for at oparbejde den?

— Sønd forudsættelse til Amerika, England og Frankrige! Tyskerne er belæste folk og følger godt med.

Kr. Elster:
Hvad mener De om litteraturen her tilaas?

— Ja — hvad mener man egentlig med det spørgsmål? Eller med det andet: Savner der noget, og i tilfælde hvad? Skal en svare, at litteraturen er god, middels eller maadelig, og at den savner roman-

læggernes vide langt større strengt med talentfulde forfattere, viderkomme sine debutanter, som desværre, de talentløse romanekriker, bender har et stort og velviljigt publikum!

Af disse grunde kan jeg ikke udtale mig om vor litteraturkritik. Men avisene kunde ikke, som det er en misser, betve dette vanskelige og alvorlige arbejde til anonyme og ukjendte usne journalister, som man ikke vilde overvælde en overkjøbt eller et gædeløst!

Norsk litteratur er lidet solgt og ikke meget læst i Sverige og Danmark. Det er smaa læsere, som økonomisk ikke bærer sundt ind sin egen litteratur. Jeg tvivler mig ofte over, om ikke det norsk-amerikanske publikum kunde maae i større udstrækning end det gjøres. Vi savner i overvældende grad et kontor, som kunde formidle oversættelser af norske bøger til fremmede sprog og faa anbragt norske skuespil paa fremmede scener. Her kunde en litterært interessert, praktisk mand udrette et stort og lønsomt arbejde.

Arnulf Overland svarer:
De sidste krigenes gyldne tider har videt til ubødelig skade for norsk andelsliv! Andelsarbejdernes og særlig de skjønlitterære forfattere leve allesteds i krigen i vanskelige kaar, og deres indtægter er i de forløbne 6aar ikke nævneværdig forøget. Da nu penge er sunket til 1/2 af sin tidligere værdi, vil det sige, at forfatterne er sat paa 1/2 af den minimumsarbejd, man tidligere udtalte dem.

Forholdene stiller sig naturligvis noget gunstigere for de forfattere, hvis bøger gaar i store oplag. Og det er vist mange, som finder det rigtig og rimelig, at vore store forfattere, Knut Hamsun, Stein Riverton og Øvre Richter Frich tjener flere penge end smaa forfattere som Arne Garborg, Gunnar Heiberg og Collett Vogt, for bare at nævne tre af de mindste imøde.

Men for at sige det uden omvendt: Det er ikke altid god forretning at skrive gode bøger. Oplagets størrelse er som litterær maalestok helt værdiløs.

De aller fleste norske forfattere er alltaa henviste til ekstraaarbejde, selvsøgschaft. Nu bør det være selvsagt, at af andelsarbejde er bare det bedste gode nok. Men for at kunne gjode det bedste, maa man sætte ind sin arbejdskraft, alle sine evner.

Kjendte ansigter.

Spjaldt for "Aftenposten" af Th. Lørdag

Aftenposten 1921.01.19 Hvad fire af vore forfattere mener om vor litteratur for tiden. 363

363 Hvad fire af vore forfattere mener om vor litteratur for tiden. Aftenposten 1921.01.29.

Gyldendals-feiden.

Den strid som det danske gyldendalske forlag ved sin norske afdeling har indledet mot de norske bokhandlere, har inspirert en bokven til nedstaaende parodi paa de kjendte strofer av Arnljot Gelline:

Den norske direktion, som nu gaar det danske forlags erend, er de herrer (fra venstre til høire) redaktør Oia Tommessen, professor Francis Bull, fylkesmann Hroar Olsen, biblioteksassessor Hagerup Bull og direktør Harald Grieg.

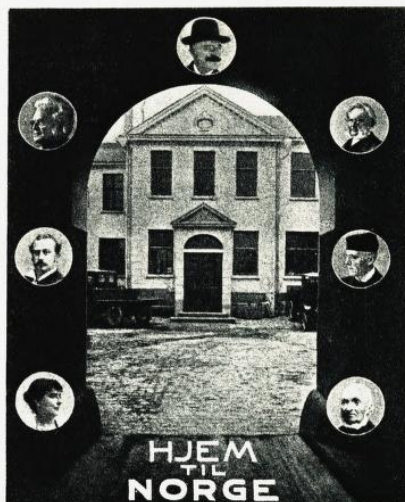
Gyldendals-feiden. Bergens tidende. 13.03.1924. ³⁶⁴

³⁶⁴ *Gyldendals-feiden.* Bergens tidende. 13.03.1924.

Gyldendal paa norske hænder? Tidens Tegn. 19.04.1924.³⁶⁵

³⁶⁵ Gyldendal paa norske hænder? Tidens Tegn. 19.04.1924.

NÅ GIKK DET!

Og nå gikk det — endelig! Tegningene begynte å strømme inn, ikke, som man kanskje skulle ha ventet, fra rikmenn, men simpelthen fra hele folket: bønder, embetsmenn, kontordamer, ja, det hendte sogar at tre lærerinner kom i deputasjon for tilsammen å tegne én aksje: «Vi syntes vi måtte være med på å få dikterne våre hjem, vi også,» sa de. Det var simpelthen lykkes pressen å slå fast at det var en nasjonal skjensel at våre klassikere var i utlendighet, og at et norsk Gyldendal var en æressak. På denne måte ble der tegnet 350 000 kroner. Men ennå manglet den siste

Hjem til Norge.

Vi bringer her portretter av nogen av de forfattere hvis bøker utgives av Gyldendalske Bokhandel og som altsaa nu vender hjem paa norsk forlag.

1. Thomas P. Krag	6. Johan Bojer	12. Jacob B. Bull	18. Camilla Collett
2. Nils Kjer	7. Ernst Sars	13. Peter Egge	19. Gabriel Scott
3. Clara Tschudi	8. Kr. Elster d. æ.	14. Hans Aanrud	20. Andreas Haakland
4. Olav Aukrust	9. Sigurd Christiansen	15. Per Sivle	21. Jacob Hilditch
5. Elias Krammer	10. Herman Wildenvey	16. Joh. Fr. Vinnes	22. P. Chr. Ashjærnsen
	11. Kristofer Janson	17. Olaf Bull	

Portretter av Ibsen, Bjørnson, Kielland, Lie, Ivar Aasen, Amalie Skram og Knut Hamsun vil man finde paa omslaget. Fotografiet paa omslaget er et interiør fra gaardsrummet i forlagets store forretningsbygning Universitetsgaten 16, som følger med i handelen.

Vi mottok igaar en nydelig utstyrt brosjure, som Gyldendals norske afdeling har utsendt under titelen „Hjem til Norge“. Paa hvert eneste blad indprentes, at nu maa Gyldendal bli norsk. Der dokumenteres en lang ræk-

Øverst forsiden, der nest et oppslag fra propagandabrosjyren «Hjem til Norge», som ble sendt

kvarte million. Og nå sto julen for døren. Det begynte igjen å gå uhyggelig smått. Men atter var pressen der med nye artikler, nye dikterportretter, nye guirlander

Kristiania-avdelingens offentlige vervekampanje.³⁶⁶

³⁶⁶ Sidekopi. Bilde oppe til venstre ble brukt og trykt som annonse i Norges største aviser. Det samme ble bildet i midten.

Nu maa Gyldendal bli norsk.

Der udsendes idag offentlig indbydelse til tegning av den fornødne kapital.
Foretagendet vil bli en sikker og lønnende forretning. — Man regner med 7 a 8 procent aarlig til aktionærerne.

Henrik Ibsen.

Bjørnstjerne Bjørnson.

sonke styremedlemmer i A/S
Bøkke Bokhandel, Kristiania,
sindsom offentlig indbydelse til
else av de danske Interesser i
saaledes at dette helt løse
dendalke Bokhandel Nord-
flag, Kjøbenhavn, og bli et
idig norsk foretagende.
arvhaendelse av alle sine inter-
kristianiaselskapet forlangt
nke forlag 2.2 millioner nor-
ner. Av dette beløp skal i

million ordnes ved laanebevis som
forrentes og avdras i løpet av 20 aar.
De resterende 1.2 millioner som ut-
gør kristianiaselskapets aktiekapital
skal overtages til pari kurs. Av dette
beløp er underhaanden tegnet vd
600,000 kroner, omtrent halvparten
utlægges saaledes til offentlig teg-
ning.
Med hensyn til den rent forretn-
ningsmessige side av saken mener
indbydelse at foretagendet vil bli
bøit et rentabelt. Som fremtidig aar-
lig overskud mener man at kunne
regne med 180—200,000 kroner, hvil-
ket utgjør 8 a 9 procent av den sam-

lede kapital, 2.2 millioner. Etter for-
rentning og avdragning av laanebelø-
pet med 100,000 kroner aarlig vil der
til aktionærerne kunne ventes utbe-
tal omkring 7—8 procent, og samti-
dig vil der gjennom amortiseringen
av det nævnte laan paa 1 million kro-
ner foreligge en stadig økende kap-
italopsamling.
I vedtæktene vil bli indtatt bestem-
melser om at aktierne i intet tilfælde
kan overdras til andre end nordmænd
og om at styret ogsaa ellev, hvor det
gjælder at beskytte selskapets inter-
esser, kan nekte godkjendelse a
aktiooverdragelse.
Den store nationale betydning som
ligger i at vor litteraturs første navne
beretter høit og holdent kommer til et
norsk forlag inder sikkert de aller
fleeste. Imidlertid maa man ikke
glemme sakens materielle side. Det
nye selskap kommer nemlig til at
overta betydelige økonomiske værdier.
Disse ar for det første Gyldendals
store eiendom i Kristiania og det væd-
dige lager av for en væsentlig del
overordentlig kuzant literatur som
her findes. For det andet den eien-
domsret til de ældre norske forfattere

Jonas og Thomastide Lie.

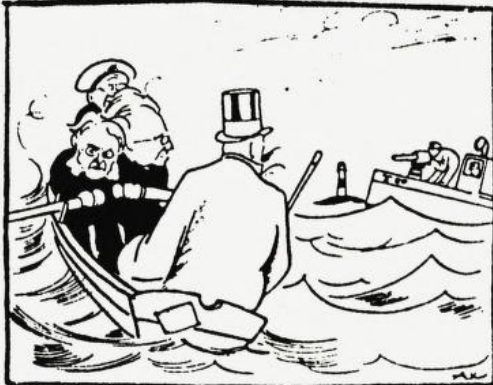
³⁶⁷ Nu maa Gyldendal bli norsk. Tidens Tegn. 7. november 1924.

Nationens «hundre-
åring» fulgte hjem-
kjøpet i en rekke mor-
somme tegninger:

Den 28. august 1924:
Torstak ten 28. aukust
2024.

Hils hjemme!
Fra Kjøbenhavn telekra-
feres til vaart plat: Ta Ip-
sen, Bjørnson, Kiellann aa
Lie i tak faarlot prykken,
var Lutvik Haalperk
sterkt pevæket. Han pat
santlike hilse saameket til
Naarke.

Den 26. november 1924:
Onstak, 26. naavemper
2024.

Ufaarutsete hintrinker.
Vaare klassikere hos Kyl-
tental har nu tilpakelakt
to tretietel av hjemveien
aa pefinter sei saaletes i
nærheten av Krisepaaene.
Ten siste tel av veien pyr
paa visse vanskeligheter.

Den 31. desember 1924:
Onstak ten 31. tesember
2024.

Naatapelt møte.
Kyltental aa Kristian
Kvart utvekslet i tak hil-
sener, itet te passerte hin-
anten ret ut faar Pyktø.

³⁶⁸ Nationens "hundre åring" (Tegning) 28. august 1924.

Nationens "hundre åring" (Tegning) 24. november 1924.

Nationens "hundre åring" (Tegning) 31. desember 1924.

369

370

³⁶⁹ *Blækspruten* (Tegning.) 1924, dato uvisst.

³⁷⁰ Nilsen, Jens R. *Karikaturen*. Tegning av Jens R. Nilsen. Dato uvisst, trolig desember 1924 eller januar 1925.

IDAG BLEV GYLDENDAL NORSK.

Kl. 12 var kapitalen, 1,2 million fuldtegnet.

„Gyldendal“ blir antagelig bevaret i det nye firmanavn.

Idag blev Gyldendal norsk.

Igaarftes stod bare 26,000 kroner tilbage, og som ventelig var blev disse tegnet i løpet av formiddagen.

Da vi ringte klokken 12 til direktør Grieg, kunde han meddele os, at han i det øieblik holdt den avgjørende aksietegning i sin haand, og allerede klokken 1 kunde det norske styre telegrafere til Kjøbenhavn at beløpet var fuldtegnet og at saken dermed var i orden.

Det betyr en nytaarsgave av rang til det norske folk.

Det var tidlig i vaar at saken blev reist av det norske styre. Efter en række forhandlinger i Kjøbenhavn hvor der fra norsk side deltok professor Francis Bull, helseeretsassessor Hagerup Bull og direktørene König og Grieg, blev man enig med det danske selskab om betingelsene for overdragelsen. Den vedtagne pris var 2.200.000 norske kroner, herav skulde 1.200.000 kroner skaffes kontant, mens resten skulde betales i årlige andrag, venest i løpet av tyve aar.

I mai maaned tok man saa arbeidet op, idet der blev rettet underhaandshenvendelse til en hel række fremstaende og fornuende mænd. Paa denne maate blev der tegnet en halv million kroner. Men det viste sig umulig at komme lenger uten at rette henvendelse til offentligheten. Av dem som man privat hadde henvendt sig til var det bare et forsvindende faatal som i gjerning viste interesse og forståelse av den sak det her gjaldt.

Med desto glødeligere var det at merke den sympati som med engang slo saken innse da styret i høst appellerte til hele vort folk. Tegningene begynte med engang at strømme ind fra mennesker som folte at et norsk Gyldendal var en

Direktør Harald Grieg fotografert i sitt kontor i formiddag.

seresak for vort land — mennesker som viste en ofte næsten rende offervilje. Vor ikke altfor velstaende embedsstand, studenter, lærere, kontordamer, sykepleiersker — alle vilde være med paa at bringe vore klassikere hjem.

For det er ikke smaa ting som blir tilført vor aandelige nationalformue ved dette hjemkjøp — Ibsen, Bjørnson, Hamsun og Bojer — bøker som findes i bokhandlervinduene i verdensbyene saavel som paa civilisationens utposter i Afrika og Asien — de sendes fra idag ut under norsk flag — det rene norske flag, uten noget unionsmerke fra det danske Gyldendal.

Og ikke mindre tilfredsstillende er det at alle de andre diktere hvis bøker er blitt en hemmelig del av vort liv, fra nu av er vore

eigne som aldrig før.

Vi skal aldrig glemme hvad dynastiet Hegel har været for vor litteratur under vanskelige tider, men ingen nordmand kan la være at glæde sig over at vor norske selvstændighetsfølelse er hævdet ogsaa paa dette punkt.

Ved eiden av Kristianias omdeppning til Oslo er det hjemkjøpet Gyldendal dagens store begivenhet. De er begge sprunget frem av den samme dype nationale følelse.

Overtagelsen finder sted første januar, men da den kontante del av kjøpesummen i sin helhet blir indbetalt ikke før 1. april, skulde vi tro at den første norske generalforsamling kan holdes først efter denne dag.

Det første samlende som da blir droftet, blir saandynligvis

spørsmålet om det nye selskaps navn. Vi skulde ønske det for rimelig at navnet Gyldendal under en eller anden form blir beholdt — det merke som de fleste av vore store diktere i fortid og nutid har vundet berømmelse under. Hvorfor ikke „Det norske Gyldendal“? Det kan her nævnes at avtalen med Danmark stiller det nye forlag frit enten det vil beholde navnet Gyldendal eller ikke.

Hvad det norske Gyldendals ledelse angaar, er det at haabe at direktør König vil laane det sin lange erfaring endnu en stund. Og direktør Grieg, som med sin utrettelige arbeidskraft og store dyktighet har været sjælen i arbeidet for at faa vore diktere hjem, vil selvfølgelig fortsette i spissaen for det nye Gyldendal, som han mer end nogen anden har akapt.

Gyldendal blev norsk nytaarsaften.

Da sendtes telegrammet som avsluttet "hjemkjøpet".

Kærlig hjemmel

blev tegnet i løbet af nogen fås formlidagstimer.

Hvilket 1 søndag sendte sin telegrammet til Kjøbenhavn. Alle detaljer i forbindelse med handlingen var behandlet som forbeholdt.

Dirigør Grieg.

han har arbejdet strættelig for at få kløvet løst.

Gyldendal i Kjøbenhavn led de lidt hænderne på norske Gyldendal gjaldt til næste afgang, og på næste aften blev den lille givende del af aktiekapitalen tegnet. De 20,000 kroner, som stod igjen for, vi den norske kunde telegrafere. De 1,000,000 kroner er allet,

Dirigør Høp.
Kjøbenhavn.

og avtalet var, at fra den næste telegrammet om aktiekapitalen hentes sendte, gik Gylden-

Dirigør Kjøp.

som i en særdeleshed har været knyttet til Gyldendal i Oslo.

dal i Oslo over på norske land.

Det står nu til generaldirektøren, ligesom at træffe de nærmere bestemmelser om norske Gyldendals drift i fremtiden. Nogen generel forsamling kan eventuelt indkaldes før efter lene spør. Den sidste del af aktiekapitalen skal

³⁷² Gyldendal blev norsk nytaarsaften. Arbejderbladet. 2. Januar 1925.

